

KIRSAL VE TARIMSAL YAŞAMDA KADIN II

EDİTÖR
Prof. Dr. Müge KANTAR-DAVRAN

İKSAD
Publishing House

KIRSAL VE TARIMSAL YAŞAMDA KADIN II

EDİTÖR

Prof. Dr. Müge KANTAR-DAVRAN

YAZARLAR

Prof. Dr. Müge KANTAR DAVRAN

Prof. Dr. İbrahim TAPKI

Doç. Dr. Gökmen KOÇ

Doç. Dr. İlkey KUTLAR

Doç. Dr. Mustafa KAN

Doç. Dr. Nuran TAPKI

Arş. Gör. Dr. Tuğçe KAYA

Dr. Baran YAŞAR

Dr. Emine Kokaçya DUVAN

Dr. Fırat AYAS

Dr. Püren VEZİROĞLU BİÇER

Yük. Zir. Müh. Esmâ UZAN

Zir. Müh. Emine KARAGÖZ

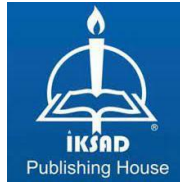
Zir. Müh. Senem CAN BİTKİN

Melike TATLI TEKİN

Eda AKDEMİR

İlayda ALGAN

Mehmet Akif DOĞAN

Copyright © 2024 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social

Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2024©

ISBN: 978-625-367-982-8

Cover Design: İbrahim KAYA

December / 2024

Ankara / Türkiye

Size: 16x24cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....1

BÖLÜM 1

TARIM SEKTÖRÜNDE EĞİTİM UYGULAMALARI VE KADIN İŞGÜCÜNÜN ETKİNLİĞİ “KAPSAYICI TARIM: ORTAK BECERİ VE BİLGİ GELİŞTİRME MERKEZİ ÖRNEĞİ

Dr. Baran YAŞAR

Doç. Dr. Gökmen KOÇ

Melike TATLI TEKİN

Dr. Fırat AYAS.....3

BÖLÜM 2

CUMHURİYET’TTEN GÜNÜMÜZE KIRSALDA KADIN

Zir. Müh. Emine KARAGÖZ

Zir. Müh. Senem CAN BİTKİN.....17

BÖLÜM 3

KIRSAL KESİMDE KADININ EKONOMİK HAYATA KATILIM DÜZEYİ

Dr. Emine Kokaçya DUVAN

Prof. Dr. Müge KANTAR DAVRAN.....33

BÖLÜM 4

KIRSALDA DİJİTALLEŞME VE KADININ YAŞAMINA ETKİSİ: TARIMSAL ÜRETİM VE EV İÇİ EMEK

Yük. Zir. Müh. Esmâ UZAN

Prof. Dr. Müge KANTAR DAVRAN.....67

BÖLÜM 5

KIRSAL ALANDA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Doç. Dr. İlkay KUTLAR.....87

BÖLÜM 6

KÖY ENSTİTÜSÜ MEZUNU YAZARLARIN ROMANLARINDA KADININ YERİ

Eda AKDEMİR

Doç. Dr. İlkay KUTLAR.....105

CHAPTER 7

THE ROLE OF WOMEN IN THE PRODUCTION OF GEOGRAPHICAL INDICATION REGISTERED PRODUCTS: CASE OF “YAMULA PATLICANI (EGGPLANT)”

Assoc. Prof. Dr. Mustafa KAN

Mehmet Akif DOĞAN

İlayda ALGAN.....125

BÖLÜM 8

BAKICI CİNSİYETİNİN SÜT SIĞIRCILIĞI İŞLETMELERİNDE KALİTELİ SÜT ÜRETİMİ, KARLILIK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÜZERİNE ETKİSİ

Doç. Dr. Nuran TAPKI

Prof. Dr. İbrahim TAPKI.....151

BÖLÜM 9

AHP YÖNTEMİ İLE TARIMSAL KALKINMA KADIN KOOPERATİFLERİNDE PAZARLAMA KARMASI ELEMENLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Püren VEZİROĞLU BİÇER

Prof. Dr. Müge KANTAR DAVRAN.....173

BÖLÜM 10

KADIN KOOPERATİFLERİN MEVCUT DURUMLARI ve PAZARLAMA SORUNLARI: ADANA İLİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dr. Tuğçe KAYA

Prof. Dr. Müge KANTAR DAVRAN.....191

ÖNSÖZ

İlk kez 2023 yılında basılan ve bu yıl yine aynı isimle “**Kırsal ve Tarımsal Yaşamda Kadın II**” olarak devam eden bu kitap sadece kırsal kadına odaklanmakta haklı bir gerekçeye sahiptir. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil yapı kırsal kadını hem erkekler hem de kentte yaşayan hemcinslerine karşı ikincil planda bırakmaktadır. Bu nedenle kırsal alanda yaşayan kadınların sorunlarını ortaya koymak ve bir nebze olsa da çözüm üretebilmek amacıyla ele alınan bu kitapta kırsal kadınlar, üretim, girişimcilik, örgütlenme, dijitalleşme, edebiyat vb. konularda ele alınarak tartışılmıştır. Bu kitap kapsamında kırsal kadınların tüm sorunlarını ortaya koymak ve çözmek mümkün olmasa da en azından literatüre katkı sağlanmış olunacaktır.

Bu bağlamda bu kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm yazarlara ve IKSAD Yayınevine en içten teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Müge KANTAR-DAVRAN¹

---

¹ Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 01330 Sarıçam-Adana Orcid ID: 0000-0003-4780-1043 e posta: mkantar@cu.edu.tr

BÖLÜM 1

TARIM SEKTÖRÜNDE EĞİTİM UYGULAMALARI VE KADIN İŞGÜCÜNÜN ETKİNLİĞİ “KAPSAYICI TARIM: ORTAK BECERİ VE BİLGİ GELİŞTİRME MERKEZİ ÖRNEĞİ”

Dr. Baran YAŐAR¹ Doç. Dr. Gökmen KOÇ²
Melike TATLI TEKİN³ Dr. Fırat AYAS⁴

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14278789>

---

1 Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 01330, Adana, Türkiye. byasar@cu.edu.tr.Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5799-3064>

2Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, 01330, Adana, Türkiye. gokmenkoc01@gmail.com Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0473-0230>

3 Ömer Halis Demir Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Niğde, Türkiye. meliketatlii34@gmail.com Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0008-5814-1312>

4 Tarım ve Orman Bakanlığı, Yüreğir Tarım İlçe Müdürlüğü, Adana, Türkiye.ferayefirat@gmail.com Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8426-3171>

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun yerleşik hayata başlaması ve tarımsal faaliyetlerde etkinliğini artırmaya hız vermesi, beraberinde aile işgücü kullanımının özellikle de kadınların iş gücüne destek olmalarının önünü açmıştır. Kadın sadece anne değil, eş, aşçı, tarım işçisi ve babadan sonra ailedeki en önemli etken kişi olarak varlığını yüzyıllardır sürdürmektedir.

Ülkemizde genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; Türkiye’de yoğun olarak tarım sektöründe istihdam edilen kadın, ikinci olarak sanayi ve inşaat sektörlerine göre çalışma koşullarının daha kolay olduğu hizmetler sektöründe, en düşük olarak ise sırasıyla diğer sektörlerle göre daha fazla fiziki güç gerektiren sanayi ve inşaat sektörlerinde istihdam edilmektedir. Kadın istihdamının bu şekildeki sektörel dağılımının önemli bir nedenini kadına yönelik geleneksel bakış açısı oluşturmaktadır. Kadının yerini evi, görevini anne olarak değerlendiren bu bakış açısı kadının tarım sektöründe çalışmasını normal karşılarken, bu sektör dışında işgücü piyasası içinde bulunmasına pek sıcak bakmamaktadır. Günümüzde artan eğitimle birlikte kadınlara yönelik bu bakış açısı giderek kaybolmaktadır. Kadınların hizmetler sektöründeki istihdamı yavaş yavaş artmaktadır. Sektörel değişmeye paralel olarak işteki durumları da ücretsiz aile işçisi yerine ücretli ve yevmiyeli olarak değişmektedir (Berber ve Eser, 2008).

Kırsal alanda üretim faaliyetlerine yoğun bir biçimde katılan “kadınlar”, gelişmekte olan ülkelerde kırsal ekonomi için temel güç kaynağı olarak kabul edilmektedirler. Ancak bu güç kaynağı, çoğunlukla karşılığı ödenmeyen “ücretsiz aile işçisi” emeği olarak görünmekle birlikte, tarımsal üretimin önemli bir bölümü bu emeğe dayanmaktadır (Kızılaslan ve Yamanoglu, 2010).

Türkiye’de kırsal alanda yaşayan kadınların kendi girişimcilik faaliyetlerini başlatma ve sürdürme eğiliminde oldukları, fakat bununla birlikte eğitim düzeyinin düşüklüğü ve bunun getirdiği içe kapanıklık, toplumun kabul gören önyargıları, bastırılmış kadın davranışları, psikolojik olarak kendini girişimci olarak görememe, örgütsüzlük, ev-iş uyumsuzluğu, kredi kaynaklarına erişememe, düşük gelir düzeyi, kurumsal bilgi yetersizliği, yerel yönetimlerin duyarsızlığı, cinsiyet eşitsizliği gibi nedenlerden dolayı tam anlamıyla ve bütünsel olarak girişimcilik yapabilecek bir düzeye henüz ulaşamadıkları söylenebilir (Soysal, 2013).

Aile içerisinde kadının eğitim seviyesinin yüksek olması, tarım sektöründe de her sektörde olduğu gibi etkinliği ve verimliliği artırmakla birlikte, aile yaşam kalitesini de olumlu açıdan desteklemektedir. Eğitim ve özellikle tarımsal eğitim alan kadın, aile içerisinde daha güçlü olmakta ve ailenin gelir seviyesine katkı sağlayacak alternatifleri artırmaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini; Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Araştırma ve Uygulama Çiftliği'nin içerisinde kurulan Kapsayıcı Tarım: Ortak Beceri ve Bilgi Geliştirme Projesi Kapsamında kurulan Kapsayıcı Tarım: Ortak Beceri ve Bilgi Geliştirme Merkezinde verilen kurslara katılan kadın ve erkek tarımsal girişimcilerden oluşmaktadır.

Kurslara katılmak isteyen kadın ve erkek girişimciler Kapsayıcı Tarım: Ortak Bilgi ve Beceri Geliştirme Merkezi projesi kapsamında google form üzerinden hazırlanan anketlere başvuru yaparak veya doğrudan proje yöneticileriyle iletişime geçerek kurslara kayıt yaptırmışlardır. Yapılan başvurular incelenmesi sonucunda; 172 kadın ve 86 erkek katılımcı olmak üzere toplamda kurslara katılan kursiyer sayısı 258 olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada amaç; tarımsal eğitimler ve uygulamalar sonrasında, girişimci ekosistemine sağlanan katkıların tespit edilmesi ve özellikle de, kadın girişimcilerin bu ekosistemdeki başarı durumlarının ortaya konulmasıdır. Ayrıca tarımsal girişimcilerin eğitimlerinde, uygulamalı tarım eğitiminin önemini vurgulamak ve özellikle kadın girişimcilere fırsat eşitliği konusunda destek sağlamaya çalışmaktır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Kapsayıcı Tarım: Ortak Bilgi ve Beceri Geliştirme Merkezi projesi T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü işbirliği ile ICDPM tarafından yürütülen ENHANCER Projesi – Ortak Kullanım Tesisleri Hibe Programı kapsamında Çukurova Kalkınma Ajansı koordinasyonu ile Çukurova Üniversitesi tarafından Ziraat Fakültesi Araştırma ve Uygulama Çiftliği'nde yürütülmekte ve faaliyetlerine devam etmektedir (Şekil 1).

Kapsayıcı Tarım: Ortak Bilgi ve Beceri Geliştirme Merkezi projesi kapsamında <https://www.cu-enhancer.org/> web sitesi kurulmuş olup, site üzerinden gerekli bilgilendirme ve duyurular yapılmıştır. Ayrıca bu sitede bir

uzaktan eğitim platformu da hazırlanarak, yüz yüze eğitime katılmayan girişimci adaylarına eğitim alma şansı da yaratılmıştır. Katılımcılara <https://www.lms-cu-enhancer.org/login> adlı internet adresinden eğitimlere katılarak, kendilerini geliştirme fırsatları da sunulmuştur.

Şekil1. Araştırma ve Uygulama Çiftliği Teknik Gezisi

Kapsayıcı Tarım: Ortak Beceri ve Bilgi Geliştirme Merkezi olarak yapılan ihtiyaç analizi çalışması sonrasında belirlenen eğitim ve kurslar ile tarımsal girişimcilere, bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik olarak uygulamalı tarımsal eğitimler verilmiştir. Eğitimlerde vurgulanması gereken önemli ayrıntılar ise, konusunda uzman kişiler tarafından verilen eğitimlerde uygulamalara ve saha çalışmalarına önem verilmesidir.

Proje kapsamında geçici koruma altındaki Suriyeliler'e ve yerli tarımsal girişimcilere verilen kurslar aşağıda belirtilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Kurs Adı ve Süreleri

Kurs Adı	Süresi (gün)
Sürdürülebilir Tarım	5
Avakado Yetiştiriciliği	5
Narenciye Yetiştiriciliği	5
Budama	10
Arıcılık	5
Tıbbi ve Aromatik Bitkiler	5

Yapılan eğitimler iklim şartları ve arazideki koşullar da dikkate alınarak, Sürdürülebilir Tarım, Avakado Yetiştiriciliği, Narenciye Yetiştiriciliği, Budama, Arıcılık ile Tıbbi ve Aromatik Bitkiler kursları olmak üzere, toplamda 6 kurs ve 2 sefer olarak düzenlenmiştir. Budama kursu 10 gün diğer kurslar ise 5 gün olarak uygulanmıştır.

Sürdürülebilir Tarım kursunda; tarım, sürdürülebilirlik ve doğal kaynaklarının kullanımı ve önemine değinilmiş, kursiyerlerle bölgedeki gelişmiş tarımsal işletmeler ziyaret edilerek deneyimlerini artırma olanakları sunulmuştur (Şekil 2).

Avakado kursunda; özellikle son yıllarda üretimi artan ve tüketimi yaygınlaşan avakado bitkisinin yetiştiriciliği konularında önemli bilgiler paylaşılmıştır. Avokadonun yetiştirilme imkanları, iklimsel istekleri ve bitki koruma uygulamaların da anlatıldığı uygulamalı dersler yapılmıştır. Tarımsal girişimciler deneme alanlarına ve bahçelere eğitim ziyaretleri de yaparak, uygulamaları bizzat yerlerinde görerek deneyim kazanmışlardır.

Şekil 2. Arazi uygulamaları çalışmaları

Narenciye yetiştiriciliği kursunda, girişimci adaylarımız, özellikle ülkemiz ve bölgemiz için önemli olan narenciye çeşitlerini, özelliklerini, iklimsel ihtiyaçlarını ve diğer konularda bilgiler almışlardır. Bitki koruma önlemleri ve hastalıklar konusunda uygulamalı eğitimler verilmiş ve kursiyerler narenciye bahçelerinde teknik gezilere katılmışlardır.

Budama kursu; içerik ve süre olarak diğer kurslardan farklı özellikler taşımaktadır. Süre olarak 10 gün olan kursta tarımsal girişimcilere, teknik bilgiler, budama alet-ekipmanları, bitki koruma uygulamaları teorik olarak anlatıldıktan sonra, 7 gün uygulama çalışmaları bir fiil deneme parsellerinde gerçekleşmiştir. Çeşitli ağaçlarda budama uygulamaları yapılmış ve katılımcılara da yaptırılmıştır. Özellikle iş güvenliği unsurlarının önemi arazide anlatılarak, uygulamalar yapılmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Budama Kursu fotoğrafları

Arıcılık kursunda da teorik ve uygulamalı eğitimlere yer verilerek, tarımsal girişimcilerin arıcılıkla ilgili teorik bilgileri geliştirilmiş ve saha uygulamalarına yer verilmiştir. Girişimciler kovanlarda uygulamalara katılmış, kovan kontrolü, petek bakımı, bal üretimi aşamalarını uygulamalı olarak görmüş ve pratik çalışmalarını yerinde yapmışlardır.

Tıbbi ve aromatik bitkiler kursuna katılan kursiyerlere; tıbbi ve aromatik bitki çeşitleri, yetiştiriciliği, tıbbi ve aromatik bitkilerden yağ çıkarma işlemleri uygulamalı olarak anlatılmıştır. Tarımsal girişimciler Çukurova Üniversitesi Nihat Gökyiğit Botanik Bahçesi'nde incelemelerde de bulunmuşlar ve ayrıca özel bir şirketin üretim yerini de ziyaret etmişlerdir.

Teorik ve uygulamalı derslerin tamamında, tüm tarımsal girişimcilere iş güvenliği teorik ve pratik olarak anlatılarak, tarımsal faaliyette bulunurlarken, dikkatli olmaları konusunda uyarılarda da bulunulmuştur. Tüm kurslarda katılımcıların açık arazide karşılaşabilecekleri olaylara karşı iş güvenliği uygulamaları örneklerle anlatılmaya gayret edilmiştir.

Uygulamalar sırasında tüm kursiyerlerin özellikle kadın girişimcilerin her bir uygulamaya katılımları sağlanarak, deneyim kazanmaları ve pratik yapmalarına önem verilmiştir.

Proje kapsamında yapılan eğitimlere toplamda 258 kursiyer katılmış olup, kadın girişimcilerin sayısı 172 (%66,7) ve erkek girişimcilerin ise 86 (%33,3) olduğu görülmüştür. Kadın girişimcilerin sayısının erkeklerden yüksek olması oldukça sevindiricidir. Tek tek kurslardaki katılım sayıları incelendiğinde, sadece bir dönem avakado yetiştiriciliği kursunda kadın girişimcilerin katılım sayısı erkeklerle aynı sayıda iken diğer tüm kurslarda kadın sayısı erkeklerden fazla olmuştur (Tablo 2).

Kadın girişimcilerin özellikle budama eğitiminde katılım oranlarının da yüksek olması dikkat çekicidir. Faaliyet dalı olarak güç ve emek gerektiren bu kursta da kadın girişimcilerin verimli olarak çalıştıkları ve aktif olarak öğrenme gayretleri dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. Kurslara Katılan Kişi Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı

Kurs Adı	Kadın Sayısı (Adet)	Kadın Oran (%)	Erkek Sayı (Adet)	Erkek Oran (%)	Toplam Sayı (Adet)
Sürdürülebilir Tarım	14	73,7	5	26,3	19
Avakado Yetiştiriciliği	15	71,4	6	28,6	21
Narenciye Yetiştiriciliği	13	65,0	7	35,0	20
Budama	15	65,2	8	34,8	23
Arıcılık	17	73,9	6	26,1	23
Tıbbi ve Aromatik Bitkiler	12	54,5	10	45,5	22
Sürdürülebilir Tarım	15	65,2	8	34,8	23
Avakado Yetiştiriciliği	11	50,0	11	50,0	22
Narenciye Yetiştiriciliği	14	66,7	7	33,3	21
Budama	14	66,7	7	33,3	21
Arıcılık	12	66,7	6	33,3	18
Tıbbi ve Aromatik Bitkiler	20	80,0	5	20,0	25
Toplam Katılımcı Sayısı	172	66,7	86	33,3	258

Düzenlenen kurslarda kadın girişimcilerin yaş belirtmeksizin, katılımlarının yüksek olması, kurslarda yapılan uygulamalarda aktif olmaları ve özellikle arıcılık, budama, tıbbi ve aromatik bitkiler kurslarının uygulama aşamalarında erkeklere göre öğrenmeye daha istekli oldukları gözlenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Kurs saha ve sınıf uygulamaları

Kursa katılan girişimcilerin değerlendirilmesinde ön testler ve son testler yapılarak kıyaslamalar yapılmış, girişimcilerin kursla ilgili ön bilgileri ve kurs sonucu gelişim durumları incelenmiştir. Testlerde her soru 20 puan olarak değerlendirilmiş ve ortalamalar alınmıştır. Yapılan ön test ve son test uygulamalarıyla, eğitim alan girişimcilerin kursla ilgili gelişimleri ve başarı durumlarının ortaya konulması ve gelişim durumlarının tespiti hedeflenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Kadın – Erkek Ön Test ile Son Test Puan Ortalamaları

Kurs Adı	Kadın Ön Test Ortalaması	Erkek Ön Test Ortalaması	Kadın Son Test Ortalaması	Erkek Son Test Ortalaması
Sürdürülebilir Tarım	61,4	36,0	87,7	50,0
Avakado Yetiştiriciliği	32,0	10,0	58,5	30,0
Narenciye Yetiştiriciliği	36,9	25,7	80,0	57,1
Budama	46,7	17,5	77,3	51,4
Arıcılık	35,3	23,3	64,7	36,7
Tıbbi ve Aromatik Bitkiler	18,3	2,0	41,7	16,0
Sürdürülebilir Tarım	64,0	17,5	85,0	40,0
Avakado Yetiştiriciliği	27,3	18,2	80,0	32,7
Narenciye Yetiştiriciliği	37,1	14,3	71,4	22,9
Budama	51,4	17,1	67,1	34,3
Arıcılık	25,0	10,0	92,7	60,0
Tıbbi ve Aromatik Bitkiler	24,0	8,0	51,0	16,0

Yapılan değerlendirmeler sonrasında kadın ve erkek girişimcilerin ön test ve son testleri (Tablo 3) ayrıntılı olarak incelendiğinde; kadın girişimcilerin tüm kurslara ait test puanlarının erkek girişimcilere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadın girişimciler yapılan tüm kurs öncesi ön test sonuçlarına göre erkeklerden kurs konuları hakkında daha bilgili olduğu gözlenmektedir. Son testler sonucu aldıkları puanlar incelendiğinde ise hem kadınların hem de erkeklerin test ortalamalarını yükselttikleri ancak kadınların belirgin bir farkla ortalama sonucunun erkeklerden fazla olduğu tablodan yansımaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Araştırma ve Uygulama Çiftliği'nde bulunan Kapsayıcı Tarım: Ortak Bilgi ve Beceri Geliştirme Merkezi'nde düzenlenen kurslara katılan katılımcılar arasında kadın girişimcilerinin tarımsal eğitim alma ve öğrenme çabaları kayda değer biçimde dikkat çekici olduğu görülmektedir. Kadın girişimcilerin toplam katılım içerisinde yaklaşık iki kat fazla olması ve uygulamalı eğitimlerde gösterdikleri ilgi ve başarı sonuçları önem arz etmektedir.

Enhancer projeleri kapsamında; diğer projelerden farklı olarak, kendi döneminde tek tarım projesi olarak faaliyet göstermiş olması dikkat çekici bir özellik taşımaktadır. Ayrıca yapılan eğitimler ve seminerlerle ilgi çeken proje bölge ve ülkede dikkatleri üzerine çekmektedir. Özellikle uygulamalı tarımsal kurslar açısından önem arzeden ve online çalışmalarla destekleyen özellikte olması bir yana, bu alanda çalışma sayısının da kısıtlı olması projenin önemini artırmaktadır.

Kadının eğitim seviyesinin yüksek olması ve aile gelirine bu şekilde destek olması da, hem bireysel olarak kendini güçlü hissetmesine hem de ailesine katkı sağlamasına olanak sağlamaktadır. Kadın girişimcilerin tarımsal eğitimlere katılma isteklerinin halen devam etmesi ve uygulamalara katılımları da çalışmanın başarı kriterlerini olumlu yönde etkilemektedir.

Bu alanda karşılaşılan temel sınırlılık ise, eğitim faaliyetlerine katılan kursiyerlerin, özellikle de kadın girişimcilerin eğitim faaliyetleri sonrasında fiili olarak girişimci olup-olmadıklarının tespitinin zor olmasıdır. Kursiyerlerin, eğitimler sonrasında girişimci olup olmadıkları, ya da girişimci ekositemine katılıp katılmadıkları da diğer bir önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurslar ve eğitimlerin devamında; girişimcilerin takip edilebilme imkanının da olabilmesi, gerçekten değerlendirilmesi gereken bir diğer sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Berber, B., Eser, B.Y., 2008. Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz. “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi Cilt:10 Sayı:2 , Nisan 2008, ISSN: 1303- 860
“İş,Güç” The Journal of Industrial Relations and Human Resources Vol:10 No:2 , April 2008, ISSN: 1303-2860.
- Kapsayıcı Tarım: Ortak Beceri ve Bilgi Geliştirme Merkezi Web Sitesi.
<https://www.cu-enhancer.org/>
- Kapsayıcı Tarım: Ortak Beceri ve Bilgi Geliştirme Merkezi Uzaktan Eğitim Platformu internet adresi. <https://www.lms-cu-enhancer.org/login>
- Kızılaslan, N. ve A. Ymanoğlu (2010), “Kırsal Alanda Kadınların Tarımsal Üretimeve Aile İçi Kararlara Katılımı: Tokat İli Örneği”, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Woman Studies (Special Issue), Volume:3, Issue: 13.
- Soysal, A.,2013. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği: Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2013, 8(1), 163-189

BÖLÜM 2

CUMHURİYET’TTEN GÜNÜMÜZE KIRSALDA KADIN

Zir. Müh. Emine KARAGÖZ¹, Zir. Müh. Senem CAN BİTKİN²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14291558>

---

¹ GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü(GAPUTAEM) Diyarbakır/Türkiye, emine.alpaslan@tarimorman.gov.tr,ORCIDID: 0000-0002-7349-1547

² GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü(GAPUTAEM) Diyarbakır/Türkiye,senem.canbitkin@tarimorman.gov.tr,ORCIDID:0009-0009-4421-8689

1. GİRİŞ

Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar, kırsal alanı benzer kriterler ve kapsamlarla tanımlamış olsalar da, “kırsal kadın” kavramı için evrensel olarak kabul edilmiş bir tanım bulunmamaktadır. Bazı çalışmalar, kadınların yaşadıkları coğrafi alanın, kentli ya da kırsal olarak ayırt edilmesini gerektirmediğini savunsa da, kırsal alanlarda, özellikle tarımın dominant ekonomik faaliyet olduğu yerlerde, kadınların cinsiyet rollerinin daha zorlayıcı koşullar oluşturduğuna da dikkat çekilmektedir. Gerçekten de kırsal alandaki kadınlar, tarımsal faaliyetlerin her aşamasında yer almakta; toprağın hazırlanmasından hasada, hasat sonrası depolama, bakım ve satışa kadar tüm süreçlerde aktif olarak çalışmaktadır. Bu bağlamda, kırsal kadınlar, üretim yapan, ürettiğini işleyen, pazarlayan ve evdeki rolü gereği tüketici konumunda olan bireyler olarak tanımlanabilir. Özellikle pek çok gelişmekte olan ülkede, kırsal alanlarda yaşayan kadınlar, gıda üretiminin %60-80’ini üstlenmektedir. Üretimin her aşamasında aktif olan kırsal kadınlar, toprağın korunması, verimin artırılması ve toprak zenginleştirme yöntemleri (nadas, dönüşümlü ekim, serpme vb.) ile üretimi sürdürülebilir kılmak için önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, hayvancılık faaliyetlerinde hijyenin sağlanmasında ve hayvansal ürün üretiminde de kritik rol oynamaktadırlar. Kırsal kadınlar, evde gıda üretimi yaparak ve gıda alışverişlerinde söz sahibi olarak gıda güvenliği konusunda da katkı sağlamaktadır. Bunun yanında, kırsal kadınlar, gıda ürünlerinin güvenilirliğini, çevrenin korunmasını ve toprağın sürdürülebilirliğini sağlama konusunda da önemli bir rol üstlenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kırsal kalkınma faaliyetleri, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de hız kazanmış ve bu süreç yaklaşık yarım asırlık bir döneme yayılmaktadır. Bugün geldiğimiz noktada, Türkiye’de kırsal yerleşimler, kentsel yerleşimlerin sosyal ve ekonomik gelişme düzeyinin gerisinde kalmaktadır. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam, ulaştırma ve tarım gibi temel sektörlerdeki sorunlar, kırsal kesimde yaşam kalitesinde beklenen iyileşmeleri engellemeye devam etmektedir.

Türkiye’de, toplumsal faaliyetler sıklıkla geleneksel işbölümüne dayalı olarak cinsiyetlere göre şekillenmektedir ve kadınların toplumsal rolü, ev kadını, eş ve anne olarak tanımlanmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda, erkek egemenliğinin hâkim olduğu geleneksel yapılar, kadınların üretim süreçlerinden elde ettiği kazançlardan aldıkları pay üzerinde belirleyici bir

etkiye sahiptir. Kadının ekonomik hayata katılımı, sosyal ilişkilerdeki yerleşik durumları ile doğrudan ilişkilidir (Gökdemir, L., & Ergün, S., 2012).

Türkiye’de kadın istihdamı açısından tarım sektörü önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle, tarımsal üretim ve istihdam düzeyini etkileyen tarım sektöründeki dönüşüm sürecinin, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden değerlendirilmesi, kırsal alanda yaşayan kadınlar için olumsuz ve olumlu yönlerin belirlenmesi ve buna göre stratejiler geliştirilmesi büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, Türkiye’nin 1985 yılında taraf olduğu Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), kırsal alandaki kadınların karşılaştığı özel sorunları dikkate alarak, erkeklerle kadınlar arasındaki eşitliğin sağlanması amacıyla, kırsal gelişmelere katılımı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, 4-15 Eylül 1995 tarihleri arasında Pekin’de gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda kabul edilen ve Türkiye tarafından onaylanan Pekin Eylem Platformu’nda, gelişmekte olan, hatta ulusal göstergeleri iyileşen ülkelerde kırsal kesim kadınlarının büyük çoğunluğunun hâlâ ekonomik olarak geri kalmışlık ve sosyal marjinalleşme koşullarında yaşadığı ve bu durumun, kırsal kalkınma açısından özel bir dikkat gerektirdiği ifade edilmiştir (Kulak, E., 2011).

2. İSTİHDAM VE KIRSAL KADIN

Kadının toplumdaki rolü incelendiğinde, annelik gibi geleneksel rolleri nedeniyle genellikle iş hayatında daha geri planda kaldığı görülmektedir. Çoğunlukla ataerkil toplumlarda erkek egemen yapılar ön planda yer alırken, toplumsal düşünceler kadınları "doğa" olarak, erkekleri ise "kültür" olarak tanımlar. Bu bakış açısıyla, erkeklerin yaşam alanı üretimle ilişkilendirilirken, kadınlar doğaları gereği çocuk doğurma, sağlıklı şekilde büyütme ve ev düzenini sağlama gibi sorumluluklarla yükümlü tutulmaktadır (Gözener, 2012). 19. yüzyılda sanayi devriminin etkisiyle, ucuz iş gücüne olan ihtiyaç artmıştır.

Kadınların ekonomik faaliyetler konusunda bilinçlendirilmesi ve istihdamlarının güçlendirilmesi, yaşam kalitelerini ve sosyal-ekonomik koşullarını iyileştirerek, kırsal alandaki kadınların ekonomik hayata daha etkin katkı sunmalarını sağlayacaktır (Kadim ve ark., 2014). Son yıllarda, kamu ve özel bankaların kadın çiftçilere yönelik tarımsal krediler sağlaması bu bağlamda önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte,

üretici örgütlerine ve girişimlerine katılımında karşılaşılan engellerden biri, aile izni almakta yaşanan zorluklardır. Bu engellerin aşılabilmesi için, eş ve aile üyelerinin kırsal kadınların ekonomik faaliyetlere katılımına destek olma konusunda bilinçlendirilmeleri de önem arz etmektedir.

Kırsal alandaki kadın çiftçilerin durumu, tarım sektörünün sürdürülebilir kalkınması için kritik bir öneme sahiptir. Kadınlar, tarımsal üretimin önemli aktörleri olup, kırsal ekonomilerin gelişmesine ve toplumsal refahın artmasına katkı sağlamaktadır. Ancak, kadın çiftçiler çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Eğitim eksiklikleri, finansmana erişim sorunları, toprak mülkiyetindeki eşitsizlikler ve toplumsal cinsiyet normları, kadınların potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerini engellemektedir.

Kadınların kırsal kalkınma süreçlerinde etkin bir şekilde yer alabilmeleri için, birlik, kooperatif ve dernek üyeliği gibi örgütlenmelere katılımlarının artırılması büyük bir önem taşımaktadır. Bu tür örgütler, kadınların seslerini duyurmasına olanak tanımakta, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmakta ve kırsal ekonomik faaliyetlere aktif katılımı teşvik etmektedir. Ayrıca, bu örgütlenmeler kadın çiftçilere ortak pazarlama fırsatları, mikro kredi hizmetleri ve teknik destek sunarak kalkınmalarını güçlendirmektedir (Özdemir, G., Yılmaz, E., Varnalı, T., 2022).

Kırsal alanlarda üretim faaliyetlerine yoğun bir şekilde katılan kadınlar, gelişmekte olan ülkelerde kırsal ekonominin temel güç kaynağını oluşturmakla birlikte, bu güç çoğunlukla karşılık ödenmeyen "ücretsiz aile işçisi" emeği olarak değerlendirilmekte ve tarımsal üretimin büyük bir kısmı bu emek üzerine inşa edilmektedir. Kırsal alanda kadınların ve erkeklerin üstlendikleri roller arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Kadın ve erkeklerin görev dağılımı, ailenin sahip olduğu toprak ve hayvan varlığı, gelir düzeyi, ürün çeşitliliği ve köy ile şehir arasındaki bağlantıya bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ayrıca, kadınların beklentileri ve potansiyelleri, kırsal alanlardaki benzer köylerdeki durumla paralellik gösterir. Kadınlar, yeniden üretim faaliyetlerinde (yemek pişirme, kışık yiyecek hazırlama, temizlik, çamaşır, çocuk bakımı) ağırlıklı olarak yer almaktadırlar. Kırsal köylerde temel geçim kaynakları arasında bitkisel üretim, hayvancılık ve mevsimlik göç önemli bir yer tutmaktadır. Tarımsal üretimin sınırlı olduğu köylerde, sebzeçilik ve bağcılık işleri erkekler tarafından yapılmakta; bahçe hazırlığı, toplama, sulama ve çapalama gibi faaliyetlerde yer almaktadırlar. Ancak, bitkisel üretim ile geçinen

hanelerde, kadınlar üretimin satış dışındaki her aşamasında yer almakta ve iş yükü daha fazla olmaktadır. Hayvancılık faaliyetlerinde ise erkekler hayvanları otlatmakta, beslemek ve kırkım gibi işleri yapmakta, kadınlar ise sağım, süt ürünlerinin işlenmesi, ahır temizliği ve ot toplama gibi işleri üstlenmektedir. Ayrıca, kadınlar, hayvansal ürünlerden yağ, yoğurt ve peynir üreterek günlük tüketim ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar (Gökdemir, L., & Ergün, S., 2012).

Genel olarak, erkeklerin yaptığı işler toplumsal olarak daha prestijli kabul edilmekte ve bu işler daha yüksek gelir getirmektedir. Kadınların yaptığı işler ise genellikle ev merkezli, mevsimlik, yarı zamanlı ve ücretsiz işlerden oluşmaktadır. Bu nedenle, kadınların yaptığı işlerden elde edilen ürünler (yiyecek, giyecek) çoğunlukla hemen tüketildikleri için ekonomik bir değer taşımamaktadır. Bu durum, kırsal alanda ev işleri ile tarımsal faaliyetlerin birbirine yakın görünmesine ve bazı ev işlerinin tarımsal üretime destek olmasına rağmen, kadınların işlerinin değersiz ve görünmez olmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede, "erkek işi" ve "kadın işi" tanımlamaları toplumda, erkek işlerinin daha değerli, kadın işlerinin ise daha az değerli olduğu şeklinde algılanmaktadır (Gökdemir, L., & Ergün, S., 2012).

Türkiye’de kırsal alandaki kadınların iş gücüne katılma oranı, ülke genelindeki oranlara kıyasla daha yüksektir. Kırsal alanda tarım sektöründe çalışan kadınların çoğunluğu, düşük statülü ve emek yoğun işlerde görev almaktadır. Kadınların tarıma katılım düzeyi, ailenin sahip olduğu toprak ve hayvan varlığına, gelir düzeyine ve ürün çeşitliliğine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Ancak, tarımda mekanizasyonun artmasıyla birlikte kadınlar tarımsal üretimden uzaklaşmakta ve çoğunlukla ev kadınlığına yönelmektedir. Az topraklı ailelerde kadınlar, mevsimlik işçilik ve diğer tarımsal faaliyetlerin her aşamasında yer almakta, ancak elde edilen gelirlerden hiçbir pay alamamaktadırlar.

Cumhuriyetin ilanyla birlikte, Türkiye’de çağdaş bir yapılanma dönemi başlamış ve kadın istihdamına yönelik birçok gelişme yaşanmıştır. Kadınların toplumsal yaşamda ve ekonomik alanda söz sahibi olmaları sağlanmış, kadın haklarıyla ilgili önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu devrimlerle birlikte, kadınların iş ve toplum hayatındaki konumları güçlendirilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Kırsal Alanda Yaşayan Kadınların Yıllara Göre İstihdam Durumu

Yıl	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	Tarım Sektöründe Çalışan Kadın Oranı
1996	6	28,7	72,1
1997	7,8	27,6	67,9
1998	6,8	28	67,8
1999	7,6	28,7	66,4
2000	6,3	26,8	60,5
2001	7,5	27,5	63,3
2002	9,4	28,4	60
2003	10,1	27,7	58,5
2004	11	25,7	50,8
2005	11,2	24,6	46,7
2006	11,1	24,8	43,1
2007	11	24,7	41,1
2008	11,6	25,3	39,6
2009	14,3	26,6	40
2010	13	27,5	40,2
2011	11,3	28,1	39
2012	10,8	28,7	35,8
2013	11,9	29,4	33,4
2014	11,9	30,1	31,5
2015	12,6	31	30,6
2016	13,7	31,6	28,5
2017	14,1	32,1	28
2018	13,9	32,5	26
2019	16,5	32,8	25,2
2020	14,8	31,7	23,1
2021	14,7	32,3	22,7
2022	13,4	33,4	20,6
2023	12,6	33,9	18,7

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 1’de ki verilere göre Türkiye’de 1985 tarihinden 2005 yıllarına kadar kadın istihdamı düşüş eğilimi göstermiştir. 2005 yılı sonrası 2018 yılına kadar geçen uzun sürede az da olsa bir artış yaşanmıştır. 1980 yılında %29,6 olan Türkiye’de kadın istihdam oranı, 2023 yılı verisi ile %33,9

kıyaslandığında düşüş görünse de 1980 ve 1990'lı yıllarda kadınların %76,8'inin tarım sektöründe istihdam edildiği ve bu sektörde çalışan kadınların %70,2'sinin ücretsiz aile işçisi olduğu dikkate alınmalıdır. 2023 yılı itibariyle kadınların tarım sektöründeki payı %18,7 seviyesine inmiştir. Kadın istihdamının son 10 yılına bakıldığında artış görülmektedir.

3. EĞİTİM VE KIRSAL KADIN

Kadının üretime katılımı, ait olduğu toplumun kültürel yapısı ve ekonomik gelişmişlik düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Eğitim düzeyi yüksek olan kadınların yaşadığı büyük şehirlerde, kadın ve erkek arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlik giderek azalırken, eğitim ve gelir seviyelerinin düştüğü kırsal alanlarda bu fark daha belirgin hale gelmektedir. Türkiye'nin kırsal kesiminde, birçok tarım toplumunda olduğu gibi, geleneksel aile yapıları hâkimdir. Bu yapılar, yaş ve cinsiyet gibi değişkenlere dayanarak hiyerarşik bir düzen kurar. Hiyerarşi, en yaşlı erkekten en genç kadına kadar uzanır ve üretim süreçlerine de yansır. Üretim üzerindeki denetim yaşlı erkeklerde yoğunlaşırken, kadınlar, özellikle genç kadınlar, bu süreçlere katılımı söz sahibi olamamaktadır. Kırsal alanda, kadın ve genç kızlar, hane içi iş gücü içinde ücretsiz aile işçileri olarak çalışmakta ve ağır iş yükü altında kalmaktadırlar (Gökdemir, L., & Ergün, S., 2012).

Türkiye'de, 1923 yılından itibaren kadınların eğitim düzeylerinin, ekonomik, siyasal ve sosyal kimliklerinin geliştirilmesine yönelik çeşitli etkinlikler sürekli olarak gündemde tutulmuştur. Kırsal alanlardaki kadınların üretim becerilerini artırmaya, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına, örgütlenmelerine ve kooperatifleşmelerine yönelik bazı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu tür uygulamalar, sınırlı sayıda olsa da Birleşmiş Milletler tarafından desteklenmiş ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülmüştür (Saltık ve ark., 1994).

Kadınlara yönelik tarım eğitimlerinin kırsal kalkınmada oynadığı rol oldukça önemlidir. Bu eğitimler, kadın çiftçilere gerekli teknik bilgi ve becerileri kazandırarak sürdürülebilir tarım uygulamalarını benimsemelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, tarım eğitimleri kadınların pazarlama stratejilerini geliştirmelerini ve daha yüksek katma değerli ürünler üretmelerini teşvik etmektedir. Kadınların tarım eğitimine erişimlerinin artırılması, yalnızca üretim kapasitelerini yükseltmekle kalmayıp, aynı zamanda ekonomik ve sosyal

açıdan güçlenmelerine de olanak tanıyacaktır (Özdemir, G., Yılmaz, E., Varnalı, T., 2023).

4. SAĞLIK VE REFAH

Kadınların sağlıklı bir şekilde yaşamalarını ve güvenli bir çevrede bulunmalarını ifade eden sağlık kavramı; yeterli beslenme, sağlık hizmetlerine ve üreme sağlığına dair bilgilere, hizmetlere ulaşabilmeyi kapsar. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, her yıl 1.600'den fazla kadın, hamilelik ve doğumla bağlantılı komplikasyonlar nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Bunun yanı sıra, kadının fiziksel ve psikolojik sağlığını olumsuz yönde etkileyen ve güvenliğini tehdit eden en önemli faktörlerden biri şiddettir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle kadınlar, öncelikle aile içinde ve buldukları toplumda şiddete uğramaktadırlar. Bu durum, kadınların sosyal dışlanma süreçlerini derinden deneyimlemelerine yol açmaktadır (Weforum, 2005).

Türkiye'de, 17 Ocak 1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun, aile içi şiddetin önlenmesi amacıyla çıkarılan ilk özel düzenlemedir. Ancak, bu kanunda aile içi şiddet tanımlanmamıştır. Oysa aile içindeki şiddet, bir bireyin diğerine karşı uyguladığı fiziksel, sözlü veya duygusal kötü muamelelerin tümünü kapsar. Bu bağlamda, öldürme, yaralama, sakat bırakma, maddi güvencesizlik yaratma, çalışmayı engelleme ve aşağılamaya kadar pek çok eylem, aile içi şiddet kapsamına girer (Karınca, 2008).

Son yıllarda, Türkiye'de aile içi şiddet ve kadınlara yönelik şiddet konularının daha fazla gündeme gelmesi ve bu alandaki araştırmaların artması, aslında uluslararası düzeyde konuya duyulan dikkatin sürekliliği ve bu doğrultuda yapılan yasal düzenlemelere dayanmaktadır. Türkiye, kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddeti önlemeye dair uluslararası sözleşmelerin çoğunu imzalayarak taraf ülke olmuştur. Ancak, hala toplumsal yapının ataerkil özellikleri ve karar alıcıların bu mantaliteyi sürdürmeleri, alınan yasal önlemlerin etkinliğini sınırlamaktadır.

Aile içi şiddet, toplumun her kesiminde giderek artan bir şekilde görünmektedir. Aile içinde şiddet gören kadınlar, bu şiddet sonucu evden kaçtıktan sonra veya ailelerinin onayı olmadan evlendikleri takdirde, eşlerinden şiddet gördüklerinde geri dönme imkânı bulamamaktadırlar. Ayrıca, baba evinden geleneksel değerlerle evlenen kadınlar, "kocanın hem sevip hem

dövebileceği" veya "dayağın cennetten çıktığı" gibi anlayışlar nedeniyle, şiddet gördüklerinde baba evine geri dönemezler. Bu durum, şiddetin tüm türlerinin artarak devam etmesine neden olmaktadır. Bu bakış açısıyla, yalnızca kadınları etkileyen bir sorun gibi görünen şiddet, aynı zamanda kadınlarda ve çocuklarda ciddi psikolojik sorunlar, intiharlar veya cinayetlere yol açabilen durumlar yaratmakta; bu da toplumsal bir sorunun boyutlarını ortaya koymaktadır. Aileler, genellikle kadın ve çocuklara uyguladıkları şiddeti fark etmeyebilir veya bunu bir "kontrol etme yöntemi" olarak değerlendirme eğiliminde olabilirler. Türk toplumuna özgü atasözleri de genellikle fiziksel şiddeti meşrulaştıran ifadeler içermektedir. Örneğin, "dayak cennetten çıkmadır", "kızını dövmeyen dizini döver", "kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etmeyeceksin", "kızı boş bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya kaçır" gibi söylemler, şiddeti normalleştiren bir dil kullanmaktadır (M. Davran ve Ark., 2022).

5. KALKINMA PLANLARI VE KIRSAL KADIN

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 1963-1967 yılları için hazırlanan ilk Kalkınma Planı'nda, kadının toplumda eşit haklar elde etmesi, iş gücüne katılımı ve kadınların mesleki eğitimlerinin teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir (DPT, 1963). Ancak, bu dönemde kadın işgücüne dair kapsamlı bir analiz ya da somut adımlar yer almamaktadır. Plan, daha çok kadınların geleneksel ev içi rollerine ve onlara uygun mesleklerin desteklenmesine yönelik bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu sebeple, o dönemde hazırlanan kalkınma planlarında kadın işgücünün artırılmasına yönelik somut ilerlemelere rastlanmamaktadır (Yantur, 2019).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) kadın işgücünün gelişimi için bazı adımlar atmayı hedeflemiş, özellikle kız sanat enstitülerinin açılması ve kadınların mesleki eğitimle güçlendirilmesi öngörülmüştür (DPT, 1968). Ancak, plan kapsamında bu dönemde kadınların iş gücüne katılımına ilişkin köklü yasal ve yapısal değişiklikler yapılmamıştır (Yantur, 2019).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) çerçevesinde, kız enstitülerinin meslek liselerine dönüştürülmesi amaçlanmış ve burada yalnızca ev kadınlığı ve annelik gibi geleneksel becerilerin değil, modern mesleklerin de öğretilmesi hedeflenmiştir. Bu plan ile kız meslek liselerinin sadece geleneksel

işlere değil, çağdaş iş gücü ihtiyaçlarına da hitap etmesi amaçlanmıştır (DPT, 1973; Sargut, 2021).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) ise kız meslek liselerinin eğitim programlarının yaygınlaştırılmasını ve teknik okullarda üretime dayalı eğitimlerin artırılmasını içermektedir (DPT, 1979). Ancak bu dönemde de kadın işgücüne katılım oranlarını artırmaya yönelik somut hedefler belirlenmemiştir (Sargut, 2021).

Kalkınma Planlarında, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na kadar kadınların toplumsal sorunları ayrı bir bölümde ele alınmamıştır. Kalkınma süreçleri, sosyal yapılar ve toplumsal değerlerden bağımsız bir şekilde yalnızca ekonomik büyüme ve üretimle ilgili olarak değerlendirilmiştir. Oysa, gelişmelerin yalnızca nicel göstergelerle ölçülemeyeceği, sosyal eşitsizliklerin de dikkate alınması gerektiği sonrasında anlaşılmıştır. 1987'de Kadına Yönelik Danışma Kurulu'nun kurulması, cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda daha güçlü bir kurumsal yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler, özellikle 1975'te Meksika City'de düzenlenen Birleşmiş Milletler Kadın Konferansı ile hız kazanmıştır. Kadın hakları, 1980'lerdeki uluslararası sözleşmelerle daha görünür hale gelmiştir (Yantur, 2019).

1980'ler sonrası kalkınma planları, küreselleşmenin etkisiyle yaşanan yapısal dönüşümlerin, özellikle kırsal alanlarda kadın iş gücü üzerindeki olumsuz etkilerine karşı çözüm önerileri sunmaya başlamıştır. Tarım sektörünün daralmasıyla birlikte, kırsal kalkınma alanında kadınların rolüne yönelik daha fazla politika geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak, kırsal kadınların karşılaştığı cinsiyet temelli engeller bu dönemde genellikle göz ardı edilmiştir (Kulak, 2011).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) ile sanayileşme süreci kadın işgücünde artış sağlamıştır. Bu dönemde, kadınların iş gücüne katılımını desteklemek için kreş ve bakım evlerinin sayısının artırılması önerilmiştir. Ancak, çalışma koşullarına dair köklü düzenlemeler yapılmamıştır (DPT, 1985; Yantur, 2019).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) kadının toplumsal rolüne dair önemli adımlar atılmıştır. Bu plan, kadının ekonomik ve sosyal kalkınma sürecinde daha etkin bir rol oynaması gerektiğini belirtmiş ve kadının

eğitim seviyesinin artırılmasıyla, iş gücüne katılımının yaygınlaştırılması gerektiğini vurgulamıştır (DPT, 1990; Yantur, 2019).

Yedinci Kalkınma Planı (1996-2000) kapsamında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı olarak "Kırsal Kalkınmada Kadın Daire Başkanlığı" kurulmuş ve kadın hakları konusunun kalkınma süreçlerine entegrasyonu hedeflenmiştir. Ayrıca, kadınların toplumsal konumlarının iyileştirilmesi için eğitim ve sağlık alanlarında çeşitli hedefler belirlenmiştir (DPT, 1995).

Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005) kadınların kalkınmaya katılımını desteklemek amacıyla çeşitli projeler geliştirilmiş, özellikle kadınların iş gücüne katılımını artırmak için kurslar ve eğitim programları ön plana çıkmıştır. Kadın girişimciliği de desteklenmiş ve kadının ekonomik bağımsızlığı için yeni düzenlemeler yapılmıştır (DPT, 2000).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) kadınların iş gücüne katılımını artırmaya yönelik politikaları daha belirgin hale getirmiştir. Kadınların işgücüne katılımını engelleyen yapısal engellerin kaldırılması gerektiği ve iş gücü politikalarının daha etkili bir şekilde uygulanması gerektiği vurgulanmıştır (DPT, 2006; Yantur, 2019).

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) ise kadınların sosyal ve ekonomik yaşama katılımını artırmak için eğitimle ilgili politikaların güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kadınların karar alma süreçlerinde daha fazla yer alması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadın haklarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir (KB, 2013).

On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) kadınların iş gücüne katılımının artırılması gerektiği üzerinde durmuş, kırsal alandaki kadınların kalkınmaya daha fazla dahil edilmesi için pozitif ayrımcılık yapılmasını savunmuştur. Kadın kooperatiflerine destek verilmesi ve kadınların iş hayatında daha görünür olmaları için stratejik planlar geliştirilmiştir (SBB, 2019).

6.Sonuç

Cinsiyet, bir toplumda yer alan tüm sosyo-ekonomik yapıların yatay keşişimini belirleyerek, piyasalarda gerçekleşen değişim süreçlerini şekillendiren temel faktörlerden biridir. Kadınlar ve erkekler, tarımsal üretim

faaliyetlerinde farklı konumlarda yer almaktadır. Üretim süreçleri ve bu süreçlere erişim, cinsiyet temelli bir ayrım gösterir. Erkeklerin daha fazla hareket kabiliyeti ve çeşitli sektörlerde çalışma fırsatlarına sahip olmaları, onları tarım dışı sektörlerle yönlendirirken; kadınlar daha düşük mekanizasyon ve teknolojik altyapıya sahip, küçük ölçekli tarımsal işletmelerde çalışmaktadır. Kadınlar, tarımda önemli görevler üstlense de, mülkiyet hakları, finansal kaynaklara erişim ve piyasa bilgisi konusunda pek çok engelle karşılaşmaktadırlar. Ayrıca, ücretli işlerde erkeklere kıyasla daha düşük koşullarda çalışmaya daha fazla meyillidirler. Bunun yanı sıra, kadınlar ve erkekler, ev içi sorumluluklar ve roller açısından da farklı sorumluluklar taşımaktadır. Türkiye'de ise kadınların mülkiyete erişimi konusunda yasal bir engel bulunmamakla birlikte, toplumun geleneksel yapısındaki cinsiyetçi yaklaşımlar, kadınların bu hakları etkin bir şekilde kullanabilmesini engellemektedir.

Kadınlar, kırsal ekonominin gelişmesinde kritik bir potansiyele sahiptir. Dünya nüfusunun yarısının kadınlardan oluştuğu ve kadınların iş gücünün üçte birini oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu potansiyel daha da belirginleşmektedir. Dünya Bankası, sosyal kalkınmanın temel unsuru olarak “kadınların güçlendirilmesi” gerektiğini vurgulamaktadır. Kadınların ekonomik ve sosyal güç kazanmaları, toplumsal kalkınma için önemli bir itici güç olacaktır. Tarihsel olarak, kadınların rolü göz ardı edilerek hazırlanan kırsal kalkınma programlarının başarısız olduğu görülmüştür. Bu gerçeğin farkına varan birçok ülke, kadınların gelişimini desteklemek için çeşitli organizasyonlar ve enstitüler kurarak, onların toplumdaki sosyal, politik ve ekonomik durumlarını iyileştirmeyi hedeflemiştir. Sosyal, kültürel, politik ve ekonomik açıdan güçlenen kadınlar, kırsal kalkınma süreçlerinde daha etkin bir rol üstlenmişlerdir (Gökdemir ve Ergün, 2012).

Kırsal alanda kadınlar konusunda tüm ilgili kuruluşların iş birliği yaparak hareket etmeleri büyük önem taşır. Özellikle kız çocuklarının eğitimi desteklenmeli, çünkü iyi eğitim almış kız çocukları, gelecekte güçlü kadınlar olarak toplumun her alanında aktif roller üstleneceklerdir. Kırsal bölgelerde kadın girişimcilerin örgütlenmesi, erkek egemen toplum yapısında kadınlar için önemli bir güç kaynağı oluşturacaktır. Aynı şekilde, kadınların güçlü bir iletişim ağı kurmaları, bu gücün daha da pekişmesine olanak tanır. Bir toplumda güçlü bir kadın profili oluşturulması, yalnızca kırsal alanlar için değil,

tüm ÷lke ve dünya genelinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli bir faktör olacaktır. Türkiye ekonomisi hala büyük ölçüde tarıma dayalı bir yapıya sahip olsa da, son yıllarda kırsalda üretilebilecek pek çok ürünün ithal edilmesi, kalkınma politikalarının daha etkin hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Kırsaldaki kadınların güçlenmesi ve ekonomik kalkınmada girişimcilik potansiyelinin devreye girmesi ile, bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilebilir.

KAYNAKÇA

- KGSM, T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 'Türkiye'de Kadının Durumu', Temmuz 2011
- Kulak Esra, (2011), 'Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler', T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık tezi, ISBN:978-975-19-5053-6.
- Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, (2024)
- Peker, A. Esra, and Yeşim Kubar. "Türkiye'de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış." Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14.2 (2012): 173-188.
- Tarım, Gıda, ve Hayvancılık Bakanlığı. "Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı (2012-2016).
- Gökdemir, Levent; Ergün, Suzan. Kırsal Kalkınmada Kadının Rolü. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, 1.1: 68-80.
- Saltık, A., Dersan, N., Fazlıoğlu, A., Okdemir, S., Çakaloz, B. ve Kapucu, A. (1994). GAP bölgesinde kadının statüsü ve kalkınma sürecine entegrasyonu araştırması. Ankara: Afşaroğlu.
- Arikan, Gülay. Kırsal kesimde kadın olmak. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1988, 5.2.
- Kulak, Esra. Tarımsal üretim süreçlerindeki değişimin kırsal alanda kadın istihdamına etkileri: 1980 sonrası gelişmeler. Uzmanlık Tezi, TC Başbakanlık, 2011.
- Demir Sargut, B. D. Kalkınma Planları Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Kalkınma Planlarındaki Yerinin Analizi. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2021, 22.4: 71-82.
- Karınca, E. (2008). KYAİŞ ile İlgili ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/> , Erişim tarihi: 27.12.2017.
- İLTER, Berfu; Kundak, Sabriye; Cenikli, Vildan Saba. Sürdürülebilir kırsal kalkınmada bir alternatif olarak kadın girişimciliği: Afyonkarahisar örneği. Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 2019, 3.5: 30-37.

- Weforum, 2005. Women's empowerment: measuring the global gap. World Economic Forum. <http://www.weforum.org/> Erişim Tarihi:13.5.2009
- Kadim, F., Ar, H. Gülçubuk, B. 2014. Gıda Güvenilirliği Açısından Kırsal Alandaki Kadınlar ve Çiftçiliğinin Önemi. Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu. Ankara.
- M. Davran *Ve Ark.* , "Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Eğitimin Önemi: Adana Örneği," *JSHSR* , cilt.9, sa.90, ss.2678-3393, 2022

BÖLÜM 3

KIRSAL KESİMDE KADININ EKONOMİK HAYATA KATILIM DÜZEYİ

Dr. Emine Kokaçya DUVAN¹, Prof. Dr. Müge KANTAR DAVRAN²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14291572>

---

¹ duvanemine@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9180-9651

² Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Adana, Türkiye.
mkantar@cu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4780-1043

1. GİRİŞ

Arkeolojik bulgulardan, doğa yasalarının hâkim olduğu dönemde erkeklerin avcılık, kadınların da toplayıcılık yaptığı; doğa koşullarına karşı çetin bir mücadele verildiği ve toplumsal yaşamın merkezinde aile ve akrabalık ilişkilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde, anaerkil toplum yapısı hâkim olup toplumsal yaşamda kadın söz sahibidir. Toplumsal yapıdaki bu düzenin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi; soyu devam ettiren anne olduğu için toplumsal yaşamda kadın, erkeğe göre daha güçlüdür. İkincisi ise kadının üretim sürecinde oynadığı başat roldür. Bu dönemde, ilkel araçlarla avcılık yaparken erkeklerin çoğu vahşi hayvanlar tarafından öldürülmüştür. Bu yüzden çocukların bakımı, beslenmesi ve büyütülmesi görevi de kadınlara kalmıştır. Ayrıca, kadınlar toplayıcılıkla uğraştıkları için tahıl yetiştirmeyi, bitkilerden yemek pişirmeyi öğrenmişlerdir. Neolitik çağın sonlarına doğru tarımsal yaşamın başlamasıyla o güne kadar avcılık yapmak zorunda kalan erkeğin tarlada ekip biçmeyi öğrenmesi, üretim sürecinde daha baskın bir rol üstlenmesini sağlamıştır. Bu da erkeğe ayrı bir güç ve iktidar olanağı tanımıştır (Duman, 2012). Böylece toplumsal yapı, erkeklerin söz sahibi olduğu ataerkil aile yapısına dönüşmüş ve kadının statüsü, yerleşik düzene geçilen ve tarımsal üretime başlanan bu dönemden itibaren değişmeye başlamıştır.

Daha sonraki süreçte Sanayi Devrimi ile yaşanan gelişmeler, kadının ekonomik durumunda kayda değer bir değişme yaratmamıştır. Kadının yaptığı işlere ve üretimdeki rolüne değer verilmemesi; bakıma dayanan evlilik biçimini belirlemiş ve toplumda, kadının yaptığı işlerin değersiz olduğu düşüncesi oluşmuştur. Sosyal güvencesi sağlanmayan, erkeğin ekonomik gücüyle ölçülen kadın; 21. yüzyılda hala toplumun en büyük fakir kesimini meydana getirmekte ve erkeğin boyunduruğu altında yaşlanmaktadır (Tufan, 2002). Kadının gençlik yıllarında başlayan ve yaşlılığında da devam eden ekonomik bağımlılığın nedenleri şöyledir: kadınlar (meslek sahibi olsun ya da olmasın), karşılığında herhangi bir maddi kazanç sağlamadığı ev işlerini yapmaya mecburdur. Ayrıca kadınlar, yeni nesillerin yetişmesinde hem psişik hem de fiziksel birçok bakım görevinden sorumludur. Kadın, yaptığı tüm işlerin karşılığında gelir sağlayamadığı için de daima erkeğe bağımlıdır. Diğer yandan, çalışan kadınların çoğu da genellikle kalifiye olmayan düşük maaşlı ve iş yeri güvencesi olmayan işlerde istihdam edilmektedir. Toplumda kadın mesleği olarak kabul edilen meslek gruplarında çalışan kadınların çoğu, kendi varlığını

garantiye alan bir iş yeri güvencesinden yoksundur. Genellikle kuaför, tezgahlar, sekreter, doktor yardımcısı, vb. konumda çalışan kadının elde ettiği kazanç (genellikle asgari ücret düzeyinde), tek başına yaşamını devam ettirmesini zorlaştırmaktadır. Ucuz iş gücü olarak kabul edilen kadının üstlendiği görev ve yaptığı işler dikkate alındığında ülke ekonomisine önemli bir katkı sağladığı da anlaşılmaktadır. Kadının mal varlığı bulunmadığı için toplumun gelişimiyle ilgili her türlü ekonomik ve siyasi kararlarda söz hakkı bulunmamaktadır. Ekonomik bakımdan yeterliliği olmayan kadınların kendi yaşamları hakkında karar verme imkânı da yoktur. Kadının bu durumu, genç ve orta yaşlarda erkeğe bağımlılığının artmasına; yaşlılığında da fakirliğin sembolü haline gelmesine neden olmaktadır (Tufan, 2002).

Kadın haklarının en gelişmiş haliyle yaşandığı Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde bile kadınların iş gücü piyasalarında, düşük düzeyde iş güvenliği, sosyal koruma ve düşük ücret gibi olumsuz koşullarla karşı karşıya kaldıkları ve iş gücüne katılma oranlarındaki artışın da "ikincil" piyasalarda yoğunlaştığı gözlenmektedir. Irk ve etnik köken ayrımcılığında olduğu gibi toplumsal cinsiyet ayrımcılığı da ekonomik kaynaklara ve eğitim olanaklarına erişimi; buna bağlı olarak iş gücü piyasaları vasıtasıyla yoksulluğu etkilemektedir. Bu bağlamda, kadınların konumunu olumsuz yönde etkileyen en önemli faktör, hane halkı servetinin eşitsiz bölüşümüdür. Bu bölüşümün bir yansıması olarak kadınların toprak ve sermayeye erişimleri çok düşük düzeyde kalmaktadır. Diğer yandan, toplumsal cinsiyet düzeyinde ayrımcılığın ekonomik kaynakların paylaşımının ötesinde, derin kültürel kökenleri olduğu ve ülkeden ülkeye değişiklik gösteren neden ve yansımaları olduğu da dikkate alınmalıdır (Öztürk ve Çetin, 2009).

Türkiye'deki iş gücü piyasasının belirgin özelliklerinden biri, kadınların iş gücüne katılım oranlarının OECD veya Avrupa ülkelerine göre önemli ölçüde düşük olmasıdır. Kadınların iş gücü piyasasında yer alamamasının belirleyici faktörleri arasında, hane halkının sosyo-ekonomik özelliklerinin yanında, ataerkil aile yapısı, hane içindeki görev ve sorumlulukların dağılımı, düşük ücretler, kayıt dışı çalışma oranlarının yüksekliği sayılabilir. Kırsal kesimde ise kadınların ücretsiz tarım işçiliğinin devam ettiği görülmektedir. İş gücüne katılım, kadınlara sadece ekonomik bağımsızlık kazandırmamakta; aynı zamanda sosyal hayata dahil olma, aile ilişkilerinde iyi konumlanma, çocuklarını daha bilinçli bir şekilde yetiştirme, vd. olumlu sonuçları da

doğurmaktadır. Diğer yandan, kadının iş gücü piyasasında kalıcı olmasıyla özgüven ve beceri kazandıran sürece girmesi, pozitif etki yaratmakta; hane refahının artırılması, yoksulluğun azaltılması, kalkınmanın hızlandırılması, vb. yönlerden ülke ekonomisine de önemli katkıda bulunmaktadır (Özel İhtisas Komisyon Raporu [ÖİK], 2018). Ülkemizde kadınların büyük çoğunluğu çalışma sisteminin dışında kalmaktadır. Buna rağmen kadınları çalışma sistemine katılım konusunda teşvik eden ve bunun için olanak yaratan bir sosyal politikamız yoktur. Ev kadınlarının gelir durumuna bakıldığında ekonomik yönden erkeğe veya evli değillerse ailelerine bağımlı oldukları görülmektedir. Ev kadını statüsü, kadınlar yaşlandığında kadının fakirliği olarak yeni bir simayla karşımıza çıkmaktadır. Gelecekte sadece daha fazla yaşlı nüfusa sahip değil, aynı zamanda yaşlı nüfusun çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bir nüfusa sahip olacağımız demografik verilerden anlaşılmaktadır. Bu yüzden, sosyal politikalarda kadınlar ve onların yaşlılığı özel bir problem olarak dikkate alınmalıdır (Tufan, 2014).

Tarihsel süreçte, kadın her zaman üretimin içinde yer almıştır. Dolayısıyla kadınlar, eski çağlardan bu yana her dönemde, emekleri ve çalışmalarlarıyla varlıklarını ortaya koymuşlardır. Ancak kadının üretim içinde sürekli yer alması, genellikle aile içi üretime katkı olarak düşünüldüğü için bir çalışma alanı olarak görülmemiştir. Kadınların iş gücüne katılım oranı, kadın iş gücünün (çalışan, işsiz fakat iş arayan) kadın nüfusuna oranı olarak tanımlanmaktadır. Bu oranın artması, iktisadi verimliliği artıracak kalkınma potansiyelini iyileştirecektir. Kadınların ekonomik kalkınmaya katkı sağlayabilmesi için ekonomik ve sosyal statülerinin iyileştirilip cinsiyetler arası eşitsizliğinin giderilmesi gerekmektedir (Gülçubuk ve ark., 2011). Toplumsal yaşamda ağırlığını hissettiren geleneksel tavır ve düşünceler, kadının ev yaşamı dışında çalışmasına sınırlama getirmiştir. Kadın haklarının yasal çerçevesini ilk oluşturan ülkelerden biri olan Türkiye, kadınlara yasal zeminde verdiği haklara, fiili durumda işlerlik kazandıramamıştır. Bunun temel nedeni de kadının iktisadi ve sosyal yaşama katılımıyla ilgili toplumsal bakış açısının olumsuz izlerinin hala devam etmesidir (Berber ve Yılmaz, 2008'den akt. Kızılgöl, 2012).

İş gücüne katılımın düşük olmasının diğer nedenleri de küçük çocukları olan kadınların onların bakımını tek başına üstlenmek zorunda kalması, kadının eğitim düzeyinin düşük ve kadın istihdamının azalma eğiliminde olması,

ortalama eğitim süresinin uzaması, iş bulma ümidini kaybeden kadınların iş aramaktan vazgeçmesi; köyden kente göç, erken emeklilik, iş yaşamıyla ilgili yasal mevzuattaki eksiklikler, kayıt dışı ve enformel ekonominin varlığı, sermaye birikiminin yetersizliği, piyasa koşullarının elverişsizliği, kısmi çalışma olanaklarının yeterli olmaması, iş gücüne gönüllü katılmama, gelenek ve göreneklerin değişim hızının kadının lehine yavaş olmasıdır. Ataerkil aile yapısı ve geleneksel anlayışa göre kadının temel ve birincil görevi annelik ve çocuk bakımındır. Ülkemizde kreş veya gündüz bakımevi gibi sosyal destek kurumları yeterli değildir; dolayısıyla kadınlar, çocuklarını bırakacak bir yer olmadığı için çalışma yaşamından ayrılmaktadır. Kentleşme ve tarımsal istihdamdaki düşüş de Türkiye’de çalışan veya iş arayan kadın oranının düşmesine neden olmaktadır. Kentleşme sebebiyle kadınlar, yüksek katımlı kırsal bir ortamdan düşük katımlı kentsel bir ortama göç etmektedir. Kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, kente göç ettiğinde eğitimsiz ve deneyimsiz olmaları nedeniyle iş gücü piyasasına katılamamakta; bu durum, iş gücüne katılım oranını azaltmaktadır (Kızılgöl, 2012). Kadınların çalışma hayatında yer alması; toplumsal ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasında, bireysel ve toplumsal açıdan sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, işsizlik ve yoksulluk sorununun çözümünde önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan istihdama katılım, kadınlarda ekonomik özgürlük, toplumsal statünün yükselmesi, yeni bir sosyal çevre kazanma, kendine güven ve kişilik gelişimine katkıda bulunmaktadır. Kadının iş gücüne/ekonomiye kazandırılması; kalkınmanın hızlanması ve büyümenin dengeli bir yapıya kavuşması açısından oldukça önemlidir (Işık, 2015’ten akt. Gülçubuk ve ark., 2011).

Diğer yandan kırsal alanda yaşayan kadınlar, üretim sürecinde tüm girdilerin birbiriyle etkileşimi yoluyla aile tüketimi ve piyasa ekonomisi için faaliyette bulunarak tarımsal sistemin sürdürülmesine ve ailenin ekonomik refahına katkı sağlamaktadır (Hablemitoğlu, 1998). Kırsal kadınların çoğu, bitkisel ve hayvansal üretimde ve tarım dışı gelir getirici faaliyetlerde aktif olarak rol oynamaktadır. Buna rağmen kırsal alanda hâkim olan geleneksel yapıda, erkek egemenliği ön plana çıkmakta ve bu durum, kadının üretim faaliyetleri sonucu emeğinin karşılığı olan geliri elde edememesine neden olmaktadır. Kadınlar, ekonomik yaşama ücretsiz aile işçisi olarak katıldıkları için toplumsal ilişkiler sisteminde de hak ettikleri yeri alamamaktadır (Kulak, 2011). Ülkemizde çoğunlukla geçerli olan örf ve adetler gereğince toplumsal

faaliyetler, cinsiyete dayalı iş bölümüne göre düzenlenmekte ve kadının yeri, özel alanı olan “ev” olarak görülmektedir (Akbay, 1998). Ayrıca, kırsal alanda ev ve iş yerinin kesin çizgilerle birbirinden ayıramaması; **ev işi**, tanımlamasını karmaşık bir hale getirmiştir. Dünya’nın birçok yerinde aile tarafından ekilen endüstriyel bitkilerin hasadı “ev işi” olarak tanımlanmış ve kadınların üretimdeki konumu “ücretsiz aile işçiliği” olmuştur (Sirman, 1991). Bu durum, kırsal alanda yaşayan kadınların yaşlılık sürecinde de ekonomik bakımdan mağduriyet yaşamalarına neden olmaktadır.

Ekonominin ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetlere dayandığı dönemlerde, tüm toplumlarda kır nüfusu, kent nüfusundan daha yüksek olmuştur. Sanayileşmeyle yaşanan ekonomik dönüşüm, ülkemizin nüfusunu da alansal ve yapısal olarak değiştirmiş ve kırsal nüfus giderek azalmaya başlamıştır. Ülkemizde iç göçün esas nedeni olarak bölgeler arası gelişmişlik farkı yani ikili yapının varlığı gösterilmektedir. Köyün itici etkileri, iletici güçler ve kentin çekici gücüyle beraber ikili yapının varlığı nüfus hareketi hızının artmasına; gelişmemiş (gelişme potansiyeli bulunmayan) mekanlardan, gelişmiş (gelişme potansiyeli bulunan) mekanlara doğru bir nüfus kaymasına sebep olmaktadır (Davran ve ark., 2011). Dolayısıyla, kırsal nüfusun azalmasına yani göçlere neden olan içsel parametreler; demografik yapı, coğrafi konum ve iklim, tarımsal üretim altyapısı, istihdam ve iş gücü yapısı, sosyal ve fiziki altyapı hizmetlerine erişim düzeyidir. Dışsal parametreler ise kentlerdeki düşük vasıflı iş gücü talebindeki artışın getirdiği istihdam olanağı ve daha yüksek gelir beklentisi, daha iyi yaşam koşulları, bilişim ve ulaşım altyapısının gelişmesiyle erişilebilirliğin artması ve temel kamu hizmetlerinin daha nitelikli olmasıdır (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı [GTHB], 2014).

Dolayısıyla ülkemizde, göçler nedeniyle tarım istihdamı azalmış ve kadın istihdamı da oransal olarak düşmüştür. Bu bağlamda çalışmada, tarımsal üretim faaliyetlerine katılan kırsal kadınların ekonomiye katılım düzeyini ortaya koymak, amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada, TÜİK’in (Temel İş Gücü İstatistikleri ve Hanehalkı Bütçe Anketi, vd.) ve Uluslararası Çalışma Örgütü ‘nün (ILO) istatistiki verilerinden yararlanılmıştır. Kadının ekonomik hayata katılımıyla ilgili teorik çerçeveyi oluşturmak için de konuyla bağlantısı olan diğer veri kaynaklarından (kurum ve

kuruluşların çalışmaları, ulusal ve uluslararası yayınlar, vd.) yararlanılmıştır. Elde edilen sayısal ve teorik veriler incelenerek yorumlanmış; son yıllarda kadının (özellikle de kırsal kadının) ekonomiye katılım düzeyinde değişme olup olmadığı ortaya konmuştur.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmada, kırsal kesimde kadının ekonomik hayata katılım düzeyi, aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir:

3.1. Tarihsel Süreçte Kadın Emeği

Sanayileşme öncesi dönemde, ekonomik faaliyetler esas olarak tarımsal üretime dayanmakta ve köylüler, toprak sahiplerinin tarlalarında onlar için çalışmaktadır. Ev veya aile içinde kadın ve erkeğin birlikte yaptığı üretim, satış için değil kendi ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Çiftçi ailesinde, karı-koca arasındaki iş bölümüne göre kadınlar; ev hayvanlarının bakımı, ev işleri ve bahçeden sorumludur. Ayrıca kadının çocuk ve hasta bakımının yanı sıra dikiş dikme, yün eğirme, ekme pişirme ve diğer gıdaları hazırlama, vb. sorumlulukları bulunmaktadır. Tarlanın sürülmesi ve ekilmesi, esas olarak erkek faaliyeti olmakla birlikte hasat zamanı, kadınlar da tarlalarda çalışmaktadır. Diğer yandan az sayıda kadın mandıralarda süt sağma ve peynir, tereyağı yapma gibi işlerde ücretli olarak çalışmış veya ev hizmetçiliği yapmıştır. Kadınlar giysi üretimi, sağlık hizmetleri ve özellikle ebelik alanında da önemli rol oynamışlardır. Marangozluk, demircilik gibi işler ise çırak-kalfa-usta ilişkisine dayalı olarak erkekler tarafından yapılmış ve loncalar, kadınların kendi uzmanlık alanlarına girmesine izin vermemiştir (Opitz, 2005'ten akt. Toksöz ve Memiş, 2017).

Demir, kömür ve buharı simgeleyen Sanayi Devrimiyle de iş hayatında, sosyal hayatta ve yaşamın tüm alanlarında köklü değişimler gerçekleşmiştir. Sanayileşme, kentleşme, modernleşme süreçleri; toplumsal düzenin geleneksel yapısını, başka bir ifadeyle aile yapısını ve ailenin üretim-tüketim ilişkilerini değiştirmiştir. Sanayileşme ve modern ekonominin genişlemesine bağlı olarak aile üyeleri farklı piyasalarda istihdam edilmiştir. Böylece oluşan hane ve iş yeri ayrımı, babayı evin geçimini sağlayan kişi olarak ev dışına çıkarmış; anneye de çocuk yetiştirme ve ev işi görevini yüklemiştir. Türk ailesi de belli ölçüde kendi tarihsel, kültürel ve toplumsal dinamiklerini korusa da gecikmeli bir şekilde

Dünya'nın genelinde yaşanan değişimlerin etkisinde kalarak benzer değişimler göstermeye başlamıştır (Sadıkoğlu, 2021).

Kadınlar, 18. yüzyıldan başlayarak erkeklerle eşit haklara sahip olmak için mücadele etmişlerdir. Çünkü piyasa ekonomisinde çalışma hakkından yoksun kalmak, çalışmayla bağlantılı tüm ekonomik ve sosyal haklardan da yoksun kalmak anlamına gelmektedir. Cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı açıkça tavır alınması, 20. yüzyıla denk düşmektedir. Bu yüzyılda, peş peşe yaşanan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, büyük felâketler getirmiş ve savaşlardan sonra ülkeler arasında ve toplumların kendi içinde barışı tesis etmek için iş birliklerini artırmak üzere uluslararası örgütlenmeler önem kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında (1919'da), Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan ve sonrasında Birleşmiş Milletler içinde yer alan Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization [ILO]); Dünya çapında uluslararası emek standartlarının düzenlenmesi, geliştirilmesi ve izlenmesi için çalışmalar yürütmektedir. ILO tarafından 2008'de kabul edilen "Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Bildirgesi", insana yakışan işlerin küresel düzeyde yaygınlaştırılmasına yönelik bir çağrıdır. Bildirgede; özgürlük, insan onuru, sosyal adalet, güvenlik ve ayrımcılığın önlenmesi gibi temel değerlerin sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal kalkınma ile verimlilik için esas olduğuna dikkat çekilmiştir. İnsanların kapasite ve becerilerini geliştirebilecekleri sosyal güvenlik kapsamında olan, sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları bulunan, geçinmek için yeterli gelir sağlayan, verimli işlerde çalışmalarına imkân sağlayan istihdam politikalarının gerekliliği vurgulanmıştır. Sözleşmeler, tavsiyeler ve deklarasyonlar, ILO'nun standartlarını göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bu standartlar; istihdamda cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesi, iş ve aile yaşamı sorumluluklarının dengelenmesi ve etkin eşitliği geliştirmek için kadınların korunması amacıyla oluşturulmuştur (Toksöz ve Memiş, 2017).

Türk kadınının toplumsal ve ekonomik hayatı da yaşadığı dönemin özellikleri ile paralel bir değişim göstermiştir. Göçebe bir yaşam tarzına sahip olan eski Türk topluluklarında hem ekonomik hem de toplumsal anlamda kadınlar, erkeklerin rollerine benzer rolleri (eşit haklar) üstlenmiştir. Ancak tarihsel süreçte, toplumun yönetim biçimi ve benimsediği inanç sistemine bağlı olarak değişen toplumsal özellikler, kadınların konumlarını da aşama aşama değiştirmiştir (Kırkpınar, 1999'dan akt. Sırım ve ark., 2021). Osmanlı

Devleti'nde kadınlar, üretime katkıları bakımından kırsal ve şehirli kadınlar olarak incelenmektedir. Bu dönemde, kadın ne toplumun tamamen içinde ne de tamamen dışında yer almıştır. Özellikle kırsalda yaşayan kadınlar, ekonomik yapının birebir içinde yer almış ve üretime katkıda bulunmuştur. Kırsal kadınlar tarım, el sanatları, vd. alanlarda üretime katkı sağlamıştır. Şehirde yaşayan kadınlar ise çeşitli sebeplerden dolayı ev dışında üretime katılamamıştır. Kısaca, 16. ve 17. yüzyılda Osmanlı kadını, özellikle de kırsalda yaşayanlar tarlada, pazarda, dükkânda, üretime katılma; başka bir ifadeyle ekonomik yapıya dâhil olma imkânı bulabilmiştir. Ancak zamanla gelişen teknolojiler, Sanayi Devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Türk kadınının konumunda değişiklik yaratmıştır. Sanayi Devrimi ile kapanan atölyelerde çalışan kadınlar, işsiz kalmıştır. Tarımsal faaliyetlerin azalması ve bazı isyanlardan dolayı şehirlere doğru yaşanan göçlerle birlikte kırsalda da işsizlik başlamıştır. Uzun yıllar süregelen kadınının konumu, 19. yüzyıl Tanzimat hareketleriyle değişmeye başlamış; Batılılaşma hareketleri ile Osmanlı toplumunda kölelik ve cariyelik kaldırılmıştır. Kadınların cahilliği ve geriliğini, ülke geriliği olarak gören ve kadınların eğitilmesi gerektiğini belirten Batı'dan sonra Osmanlı'da da kadınların eğitime ve meslek edinmesine yönelik gelişmeler yaşanmıştır (Sırım ve ark., 2021).

İzmir İktisat Kongresi'nde (1923), kadınların madende çalıştırılmasının yasaklanması, kadın işçilere doğum izni verilmesi, vb. kararlar alınmış ve kadının çalışma hayatına katılımıyla ilgili bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1927 yılında yapılan Sanayi Sayımı sonuçlarına göre 14 yaş ve üzeri istihdam oranı, %23,7 iken 14 yaş altı istihdam oranı, %35,7'dir. Toplam kadın istihdam oranı ise %25,5 olarak belirlenmiş ve her dört işçiden birinin kadın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşveren statüsündeki kadınların oranı %0,14 gibi çok düşük bir düzeyde kalırken bu kadınların %26,0'nın da yabancı kökenli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Makal, 2010'dan akt. Sırım ve ark., 2021). Diğer yandan, Cumhuriyet'in ilanı ile kadın iş gücünde, savaş sonrası erkek iş gücünün yetersiz olması nedeniyle artış göstermiştir. Anadolu'da okul sayısının artmasına paralel olarak kadın öğretmen sayısı da artmıştır. Kadınların eğitilmesi ve meslek edindirilmesi için yapılan çalışmalar, bu dönemde hız kazanmıştır. Dolayısıyla bu dönemden itibaren kadınların her alanda söz sahibi olması için erkeklerle eşit derecede eğitim görerek her meslekte temsil edilmeleri, uygulamaya da geçirilmiştir (Ülker, 2013).

3.2. Kadınların İş Gücüne Katılım Düzeyi

Klasik iktisatçıların öncüsü olan ve emeği değer ölçüsüyle ölçen Adam Smith, daha fazla emek gerektiren bir işin, daha az emek gerektiren diğer bir işle eşit olmayacağını; daha fazla emek verilen iş için daha fazla ücret ödenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Marx ise emek faktörünü, ticari ürün; işçiyi de bu ticari ürünü üreten unsur olarak tanımlamaktadır. Tarih boyunca insanlar, yaşamlarını sürdürebilmek ve varlıklarını devam ettirebilmek için kas gücünü yani emeklerini kullanmışlardır. Tarihi süreçte istihdam kavramı yerine genellikle emek kavramı kullanılmıştır (Sırım ve ark., 2021). Emek faktörünün bir ücret bedeli karşılığında çalıştırılması, *Dar Anlamda İstihdam*; tüm üretim faktörlerinin üretim faaliyetlerinde kullanılması da *Geniş Anlamda İstihdam* olarak tanımlanmıştır. Fakat istihdam kavramı yalnızca beşerî sermaye, yani emek girdisi için kullanılan bir faktör değildir. Aynı zamanda tüm üretim faktörleri (emek, sermaye, doğal kaynaklar, girişimci) için de söz konusudur. Bu yüzden istihdam kavramı genel manada, "*Mevcut piyasada yer alan tüm üretim unsurlarının üretim sürecinde bulunması.*" olarak tanımlanmaktadır (Yetkiner, 2009). *Çalışma* ise toplumsal yaşamda önemli bir yeri olan, tarihin belli dönemlerinde belli kişiler tarafından gerçekleştirilen, değişen zamana ve kurumlara göre farklı anlamlar yüklenen, sosyal ve ekonomik yönleri bulunan bir kavramdır (Bozkurt, 2011'den akt., Acar ve Çağlar, 2019). Sosyal ilişkiler, statü, gelir, sosyal güvence, sendikal örgütlenme, yönetime katılma gibi kazanımlardan dolayı çalışma; toplumun diğer alanlarında da söz sahibi olabilmenin temel koşullarındandır. Cinsiyet bağlamında ise çalışma yaşamında kadın, erkeğe göre ikincil konumdadır. Kadın, özel hayatındaki sorumlulukları ve toplum tarafından yüklenen geleneksel cinsiyetçi roller nedeniyle erkeğe göre kamusal alanda daha az yer almaktadır. Kadının biyolojik farklılığının ötesinde toplum tarafından atfedilen sosyal kimlik, toplumdaki rolünün sınırlarını ve ayrıcalıklarını ortaya koymaktadır. Ev işi, annelik, evinin kadını ve kadınlık, gibi cinsiyetçi ve sınırlayıcı roller, kadını çalışma hayatından uzak tutmaktadır (Acar ve Çağlar, 2019).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında (1946'da), Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Anayasasına eklenen "Filadelfiya Beyannamesi'nin" ilk maddesinde; emeğin bir meta olmadığı, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün sürekli ilerlemenin temeli olduğu, yoksulluğun refaha tehlike oluşturduğu, her ülkedeki işçi ve işveren örgütlerinin hükümetlerle eşit statüde özgür tartışma ve

demokratik kararlara katılması gerektiği ilkelerine yer verilmiştir. Beyannameler ve sözleşmelerle devletler, iktisadi gelişmeye toplumsal gelişmenin eşlik etmediği durumlarda yaşanan işsizlik ve yoksulluğun yarattığı felâketlerin üstesinden gelebilmek için çalışmayı bir temel insan hakkı olarak kabul etmiş, kadınların da erkekler gibi çalışma hakkından yararlanmasını öngörmüş ve bu hakkın gerçekleşmesinin koşullarını yaratmanın bir görev olduğunu savunmuştur (Toksöz ve Memiş, 2017).

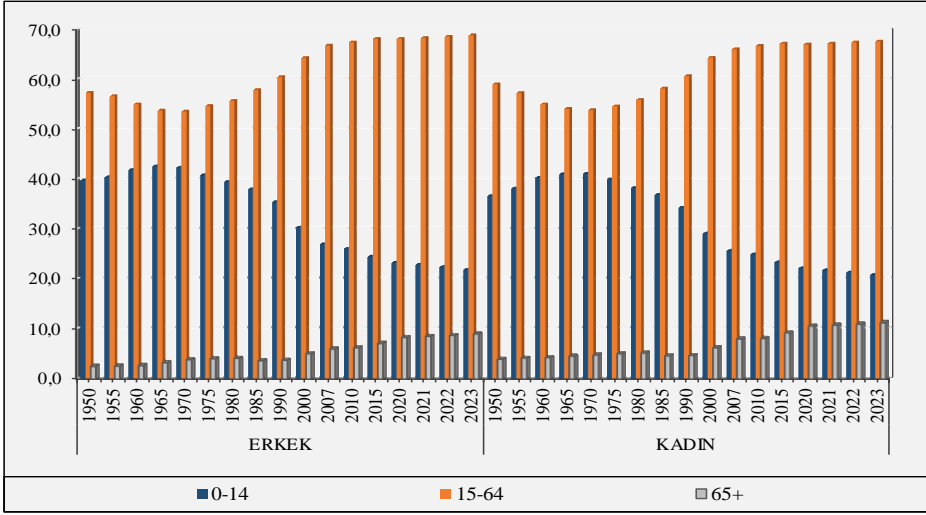
1950'li yılların başından itibaren kadınlar, ücretli çalışan grubuna daha aktif bir şekilde katılmaya başlamışlardır. Ancak bu dönemde kadın çalışanlar, ücretsiz aile işçisi şeklinde tarım kesiminde yoğunlaşmaktadır. Henüz gelişmekte olan hizmet ve sanayi sektöründe kadın çalışan oranı oldukça düşüktür (Ülker, 2013). Türkiye'de kadın iş gücü ve istihdamına ilişkin çalışmaların resmî belgelere yansması, 6. Kalkınma Planı (1990-1994) ile gerçekleşmiştir. Planda, aile-kadın-çocuk başlığı altında, kadınların tarım dışı sektörlere yönlendirilmesi ilk kez gündeme getirilmiştir. Plana göre kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve mesleki eğitim imkanlarından daha fazla yararlanmaları suretiyle özellikle tarım dışı sektörlerde, kadın istihdamının yaygınlaştırılması için gerekli ortam oluşturulacaktır. Ayrıca çalışan kadınların çalışma hayatı, sosyal güvenlik, sağlık, mesleki eğitim, yeniden işe alınma, vd. konularda karşılaştıkları, uygulamadan kaynaklanan güçlüklerin giderilmesi için tedbirler geliştirilecek, çocuklarının bakım imkanlarının artırılması teşvik edilecektir. Plana göre çalışan çocukların çalışma şartları ve iş güvenliği, sağlık, sosyal güvenlik ve mesleki eğitim konularındaki sorunları üzerinde durulacak ve uzun dönemde çalışma hayatından çıkarılmalarını sağlayacak ortamın oluşturulmasına çalışılacaktır (DPT, 1989). Bu çalışmalar, ilerleyen yıllarda özellikle AB uyum süreci ile farklı boyutlara ulaşmıştır. Kadın istihdamının düşük düzeyini en aza indirmek için iki önlem paketi üzerinde odaklanılmaktadır. Bunlardan biri esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ve kadınların bu tarz çalışmaya teşvik edilmesi, diğeri ise kadın girişimciliğinin desteklenmesi politikalarıdır. Esnek çalışmanın kadın istihdamıyla özdeşleştirilmesi, Türkiye için iş gücü piyasasına çok sınırlı katılan kadınlara, erkeklerle eşit fırsatların sunulmasından ziyade kadınlardan yetersiz katılım biçimlerine razı olmasını istemektir. Benzer şekilde bu durum, kadın girişimciliğine teşvik için de söz konusudur. Bu çözümler kadınlara yeni iş

imkanları yaratılmadığı durumlarda önemli bir fırsat gibi görülmekle birlikte kadın istihdamını arttırma açısından sınırlı kalmıştır (Ülker, 2013).

Türkiye’de, kadın-erkek eşitliği yasalarda yer almasına rağmen uygulamaya geçilememiştir. Kadının iş gücü piyasasına girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların oluşmaması, iş gücüne katılımın düşük olmasına neden olmakta ve ülkemizde kadın istihdamı, temel sorun alanlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir. Toplumun yarısını oluşturan kadının niteliksel gelişiminin sağlanması, kariyer yapabilmesi ve kariyerinde ilerleme kaydedebilmesi gerekmektedir. İş gücü içinde yer alan, kariyer yapma çabasında olan, evli olmayan kadının bir aile kurma bağlamında da karşılaşılabileceği sorunlar bulunmaktadır. Başta akademisyenler olmak üzere çok sayıda kadın, kariyerine ağırlık vermesi durumunda, bir aile kurma arzusunu ertelemek zorunda kalmaktadır (Gürol, 2007’den akt. Kızılgöl, 2012). Kadınlar; ev kadınlığı, çocuk sahibi olma, öğrencilik, hastalık, vd. nedenlerle ekonomik faaliyetlerin dışında kalmaktadır. Kadınların iş gücüne katılımının düşük olmasının veya çalışma yaşamına girebilen kadınların çalışma yaşamlarının kısa sürmesinin ve/veya kariyerde yükselme doğrultusunda tüm potansiyelini ortaya koyamamasının altında yatan en önemli neden, kültürel bakış açısidir. Kadının iş gücüne katılma oranının düşük olmasında etkili olan bazı nedenler de şöyle sıralanabilir;

- Kadın iş gücünün eğitim seviyesinin düşük olması,
- Çalışma çağındaki nüfusun dolayısıyla iş gücüne girenlerin yıllık artış hızının o yıl içinde yeni yaratılan işlerin yıllık artış hızından daha fazla olması,
- Tarımsal istihdamın azalma eğilimi sonucu artan kente göçün özellikle kadınların iş gücünden çekilmesine neden olması,
- Ekonomik krizler sonucunda yaşanan olumsuzluklar,
- Yüksek işsizlik ortamında kişilerin, özellikle kadınların, iş bulmaktan ümitlerini kesip iş aramamaları,
- Erken emeklilik (Kızılgöl, 2012).

Türkiye’de, kadın nüfusun büyük bölümünü, 15-64 yaş aralığındaki kadınlar oluşturmaktadır. Bu yaş grubundaki kadınlar, 1950 yılında toplam nüfusun %57,4’ünü oluştururken 2000 yılında bu oran, %64,5’e; 2023 yılında ise %67,7’ye yükselmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Türkiye Nüfusu (%), (TÜİK, 2024a)

Ülkemizde çalışma yaşı olarak kabul edilen 15-64 yaş aralığındaki kadınların çoğu (2023'te %64,2), çalışma hayatında yer almamaktadır. Buna karşın aynı yaş aralığındaki erkeklerin çalışma hayatına katılmama oranı, %28,8'dir. Diğer yandan 2023 yılında, kadınların istihdam oranı %31,3 iken erkeklerde bu oran %65,7'dir. Aynı yılda, kadınlarda işsizlik oranı %12,6; erkeklerde ise %7,7'dir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Türkiye’de Cinsiyete Göre 15 Yaş ve Üzeri Nüfusun Temel İş Gücü Göstergeleri

YIL	ERKEK							
	15 Yaş ve Üzeri Nüfus	İş Gücü	İstihdam	İşsiz	İş Gücüne Dahil Olmayanlar	İş Gücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	*İşsizlik Oranı (%)
2005	23 710	16 078	14 584	1 494	7 633	67,8	61,5	9,3
2006	24 181	16 236	14 826	1 410	7 944	67,1	61,3	8,7
2007	24 643	16 531	15 069	1 462	8 112	67,1	61,1	8,8
2008	25 066	16 904	15 250	1 654	8 162	67,4	60,8	9,8
2009	25 529	17 320	15 077	2 243	8 209	67,8	59,1	12,9
2010	26 086	17 778	15 870	1 908	8 308	68,2	60,8	10,7
2011	26 625	18 301	16 759	1 542	8 324	68,7	62,9	8,4
2012	27 097	18 469	17 037	1 432	8 629	68,2	62,9	7,8
2013	27 622	18 964	17 437	1 527	8 658	68,7	63,1	8,1
2014	28 145	19 984	18 181	1 803	8 161	71,0	64,6	9,0
2015	28 581	20 388	18 495	1 892	8 193	71,3	64,7	9,3
2016	29 033	20 833	18 823	2 010	8 200	71,8	64,8	9,6
2017	29 649	21 405	19 369	2 036	8 244	72,2	65,3	9,5
2018	30 007	21 752	19 674	2 079	8 255	72,5	65,6	9,6
2019	30 372	21 831	19 117	2 714	8 540	71,9	62,9	12,4
2020	30 956	20 990	18 396	2 594	9 966	67,8	59,4	12,4
2021	31 533	22 156	19 792	2 364	9 377	70,3	62,8	10,7
2022	32 006	22 862	20 818	2 044	9 144	71,4	65,0	8,9
2023	32 383	23 052	21 286	1 766	9 330	71,2	65,7	7,7
	KADIN							
2005	24 645	5 243	4 773	470	19 402	21,3	19,4	9,0
2006	25 094	5 365	4 890	475	19 728	21,4	19,5	8,9
2007	25 534	5 423	4 932	491	20 111	21,2	19,3	9,1
2008	25 915	5 724	5 150	574	20 191	22,1	19,9	10,0
2009	26 304	6 269	5 457	812	20 036	23,8	20,7	13,0
2010	26 817	6 737	5 940	797	20 079	25,1	22,2	11,8
2011	27 359	7 151	6 407	745	20 208	26,1	23,4	10,4
2012	27 863	7 422	6 702	721	20 441	26,6	24,1	9,7
2013	28 359	7 908	7 049	859	20 452	27,9	24,9	10,9
2014	28 839	8 621	7 594	1 028	20 218	29,9	26,3	11,9
2015	29 289	9 162	8 006	1 157	20 126	31,3	27,3	12,6
2016	29 706	9 616	8 303	1 313	20 090	32,4	28,0	13,7
2017	30 243	10 110	8 706	1 404	20 133	33,4	28,8	13,9
2018	30 646	10 451	9 017	1 434	20 194	34,1	29,4	13,7
2019	31 096	10 674	8 925	1 749	20 422	34,3	28,7	16,4
2020	31 623	9 746	8 299	1 446	21 877	30,8	26,2	14,8
2021	32 172	10 560	9 005	1 554	21 612	32,8	28,0	14,7
2022	32 673	11 473	9 935	1 538	21 200	35,1	30,4	13,4
2023	33 042	11 844	10 346	1 498	21 198	35,8	31,3	12,6

Kaynak: TÜİK, 2024b

*İşsizlik Oranı (Bin kişi)

TÜİK’in 10 Ekim 2024 tarihinde yayınladığı iş gücü istatistiklerine göre de Temmuz 2024’te kadın istihdam oranı %32,6 iken erkek istihdam oranı %67,1’dir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Cinsiyete Göre 15 Yaş ve Üzeri Nüfusun Temel İş Gücü Göstergeleri

Ağustos 2024	Bir Önceki Ay			Bir Önceki Aya Göre Fark					
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Toplam (Bin kişi)									
15 Yaş ve Üzeri Yaşta Nüfus	32 649	33 330	65 979	32 631	33 311	65 942	18	19	37
İş Gücü	23 556	12 275	35 831	23 597	12 244	35 841	-41	31	-10
İstihdam	21 901	10 875	32 776	21 949	10 749	32 698	-48	126	78
İşsiz	1 655	1 400	3 055	1 648	1 496	3 144	7	-96	-89
İş Gücüne Dahil Olmayanlar (%)	9 093	21 055	30 148	9 035	21 066	30 101	58	-11	47
İş Gücüne Katılma Oranı	72,1	36,8	54,3	72,3	36,8	54,4	-0,2	0,0	-0,1
İstihdam Oranı	67,1	32,6	49,7	67,3	32,3	49,6	-0,2	0,3	0,1
İşsizlik Oranı	7,0	11,4	8,5	7,0	12,2	8,8	0,0	-0,8	-0,3
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (15-24 yaş)	13,8	21,4	16,5	12,5	23,8	16,4	1,3	-2,4	0,1

Kaynak: TÜİK, 2024b

Türkiye’deki iş gücü piyasasında kadınların iş gücüne katılım oranlarının oldukça düşük olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye’de kadınların iş gücüne katılımı, 1980’lerden bu yana yaşanan liberalleşme sürecinde halkın eğitim oranı artmış ve orta sınıf genişlemiştir. Kentleşme ve geleneksel tarımdan uzaklaşma, kadınların aile tarımı yerine imalat sektöründeki işleri tercih etmesi, istihdam üzerinde farklı etkilere yol açmıştır. Ailelerin geçimlik tarımsal üretimden uzaklaşması, kadınların iş gücüne katılmasını engellemiştir. Türkiye’deki kadınların çoğunun çalışmak istediği ancak çalışmalarını engelleyen durumlarla karşılaştığı bilinmektedir. Özellikle çocuk bakımı ve ev işlerinde yardımcı olacak başka birini bulmanın yüksek maliyeti, iş arama konusunda kadınların yaşadığı sorunların başında gelmektedir. DPT’nin Dünya Bankası ile hazırladığı raporda yer alan “Yetersiz Katılım Hipotezi”, kadın istihdamını ilgilendirmektedir. Hipoteze göre kadınların iş gücüne katılımının uluslararası standartlara göre düşük olmasının temel nedeni, kentsel alanlardaki kadınların eğitim düzeyinin düşük olmasıdır (DPT, 2009). Kadının toplumsal cinsiyet kalıpları çerçevesinde özel alanda kendine biçilmiş olan rolleri (ev işi, çocuk bakımı, vd.) de onun kamusal alana yönelmesini de sınırlandırmaktadır. Toplumsal iş bölümü, kadını özel alanda tutmaya yönelik bir tutum geliştirmiştir. Erkeğin kamusal alandaki ezici konumu ve kadına yüklenen roller, kadını özel alana yöneltmiş; dolayısıyla kadın, aile içi rollerinin ötesine geçmek, çalışma yaşamında yer almak için mücadele etmek durumunda kalmıştır (Acar ve Çağlar, 2019).

2023 yılında, Türkiye’de 25 yaş ve üzeri nüfusun ortalama eğitim süresi, 9,3 yıldır. 2023 yılında kadınların ortalama eğitim süresi 8,6 yıl iken erkeklerin

ortalama eğitim süresi 10,1 yıldır (TÜİK, 2024c). Diğer yandan, 2022 yılında ülkemizde, eğitim düzeyine göre okuryazar olmayanların istihdam oranı %15,7 olup okuryazar olmayan kadınların istihdam oranı (%27,1 erkek, %13,4 kadın), oldukça düşüktür. İstatistiklere göre eğitim düzeyi yükseldikçe iş gücüne katılım oranının da arttığı söylenebilir. Örneğin 2022 yılında, yükseköğretim düzeyinde iş gücüne katılım oranı %77,3'tür. Ancak, bu düzeyde de erkeklerin iş gücüne katılım oranı, kadınların iş gücüne katılım oranından (%85,1 erkek, %68,8 kadın) daha yüksektir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre İş Gücüne Katılım Düzeyi (%)

	İş Gücüne Katılım Oranı						İstihdam Oranı						İşsizlik Oranı					
	2021			2022			2021			2022			2021			2022		
Eğitim Durumu	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Okuryazar Olmayanlar	29,6	12,8	15,6	30,6	13,9	16,8	25,3	12,1	14,3	27,1	13,4	15,7	14,5	5,3	8,2	11,6	3,8	6,2
Lise Altı Eğitimliler	65,3	25,3	45,5	65,9	27,1	46,6	58,0	22,5	40,5	60,0	24,4	42,3	11,1	11,2	11,1	8,9	10,0	9,2
Lise	68,9	32,5	52,0	72,1	36,1	55,5	60,8	26,0	44,7	64,9	29,2	48,4	11,7	19,9	14,1	10,0	19,1	12,7
Mesleki veya Teknik Lise	80,1	38,5	63,9	81,5	43,0	66,7	71,9	30,1	55,6	74,4	34,8	59,1	10,2	21,8	12,9	8,7	19,1	11,3
Yükseköğretim	84,6	67,6	76,5	85,1	68,8	77,3	76,7	56,2	67,0	78,0	58,3	68,6	9,3	16,8	12,4	8,3	15,2	11,3
Toplam	70,3	32,8	51,4	71,4	35,1	53,1	62,8	28,0	45,2	65,0	30,4	47,5	10,7	14,7	12,0	8,9	13,4	10,4

Kaynak: TÜİK, 2024d

Çalışmada, Türkiye’deki istihdamın cinsiyete göre alt sektörlere dağılımı da incelenmiştir. Buna göre 9 yıllık (2015-2023) süreçte, tarım sektöründeki kadın iş gücünde 12,4 puanlık bir gerileme söz konusudur. İmalat sektöründe kadın iş gücü oranı 2015 yılından 2018 yılına kadar yükselme eğiliminde iken 2017 yılından itibaren gerileme eğilimine girmiştir. İnşaat sektöründe erkek iş gücü oranı, daha yüksek olup bu oran yıllara göre dalgalı bir eğilim göstermektedir. Ticaret, Ulaştırma, Konaklama, Gıda ve İdari Hizmetler alt sektöründe ise kadın iş gücü oranı, erkek iş gücüne göre yüksek olmasına rağmen yıllara göre gerileme eğilimi göstermektedir. Diğer alt sektörlerde de benzer bir durum söz konusudur. Buna göre son yıllarda, kadın istihdamında giderek azalma olduğu ve kadınların ekonomik aktivitelerden uzaklaştığı söylenebilir. Diğer yandan sanayi sektörü dışındaki tüm ekonomik aktivitelerde, yıllar itibariyle kadın iş gücü oranının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Türkiye’de İstihdamın Cinsiyete Göre Alt Sektörlere Dağılımı (%)

Yıl	Ekonomik Aktivite	Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
2015	Tarım	21,4	37,8	27,2
	İmalat	23,9	27,1	24,3
	İnşaat	13,2	10,9	12,4
	Madencilik ve Taş Ocağı İşletmeciliği/ Elektrik, Gaz ve Su	25,8	25,9	25,8
	Ticaret, Ulaştırma, Konaklama, Gıda ve İdari Hizmetler	10,4	23,0	15,3
	Kamu Yönetimi, Diğer Hizmet ve Sosyal Faaliyetler	70,3	97,8	82,7
TOPLAM		28,9	48,3	34,8
2016	Tarım	22,0	40,7	28,8
	İmalat	24,7	29,4	25,2
	İnşaat	13,5	10,9	12,6
	Madencilik ve Taş Ocağı İşletmeciliği/ Elektrik, Gaz ve Su	26,6	25,6	26,5
	Ticaret, Ulaştırma, Konaklama, Gıda ve İdari Hizmetler	10,6	22,2	15,3
	Kamu Yönetimi, Diğer Hizmet ve Sosyal Faaliyetler	71,7	98,0	83,3
TOPLAM		29,4	46,3	34,5
2017	Tarım	21,7	40,9	28,8
	İmalat	24,8	33,9	25,8
	İnşaat	15,4	25,0	15,1
	Madencilik ve Taş Ocağı İşletmeciliği/ Elektrik, Gaz ve Su	27,2	25,0	26,8
	Ticaret, Ulaştırma, Konaklama, Gıda ve İdari Hizmetler	10,1	23,4	15,6
	Kamu Yönetimi, Diğer Hizmet ve Sosyal Faaliyetler	73,4	98,0	84,2
TOPLAM		29,8	46,5	35,0
2018	Tarım	23,4	39,1	29,3
	İmalat	24,3	27,5	24,7
	İnşaat	17,4	12,1	15,7
	Madencilik ve Taş Ocağı İşletmeciliği/ Elektrik, Gaz ve Su	27,1	25,1	26,7
	Ticaret, Ulaştırma, Konaklama, Gıda ve İdari Hizmetler	10,4	24,5	16,4
	Kamu Yönetimi, Diğer Hizmet ve Sosyal Faaliyetler	75,2	97,7	84,9
TOPLAM		30,1	44,9	34,7
2019	Tarım	23,9	34,7	27,8
	İmalat	25,2	22,7	24,9
	İnşaat	18,5	11,8	16,3
	Madencilik ve Taş Ocağı İşletmeciliği/ Elektrik, Gaz ve Su	28,8	25,4	28,2
	Ticaret, Ulaştırma, Konaklama, Gıda ve İdari Hizmetler	11,3	24,1	16,7
	Kamu Yönetimi, Diğer Hizmet ve Sosyal Faaliyetler	77,9	97,7	86,4
TOPLAM		31,4	43,5	35,2
2020	Tarım	18,6	30,9	23,1
	İmalat	23,2	25,7	23,5
	İnşaat	16,6	11,2	14,7
	Madencilik ve Taş Ocağı İşletmeciliği/ Elektrik, Gaz ve Su	24,9	18,8	23,8
	Ticaret, Ulaştırma, Konaklama, Gıda ve İdari Hizmetler	8,9	21,0	14,1
	Kamu Yönetimi, Diğer Hizmet ve Sosyal Faaliyetler	75,1	97,2	83,7
TOPLAM		28,2	38,6	31,4
2021	Tarım	21,8	27,2	19,7
	İmalat	11,1	25,4	21,8
	İnşaat	21,6	9,3	11,1
	Madencilik ve Taş Ocağı İşletmeciliği/ Elektrik, Gaz ve Su	13,4	17,7	21,6
	Ticaret, Ulaştırma, Konaklama, Gıda ve İdari Hizmetler	84,4	19,9	13,3
	Kamu Yönetimi, Diğer Hizmet ve Sosyal Faaliyetler	75,9	97,0	84,4
TOPLAM		19,8	37,4	29,8
2022	Tarım	14,3	24,8	18,3
	İmalat	20,1	21,1	20,2
	İnşaat	12,3	8,1	10,9
	Madencilik ve Taş Ocağı İşletmeciliği/ Elektrik, Gaz ve Su	20,2	17,4	19,7
	Ticaret, Ulaştırma, Konaklama, Gıda ve İdari Hizmetler	8,8	22,7	15,1
	Kamu Yönetimi, Diğer Hizmet ve Sosyal Faaliyetler	71,7	96,4	81,8
TOPLAM		24,2	36,3	28,1
2023	Tarım	14,9	25,4	19,0
	İmalat	16,7	21,6	17,3
	İnşaat	11,9	7,3	10,4
	Madencilik ve Taş Ocağı İşletmeciliği/ Elektrik, Gaz ve Su	20,5	16,5	19,7
	Ticaret, Ulaştırma, Konaklama, Gıda ve İdari Hizmetler	8,5	22,3	14,7
	Kamu Yönetimi, Diğer Hizmet ve Sosyal Faaliyetler	72,4	96,0	81,8
TOPLAM		23,8	34,4	27,3

Kaynak: ILO, 2024

3.3. Kırsal Alanda Kadının Ekonomiye Katılımı

Türkiye'nin kırsal kesiminde, aile üretimi ve küçük üreticiliğin başat olduğu görülmektedir. Türkiye'de geleneksel yapıda ve Dünya ekonomisine eklenme sürecinde egemen olan tarımsal üretim biçimi, geleneksel yapıdaki "hane tipi" üretimdir. Başka bir ifadeyle tarım alanlarının büyük işletmeler ya da büyük arazi sahiplerince değil, hane halkları tarafından işlendiği ve küçük üreticiliğin yaygın olduğu bir tarımsal üretim söz konusudur. Dolayısıyla hane tipi üretimin kadın açısından en belirgin ve önemli özelliği, kadının "ücretsiz işçi" olarak istihdam edilmesidir. Aslında tarımsal üretimde kadının yanında, erkek de ücretsiz işçi olarak çalışmakla birlikte; erkeğin üretimin pek çok aşamasında (ne tür üretim yapılacağına karar verme, dışarıyla ilişkiler, ürünlerin pazarlanması, vd.) yetkili olması, onun "işçi" konumundan ziyade "işveren" olarak algılanmasına neden olmaktadır (Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [BKSGM], 2000).

Toplum ve aile yaşamının her alanında (üretim, sağlık, gıda ve beslenme alanında), erkeklere göre daha fazla sorumluluk yüklenen kadınların kalkınmaya katılımı hem ülke ekonomisi hem de kadının çalışma hayatında ve istihdamında statüsünün yükseltilmesi açısından önem taşımaktadır. Kırsal kesim kadını gerek geleneksel yapısı gerek uğraşı biçiminin farklı olması nedeniyle kentteki hemcinslerine göre daha fazla çalışmaktadır. Kır kadını bir yandan temizlik, çocuk bakımı, ekmek yapma, yakacak temini, gıda ve beslenme gibi ev işlerini yaparken diğer yandan bitkisel ve hayvansal üretim, el sanatı etkinlikleri, tarım dışı işler ve gelir getirici faaliyetlerde (pazarda satmak için mal üretimi, tarım dışı ücretli işçilik, pazarlama faaliyetlerine katılım gibi) de bulunmaktadır (Yıldırak ve ark. 2003'ten akt. Ülker, 2013). Dolayısıyla kırsal alanda yaşayan kadınlar; ev işleri, çocuk ve yaşlıların bakımı dışında tarımsal üretim faaliyetlerine de iş gücü olarak katılmaktadır. Kırsal alanda kadınların iş gücüne katılımı; toplumun ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel mekanizmaları, ailenin sahip olduğu arazi ve hayvan varlığı, pazara açılma durumu, kullanılan teknoloji düzeyi, ailenin toplumsal konumu ve geliri, demografik özellikleri ve tarımsal alanın eve yakınlığı gibi faktörlere bağlı olarak farklı örüntüler oluşturan karmaşık bir yapıya sahiptir. Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde, emek yoğun işleri çoğunlukla kadınlar üstlenmekte ve iş yükleri genellikle erkeklerden fazla olmaktadır. Büyük işletmelerde ise kadınlar tarımsal üretime neredeyse hiç katılmamaktadır. Ancak son yıllarda

kırsal alanda erkeklerin tarım dışı sektörlerle yönelmesi sonucu, kadınların ailedeki sorumlulukları ve iş yükleri daha da artmış, buna bağlı olarak da kararlara katılımında olumlu değişimler yaşanmıştır (Kutlar ve ark., 2013).

Kadınların sahip oldukları üretim, yeniden üretim ve toplumsal ilişkiler ya da ailenin sosyalizasyonu olarak özetlenebilen roller, kadına toplum içinde çok büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Bununla birlikte kadınlar hem ekonomik hem de sosyal açıdan, toplumda hak ettikleri konuma gelememektedir. Bunun arkasındaki en önemli etmen, kadınların kırsal hayat içinde erkekler gibi üretici veya çiftçi olarak görülmemesidir (Davran, 2006). Tarımsal faaliyetlere önemli katkısı olan kadının çiftçi olarak görülmemesi; ürünlerin pazarlanması ve kazanılan gelirin değerlendirilmesinde söz sahipliğini azaltmaktadır. Yine aile içinde alınan diğer sosyo-ekonomik kararlarda da kadının kararlara katılımının erkekler kadar olmaması, kadını toplumda ikinci plana itmekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortaya çıkmaktadır. Bu yapılanma ya da sorun farklı ürünlerde de olmak üzere tüm Türkiye’de gözlenebilmektedir. Özellikle pazara dönük üretim yapılan işletmelerde, kadının pazarlama ve gelir yönetimi gibi ekonomik kararlar üzerindeki etkisi yok denecek kadar azdır. Türkiye’de kadınların iş gücüne katılımları sadece düşük değil, aynı zamanda bu katılımı yıllara göre sürekli bir azalma söz konusudur. Bu azalmanın nedenleri, kırsal alanda tarımsal üretimde yer alan kadınların çoğunun göç sonucu kentlerde ev kadını rolünü üstlenmesi ve iş gücü piyasalarından çekilmesi; diğerlerinin de genellikle enformel sektörlerde çalışmasıdır. Kırsal tarımsal işlerin hâkim olması ve çalışma şartlarındaki farklılık, özellikle kadınların iş gücüne katılımında önemli rol oynamaktadır. Bu işler, onlara göre gündelik işlerden biri olup çalışma alanı değildir (Gülçubuk ve ark., 2011).

Ülkemizde kırsal kesimde kadın; evde, tarlada, çiftlik evinde, avluda, ahırda, hangarda, ulaşımında, atölyede, pazarda çeşitli işler yaparak günde ortalama 16 saat çalışmakta, 8 saat dinlenebilmektedir. Bu çalışma süreleri erkekler için mevsimlere ve yörelere göre değişiklikler gösterse de kadın için değişme göstermemektedir. Yine ülkemiz nüfusunda erkek iş gücü %55, kadın iş gücü %30 oranındadır. Tarım sektöründe ise kadın iş gücü %51,8; erkek iş gücü %48,2 oranındadır. O halde kırsal kesimde doğrudan üretici olan ve ülke ekonomisine büyük katkıda bulunan kesim, kırsal kesim kadını olmaktadır. Kadınlar büyük oranda evinde, tarlada, akrabalarının işlerinde ücretsiz olarak

çalışmaktadır. Kırsal kesim kadını, çocuk üretebildiği ve maddi-manevi hiçbir karşılık beklemeden evinde ve tarlasında çalışabildiği ölçüde göreceli olarak saygınlık kazanan; ancak kendisini “ikinci sınıf vatandaş” olmaktan kurtaramayan bir varlıktır. Kadın ne kadar çalışırsa çalışsın ne kadar üretirse üretsın, aile içinde ve dışında karar verici genellikle erkektir. Kadınların önce babalarına sonra kocalarına daha sonra da erkek çocuklarına olan bağımlılıkları, çok keskin bir biçimde sürüp gitmektedir. Cinslerin ayrılığı, geleneksel ailelerde geçerli olan kurallardan biridir. Erkekler ve kadınlar ayrı gruplar oluşturur; her birinin ayrı uğraşları ve ayrı görevleri vardır (Arıkan, 1988). Dolayısıyla özellikle kırsal kadının ekonomiye katkısı daha fazla olmasına rağmen bu katkı görünür değildir. Kadının üretimdeki üstünlüğü, aile içi kararlara katılımında, kadına avantaj sağlamamaktadır.

Kırsal alanda kadının yeri sadece tarlada ve tarımsal üretimde değil aynı zamanda ev içinde de çok önemlidir. Kırsalda kadınlar, tarla işlerinin yanı sıra oldukça zaman gerektiren işleri (yemek, temizlik, çamaşır, hayvan bakımı, vd.) de üstlenmek zorundadır. Dolayısıyla kadınların yoğun sorumlulukları tüm zamanlarını aldığı halde bu işler, görünür olmadığı için bir çalışma alanı olarak düşünülmemektedir. Erkeklerin ise sanayileşme ve kentleşmenin çıktıkları olan göç ve kalkınmayla ücretli işlere yönelmeleri ve daha iyi eğitim almaları; kadınların tarımsal işlerdeki sorumluluklarının artmasına ve daha fazla iş yükü altında kalmalarına neden olmuştur. Ancak kadının tarım ekonomisindeki yeri ve emeği ne istatistiklere ne de gelir düzeyine yansımaktadır (Oktik, 2002'den akt. Acar ve Çağlar, 2019).

Diğer yandan, kırsalda mamul üretiminin her kademesinde bulunan kadınların çoğu; açlık, yoksulluk ve az gelişmişlikten en çok etkilenen bireylerdir. Bir iş yerinde çalışma imkânının zor olduğu şartlarda eğitim/öğretim ve sağlık ile ilgili hizmetlerin kısıtlı olduğu ülkelerde, kadının istihdamına ve statüsüne yönelik sorunlar bulunmaktadır (Gülçubuk, 2011). Kırsal kesimdeki kadın istihdamına ilişkin başlıca sorunlar aşağıdaki gibidir:

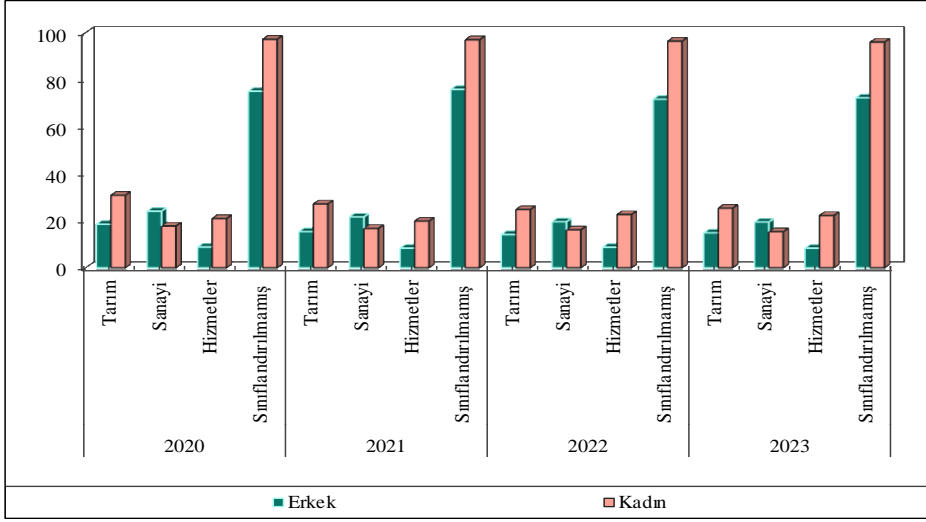
- *İş olanaklarının yetersiz olması:* Kırsal kesimdeki kadınlar, genellikle kalifiye ve sosyal güvenlik kapsamında olan işlere erişimde zorluk yaşamaktadır.
- *Esnek çalışma koşulları:* Kırsal kesimdeki kadınlar, genellikle düşük statüdeki işlerde istihdam edildiği için çalışma koşulları esnek olabilmektedir.

- *Eğitim olanaklarındaki eksiklik:* Kırsal kesimdeki kadınlar, örgün ve yaygın eğitim olanaklarına erişimde sınırlamalarla karşılaşmaktadır. Bu da tarım dışı iş imkanlarının sınırlı olmasına neden olmaktadır.
- *Yetersiz mesleki eğitim imkanları:* Kırsal kesimdeki kadınlara yönelik mesleki eğitim programları yetersizdir, bu da istihdam olanaklarını kısıtlamaktadır.
- *Toplum baskısı ve ataerkil yapı:* Geleneksel rol tanımlamaları ve ataerkil yapı, kırsal kadınların istihdamını sınırlayan diğer bir faktördür.
- *Sınırlı kadın girişimciliği:* Kırsal kesimdeki kadın girişimcilerin sayısı ve iş geliştirme faaliyetleri yetersizdir.
- *Finansal kaynaklara erişimde zorluklar:* Kırsal kesimdeki kadınlar, iş geliştirme için gerekli finansal kaynaklara ulaşmada güçlük yaşamaktadır.
- *Bölgesel farklılıklar:* Kırsal bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıklar, kadınların istihdam olanaklarını da etkilemektedir (Özdemir ve ark., 2023).

Türkiye'nin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, vd. alanlarda gelişmesi; kadının toplum içinde her alanda hak ettiği konuma ulaşabilmesiyle paraleldir. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların çalışma yaşamına ve sosyal hayata katılmaları; özellikle de kırsal alanda zor şartlar altında çalışan kadınların sorunlarının çözümü açısından son derece önemlidir. Kırsal alanda ve tarımsal üretimde çalışan kadın nüfus fazlalığı, sorunların çözümünü gerektiren bir diğer nedendir (GTHB, 2012). Kırsal kesim kadınının ekonomik etkinliğine bakıldığında da köyde çalışan kadınla kentteki işçi kadınının birbirinden farklı durumda olduğu anlaşılmaktadır. Kırsal kadın, ücretli bir işçi olmayıp aile toprağında çalışan bir üreticidir ve ne ücreti ne sigortası ne de emekliliği vardır. Diğer yandan Anadolu'nun bazı bölgelerindeki kırsal kadın, aile toprakları dışında mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştığında emeğinin karşılığını para olarak alsa da sosyal güvenceden mahrum kalmaktadır. Anadolu'da bölge özelliklerine göre kadın-erkek iş bölümünde, %50-%80 arasında değişen iş türünü kadının üstlendiği ve üretime büyük katkıda bulunduğu bilinmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, Türkiye'de iş gücü içinde yer alan kadınların %84,7'sinin tarım sektöründe çalışmakta olduğunu ve bu sektörde çalışanların %52'sinin de kadınlardan oluştuğunu göstermektedir (Arıkan, 1988).

Genelde hanelerinin tarım işletmelerinde istihdam edilen ücretsiz aile işçileri hala Türkiye’de çalışan kadınlar arasında en geniş kategoriyi oluşturmaktadır. Tarım sektörü de kadınların en çok istihdam edildiği sektördür. 2006’da iş gücünde faal olan kadınların %47’si tarım sektöründe istihdam edilmektedir; bunların %74’ü ücretsiz aile işçisidir. Aslında, tarım sektöründe kadınların istihdam oranında gözlenen eğilim, ücretsiz aile işçisi kadınların oranında gözlenen eğilimi yakından takip etmektedir. 2003 ile 2006 arasında, tarım sektöründeki kadınların oranında yaklaşık 10 puanlık bir gerileme olmuş, bu oran %57’den %47’ye düşmüştür. Hizmet ve imalat sektörleri 2006’da kadın istihdam oranı açısından ikinci (%37,4) ve üçüncü (%14,6) sırada yer almaktadır (DPT, 2010). Türkiye’de kentli kadınların aksine kırsal kesimdeki kadınların büyük çoğunluğu aktif nüfus içerisinde, yani çalışan ve üreten insanlar arasında yer almaktadır. Tarımsal iş gücünün yıllar içindeki genel düşüşüne paralel olarak tarımdaki toplam kadın iş gücü de azalma göstermektedir. Buna rağmen istatistiklere bakıldığında 1950’lerden bu yana tarımsal nüfus reel olarak azalırken kadınların halen öncelikle tarım kesiminde çalışmaya devam ettikleri de görülmektedir (Yıldırak ve ark. 2003’ten akt. Ülker, 2013).

Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre de Türkiye’de 2020 yılında tarım sektöründe istihdam edilen kadın iş gücü oranı, %30,9 iken 2023 yılında bu oran, %25,4’e gerilemiştir. DPT’nin verilerinden de tarım sektöründe kadın iş gücü oranında, 3 yıl gibi kısa bir sürede 10 puanlık bir gerileme olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yıllar itibariyle tarımsal faaliyetlerde, kadın iş gücü oranının düşme eğilimi devam etmektedir. Bu durumun genç iş gücünün kente göç etmesi, üretim maliyetinin yüksek olmasına bağlı olarak tarımın terk edilmesi, demografik değişim (yaşlanma) nedeniyle kadınların tarımsal üretim yapacak gücünün kalmaması, vb. faktörlerle ilgili olduğu söylenebilir. Ayrıca, sınıflandırılmamış ekonomik faaliyetler, diğer sektörlerden oldukça yüksek orandadır. Buna göre 2020 yılında sınıflandırılmamış ekonomik aktivitelerin istihdam oranı %83,7 (erkek %75,1; kadın %97,2); 2023 yılında ise %81,8’dir ((erkek %72,3; kadın %96,0) (Şekil 2).

Şekil 2. Türkiye’de İstihdamın Cinsiyete Göre Sektörel Dağılımı (%) (ILO, 2024)

Kadınların tarımdaki rolü mekanizasyonun boyutlarına, ailenin mülkiyet ve gelir durumuna, ürün çeşidine bağlı olarak değişme göstermektedir. Büyük topraklı ailelerde, kadınlar tarımsal üretimde rol üstlenmezken az topraklı ailelerde, mevsimlik işçi olarak çalışmakta, hayvan bakımı ve hayvansal üretim faaliyetlerinde istihdam edilmektedir. Endüstri bitkileri üretiminde ve çeşitlenmiş tarım yapan yörelerde ise kadınlar genellikle el emeğine dayalı olan işleri üstlenmişlerdir. Bu yörelerde erkekler daha prestijli olan mekanize faaliyetleri yürütmektedir (Sirman 1991). Kadının toprak sahibi, yarıcı, kiracı veya yarı mal sahibi olmasına göre tarımsal üretimdeki rolü; iş gücü, karar etkinliği değişik olabileceği gibi ekilen ürün çeşidine göre işletmenin geçimlik veya pazara dönük olmasına göre de değişme göstermektedir (Türkdoğan 1970’ten akt. Ülker, 2013).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadınlar, yüzyıllarca üretimin her aşamasına katkıda buldukları halde kalkınmanın olanaklarından yeterli pay alamamakta ve yoksulluktan en fazla etkilenen kesimi oluşturmaktadır (Kocacık ve Gökkaya, 2005). İstatistiklerde de “ücretsiz aile işçisi” olarak görülen emek, çok büyük oranda karşılıklı ödenmemiş kadın emeğinden oluşmakta ve tarımsal üretimin önemli bir bölümü, bu emek tarafından üretilmektedir. Ayrıca emeğin “verimliliği”

açısından bakıldığında kadınların son derece dezavantajlı oldukları görülmektedir. Erkekler, mekanize ve nitelikli işlerde çalışırken kadınlar, rutin ve elle yapılan işlerde (çapa, hayvanların bakımı, vd. ağır işler) çalışmaktadır. Kırsal kesim kadın ve erkeği arasındaki eşitsizlik; teknik olanaklar, eğitim, kredi mekanizmalarına erişimde de yaşanmaktadır. Ayrıca toprak sahibi olma, üretim süreçlerine ilişkin kararlara katılma ve pazarla ilişkiye geçme konuları gibi erkek egemen cinsiyet rolünün baskın olduğu işlerde; kırsal kadınlar, bütün bu olanakların dışında tutulmaktadır. Tarımda üretkenlik yalnızca iş gücünün verimliliği değil, çevresel sınırlamalarla birlikte teknik donanım gibi iş gücü dışındaki girdilerle de ilişkilidir. Aile çiftliklerinde ve ücretli iş gücünde cinsiyete göre iş bölümü yapıldığı için iş gücü verimliliğinde, cinsiyet farkıyla ilgili kesin bir ölçüt belirlemek zordur. Bu yüzden, kırsal kadın istihdamına ilişkin sadece istihdamı artırmak çözüm değildir. İstihdamın niteliğini değiştirerek emek tasarrufu sağlayan teknolojileri, kadınların da kullanmasını sağlamak ve kadınların bireysel olarak güçlenmesini sağlayacak aile-dışı istihdam imkanları yaratmak gerekmektedir (BKSGM, 2000).

Üretimin her aşamasına aktif bir biçimde katılan kadınlar, kalkınmanın olanaklarından yeterli pay alamamaktadır. İşsizliğin yaygın, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sınırlı ve dengesiz dağıldığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kırsal alanlardaki kadının durumu, konumu ve sorunları ise daha dikkat çekicidir. Kırsal alanlardaki kadın için üretim ve ev işlerinin birlikte yapılması, eğitim düzeyi ve toplumsal statünün düşük olması, örgütlenmenin sağlanamaması, kısmi çalışma olanaklarının bulunmaması ve başta sosyal güvenlik olmak üzere çalışma yaşamı ile ilgili yasal mevzuattaki eksiklikler nedeniyle önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır (Türkiye Ziraat Odaları Birliği [TZOB], 2004).

Tarımda çalışan kadınlar, tarım dışına çıktıklarında veya göç ettiklerinde iş gücüne katılamamaktadır. İş gücüne katılan kadınlar ise genellikle statüsü düşük ve kalifiye olmayan işlerde sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadır. Kırsal alanda yaşayan kadınların birçoğu, tarımsal üretim faaliyetlerine doğrudan katılmalarına rağmen bu çalışmaları genellikle göz ardı edilmektedir. Kadının gelir getirici bir işte çalış(a)maması, çalışmasının maddi karşılığını yeterince alamaması ve çalışmasının istihdama, ekonomiye yansımaması, aile içi kararlarda söz sahibi olamaması, vd. durumlar bunu göstermektedir. Kadınların çalışma hayatına katılımlarının önündeki

engellerden biri de “erkek işi” ve “kadın işi” ayrımıdır. Bu ayrım nedeniyle kadınlar sadece belirli meslek dallarında yer alabilmekte ve görece üst düzey ve yüksek ücretli işlere girememektedir. Kadının gelir getirici bir işe yönelmesi ve istihdama katılması hem kadın ve ailesi hem de yerel-kırsal kalkınma açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla bu durum, kadının daha güçlü hale gelmesi ve çalışmalarının karşılığını somut olarak alabilmesi konusunda, kırsal kadın girişimciliğinin önemini ortaya koymaktadır. Nitekim istihdam alanlarının sektörel çeşitliliğinin son derece kısıtlı olduğu kırsal alanlarda, kadının girişimciliğe yönelerek kendi işini kurması hem kendine hem de kırsaldaki diğer kişilere istihdam sağlayacaktır (Acar ve Çağlar, 2019).

Tarımda iş gücünü gelire dönüştürebilen kadın oranı oldukça sınırlıdır. Gelire dönüştürülebilir iş gücü, bağ-bahçe ve tarlada çalışarak elde edilen ürünün pazarlanması şeklindedir. Geleneksel bakış açısı ve egemen toplumsal baskı nedeniyle kadın ve genç kızlar arasında bir iş yerinde emeğini kiralama olgusu neredeyse yok gibidir. Bu kategoriye giren kiralama şekli, hanesi ile mevsimlik işçiliğe giden kadınlar, dul kalması nedeniyle ev geçimini üstlenen kadınlar ve göç sebebiyle kente gelmiş hanelerin genç kızları arasında gözlenmektedir (GTHB, 2012). Kadının istihdamını artırmak ve düzenli gelir elde etmesini sağlamak için bölgeler bazında, kadınların mesleki becerileri artırılarak gelir getirici işler yapması sağlanmalıdır. Kırsalda geleneksel gıdalar, el sanatları, kırsal turizm gibi yeni iş imkanlarının artırılması ve bu işlerin cazip hale getirilmesiyle kadınların gelir artırıcı olanaklara kavuşması ve sosyal güvenceye sahip olması mümkün olabilir. Tarımsal yayım projelerinde, kadına yönelik eğitimler verilmeli; kadının statüsünü geliştirmek ve gelir düzeyini artırmak için kadına yeni teknik becerilerin kazandırılması sağlanmalıdır. Kırsal kadınların düşük faiz ile kredi alabilme olanakları geliştirilmeli; örgütlenmeleri ve kooperatif kurmaları konusunda da destek verilmelidir (Yılmaz ve ark., 2015).

Kadın çiftçilerin çalışma koşulları, çalışma süreleri, ücret durumları, iş bölümü, barınma koşulları, sağlık koşulları, sosyal güvenlik, aile içi ve aile dışı rolleri toplumsal yapıyı önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle, kadın çiftçilere yönelik politikalar oluşturulmasına, kadın çiftçilerin tarımsal üretime daha verimli ve daha iyi koşullarda katılabilmesine yönelik politikaların da oluşturulması gerekmektedir. Diğer yandan, kırsal kesimde yaşayan kadınlara yönelik projelerle okuma-yazma öğretimi, beceri geliştirme ve pazara yönelik

üretimin gelir getirme amacına dayandırılması ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi çabaları önem taşımaktadır. Özellikle bu projelerin nakış-dikiş, dokuma, örme, el sanatları, vb. konularda olması; kadının beceri ve gelirin artmasını sağlayacak hem kişiye hem aile ekonomisine hem de yöresel kalkınma ve işsizlik sorununun çözümüne katkıda bulunacaktır (TZOB, 2004).

Özetle kadın, eşit olmayan fırsatlar, kendi tercihi olmayan ve onu çevreleyen sosyal ve ekonomik koşullardan kaynaklanan bir yaşamla başa çıkmak zorundadır. Kadınlar, tarımsal işlerde ücretli işçi veya aile iş gücü olarak üreten, değerlendiren, yöneten bireyler olarak önemli rollere sahiptir. Tarımsal faaliyetlerde aktif olan kadınların çoğu, ücretsiz aile işçisi olarak tarımsal üretime katılmakta ve kadın iş gücü, daha eğitimsiz bir grubu oluşturmaktadır. Kırsal kesimde ve tarımda kadının gerek ev ile ilgili işlerde gerekse tarımsal faaliyetlerde çalışması, kadının statüsü ve sosyal durumunda bir iyileşme yaratmamaktadır. Bu da kırsal alanda, kadına gelir getirici istihdam olanaklarının yaratılmasını zorunlu kılmaktadır (Yılmaz ve ark., 2015). “Kadın her şeyi, erkekler de geri kalanı yapar.” Türk Atasözünden de özellikle kırsal kesimdeki kadınının erkekten daha çok çalıştığı anlaşılmaktadır (Arıkan, 1988). Aile yaşamının her alanında erkeklere göre daha fazla sorumluluk yüklenen kadınların kırsal alan istihdam yapısındaki yerinin değiştirilmesi, kadınlara yeni becerilerin kazandırılması, üretimin ve istihdamın her aşamasına katılması ve kararlarda söz sahibi olabilmesi için çok yönlü eğitim projeleri hazırlanmalıdır (Yılmaz ve ark., 2015).

İstatistiklere göre son yıllarda, hemen hemen tüm sektörlerde kadın istihdamında giderek azalma olduğu ve kadınların ekonomik aktivitelerden uzaklaştığı söylenebilir. Aslında, kadının çalışma hayatına dahil olabilmesi için toplumsal yapıda gerçekleşen değişimler doğrultusunda yasal düzenlemeler yapılmış; ancak bu düzenlemeler, günümüz koşullarında yetersiz kalmıştır. Ülkemizde son yıllarda yaşanan ekonomik zorluklar, kadının da aile ekonomisine katkı sağlamasını zorunlu hale getirmiştir.

Ülkemizde, tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilmesi, ülke ekonomisine katkı sağlayabilmesi ve özellikle de kırsal kadın emeğinin değerlendirilmesi için tarım politikalarında; değişen şartlara ve alanda yaşanan sorunlara cevap verecek daha kapsamlı ve köklü değişikliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda katkı sağlayabilecek bazı önerilere aşağıda yer verilmiştir:

- Kırsal kadın girişimciliğine yönelik öneriler: Türkiye’de yıllar itibariyle kadın istihdam oranının, özellikle kırsalda, azaldığı istatistiklerden anlaşılmaktadır. Atıl iş gücü olan kadınların ekonomiye kazandırılması için kadınların girişimcilik konusunda bilgilendirilmesi (özellikle kırsal alanda kadın girişimciliğine yönelik kamu ve sivil toplum kuruluşları ile uluslar arası kuruluşların kadın girişimciliğini geliştirmeye yönelik faaliyetleri ve destekleri) ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Kadın girişimciliği geliştirildiğinde kırsal kadın işsizliğine bir çözüm oluşturulacak ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına destek sağlanacaktır.
- Kayıt dışı istihdamla ilgili öneriler: Kadınların sosyal güvenceleri olmadan kayıt dışı çalıştırılmalarının yaygın olması (özellikle kırsal alanda mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan kadınlar açısından), nedeniyle çalışma yaşamı, iş yeri koşulları gibi konularda gerekli önlemlerin alınarak denetim yapılması oldukça önemlidir. Bu bakımdan, kayıt dışı istihdamı engelleyen hukuksal yaptırımlara ve etkin denetimlere ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca, kayıt dışı çalışmaya sebep olan faktörler belirlenerek sorunun kaynağı tespit edilmeli ve kadınların istihdama katılımları sağlanmalıdır.
- Sosyal Güvence ve Emeklilik Hakkı: Çözüm için tarım işletmelerinin kurumsal bir yapıya (sanayi işletmelerinde olduğu gibi) kavuşturulması gerekmektedir. Bu yapı kapsamında, özellikle kadın işçilerin sosyal güvencesi ve iş sürekliliği (güvenliği) sağlanabilecektir. Bunun için devletin tarımsal işletmelere ve bu alandaki çalışma hayatına yönelik yeni politikalar oluşturması ve bu politikaları uygulanabilir hale getirmesi gerekmektedir.
- Çalışma ortamı ve çalışma süresinin iyileştirilmesine yönelik öneriler: Tarımsal faaliyetler doğal ortamda gerçekleştirilmek zorundadır. Dolayısıyla işçiler, yazın sıcak kışın da soğuk hava şartlarında oldukça zorlanmakta; mola verdikleri zaman mevsim şartlarına uygun mekanlara ihtiyaç duymaktadır. Tarım işletmelerinin her birine, dinlenme ve diğer ihtiyaçları karşılama amaçlı mekanların yapılması maliyet açısından mümkün değildir. Çözüm için yakın mesafelerdeki işletmelerin ortaklaşa kullanabilecekleri; işçilerin dinlenme, ısınma, yemek yeme, tuvalet, vd. ihtiyaçlarını karşılayacak, maliyeti daha

düşük olan prefabrike tesisler kurulabilir. Bunun gerçekleştirilmesi için de devletin elektrik, su, ulaşım, vd. altyapı hizmetlerini üstlenmesi; bu konuda işletme sahiplerine birtakım kolaylıklar (kredi, araç-gereç temini, vd.) sağlayarak yardımcı olması gerekmektedir. Tarım kesiminde çalışan işçilerin yaşadığı önemli sorunlardan biri de çalışma süresinin belirsizliğidir. Tarımsal üretim yapan işçilerin çalışma süresinin İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku ilkelerine göre uyumlaştırılması ve uygulamaların denetlenmesi gerekmektedir.

- Ücret ödeme güvencesi ve iş güvenliği eğitimine yönelik öneriler: Tarım işçilerinin yasal haklarını arayabilmeleri için işverenle sözleşme yapmaları gerekmektedir. İşçilerin ücret durumları, iş güvenliği, sosyal güvenlik, çalışma koşulları, çalışma süreleri, vd. konulardaki haklarıyla ilgili bilinçlendirilmelerine yönelik eğitim programlarına da ihtiyaç bulunmaktadır.
- Örgütlü çalışmaya yönelik öneriler: Kadınların çalışma hayatında, birtakım haklarını kazanmalarını sağlayacak örgütlü bir yapılanmaya ihtiyaçları da bulunmaktadır. Kırsal kadınlar, ekonomik özgürlüklerini kazanmak ve emeklerinin karşılığını alabilmek için kooperatifler kurarak birlikteliklerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu kooperatiflerin sayısı az olsa da kırsal kadın örgütlenmesine örnek teşkil etmesi açısından önem taşımaktadır. Kadınların, kendi haklarını (ücret, çalışma koşulları, çalışma süresi, sosyal güvenlik, vd.) koruyabilmesi ve örgütlenmenin önemine yönelik bilinçlenmesine katkı sağlayacak eğitim faaliyetlerinin artırılmasına da ihtiyaç bulunmaktadır.
- Diğer öneriler: Kırsal kadın emeğinin görünür hale gelmesi için bu alanda yapılacak bilimsel araştırmaların yoğunlaştırılması oldukça önemlidir. Ayrıca, kırsal kadınların eğitim düzeyini yükseltecek ve onlarda farkındalık oluşturacak faaliyetler de artırılmalıdır. Bu doğrultuda yayın organlarında, özellikle de görsel yayın mecralarında, kadının genel ekonomi ve tarım ekonomisindeki rolü ve önemini vurgulayan programlara ağırlık verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, Z., M. ve Çağlar, N. 2019. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği: Batı Akdeniz Bölgesinde TKDK'den Hibe Alan Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute), 11(30):902-920.
- Akbay, R. 1998. Kadının Kırsal Kesimdeki Rolü. Tarım ve Köy Dergisi, 123:24-26.
- Arıkan, G. 1988. Kırsal Kesimde Kadın Olmak. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5(2):1-16.
- Davran, M. 2006. 15 Ekim Dünya Kadın Çiftçiler Günü. Çukurova Üniversitesi, Tarımsal Yayın, Haberleşme, Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Davran, M., K., Sevinç, M., R., Sevinç, G., 2011. Kırdan Kente Yapılan İç Göçler ve Toplumsal Cinsiyet. Göç ve Mimarlık Dergisi, 4(49), s. 54.
- Duman, M., Z. 2012. Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakar İdeolojinin Aileye Bakışı. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi (Journal of the Human and Social Science Researches), 1(4):19-51.
- Gülçubuk, B. 2011. Kırsal Kooperatif Örgütlenmesi ve Kadın. Sunum, (12.12.2012), Ankara.
- Gülçubuk, B., Savcı, İ., Özer, D., Demiryürek, K., 2011. Türkiye'de Kırsal Alanda Kadının Girişimciliğini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Kadınların Bu Konuda Güçlendirilmesine Yönelik Politika Önerilerinin Geliştirilmesi. TÜBİTAK Projesi, Proje No: 108K523, Ankara.
- Hablemitoğlu, Ş. 1998. Kırsal Alanda Kadınlar ve Sürdürülebilir Gıda Güvenliği. Tarım ve Köy Dergisi, 123:32-35.
- Kantar, M. 2000. Adana İl Merkezinde ve Kırsal Alanında Yaşayarak Tarımsal Faaliyetlerine Devam Eden Ailelerde "Toplumsal Yapı ve Toplumsal Cinsiyet". Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana.
- Kızılgöl, A., Ö. 2012. Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz. Doğu Üniversitesi Dergisi, 13(1):88-101.

- Kocacık, F., Gökkaya, V. 2005. Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1).
- Kulak, E. 2011. Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 80 Sonrası Gelişmeler. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Kutlar, İ., Turhanogulları, Z., Kızılay, H. 2013. Kırsal Alanda Kadınların İşgücüne ve Kararlara Katılımını Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Belirlenmesi: Burdur İli Örneği. TEPGE Yayınları, No:218, ISBN: 978-605-4672-43-1.
- Özdemir, İ. 2015. Toplumsal Cinsiyet ve Kültürlerarası İletişim. Türkiye’de ve Dünya’da Kadın Araştırmaları (Research on Woman in Turkey and the World).
- Özdemir, G., Yılmaz, E., Varnalı, T. 2023. Kırsal Kalkınmada Kadınların Rolü: Karamusul Köyü Örneği ve Tarımsal Eğitim Araçları. Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi, 3(2):71-92
- Öztürk, M., Çetin, I., 2009. Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar. Journal of Yasar University, 3(11):2661-2698.
- Sadıkoglu, Z., Z. 2021. Modern Türk Aile Yapısında ve Kadınların Uğraşlarında Değişme. TESAM Akademi Dergisi, 9(1):317-347.
- Sırım, V., Kapçak, S., Doğan, D. 2021. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER), 06(01):12-35.
- Sirman, N. 1991. Gelişme Sürecinde Kırsal Kesim Kadını Yaklaşımlar ve Sorunlar, Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. ILO-TKV Danışman Toplantısı Raporları, s.16-29, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [BKSGM], 2000. Kırsal Alan Kadınının İstihdama Katılımı. Kırsal Alan Kadınının İstihdama Katılması: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Dünya Bankası Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [BKSGM], 2008. Politika Dokümanı: Kadın ve Ekonomi, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 1989. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). Yayın No: 2174, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2009. Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika

- Çerçevesi. Beşeri Kalkınma Sektörü, Avrupa ve Orta Asya Bölgesi, Rapor No: 48508-TR.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2010. Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Son Dönemde Gözlenen Eğilimler. Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu, Sayı 2, Ankara.
- T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı [GTHB], 2012. Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı (2012-2016).
- T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı [GTHB], 2014. Kırsal Kalkınma Planı, 2011-2013 Değerlendirme Raporu. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Toksöz, G. ve Memiş, E. 2017. İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, Geniş Özet. Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi, CEİD Yayınları, Ankara.
- Tufan, İ. 2002. Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık (Sosyolojik Yaşlanma). Aykırı Yayınları, İstanbul.
- Tufan, İ. 2014. Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi. Koç Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 126s.
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği [TZOB], 2004. Türkiye’de ve Dünya’da Kadın Çiftçiler.
https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/pdf_goster?file=667f45466a87389bd8565b4ffb1153c9#book/8. Son Erişim Tarihi: 21.10.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2024a. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 49684.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayalı-Nüfus-Kayıt-Sistemi-Sonuçları-2023-49684&dil=1>. Son Erişim Tarihi: 24.10.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2024b. İş Gücü İstatistikleri, Ağustos 2024.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İsgucu-Istatistikleri-Agustos-2024-53514>. Son Erişim Tarihi: 24.10.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2024c. Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2023.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri2023-53444>. Son Erişim Tarihi: 24.10.2024

- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2024d. İstatistiklerle Kadın, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadin-2023-53675>. Son Erişim Tarihi: 24.10.2024
- Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization [ILO]), 2024. Türkiye’de Cinsiyete ve Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam. https://rshiny.ilo.org/dataexplorer43/?lang=en&segment=indicator&id=EMP_TEMP_SEX_ECO_NB_A&ref_area=TUR. Son Erişim Tarihi: 27.10.2024
- Ülker, E., U. 2013. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliğine Etki Eden Faktörler ve Tekirdağ İlinde Mevcut Durumun Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.
- Yetkiner, H. 2010. Sorularla Makro İktisat. Efil Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, E., Özdemir, G., Ülker, E., F. 2015. Kırsal Kesimdeki Kadının Sorunları ve Çözüm Önerileri. Türkiye’de ve Dünya’da Kadın Araştırmaları (Research on Woman in Turkey and the World).

BÖLÜM 4

KIRSALDA DİJİTALLEŞME VE KADININ YAŞAMINA ETKİSİ: TARIMSAL ÜRETİM VE EV İÇİ EMEK

Yük. Zir. Müh. Esmâ UZAN¹, Prof. Dr. Müge KANTAR DAVRAN²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14291586>

---

¹Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Adana, Türkiye
esmauzan@gmail.com, OrcidID:0000-0003-1532-6268

²Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Adana, Türkiye.
mkantar@cu.edu.tr Orcid ID:0000-0003-4780-1043

1.GİRİŞ

Dijitalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle birlikte toplumsal yaşamın her alanında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Eğitimden sağlığa, iş dünyasından kişisel ilişkilere kadar birçok alanda görülen bu dönüşüm, günlük yaşam pratiklerini ve alışkanlıklarını da derinden etkilemiştir (Özbey,2022). Teknolojik yeniliklerin en fazla dönüştürdüğü alanlardan biri de ev içi yaşamdır. Özellikle akıllı ev teknolojilerinin yaygınlaşması, ev işlerinin yürütülme biçiminde radikal değişiklikler yaratmış ve ev içi emeğin organizasyonunu yeniden tanımlamıştır. Bu teknolojiler, ev işlerini daha verimli, hızlı ve kolay bir şekilde yerine getirme vaadiyle, geleneksel olarak kadınlara atfedilen ev içi sorumlulukların yürütülme biçimini dönüştürmüştür (Gökbayrak, 2007).

Akıllı ev teknolojileri, robot süpürgeler, akıllı termostatlar, yemek hazırlama cihazları, enerji yönetim sistemleri ve güvenlik kameraları gibi çeşitli dijital cihazları içermektedir. Bu cihazlar, evdeki işlerin büyük bir kısmını otomatik hale getirerek fiziksel iş gücünü hafifletmeyi amaçlar. Ancak, bu teknolojik gelişmelerin kadınların ev içindeki sorumluluklarına ne ölçüde etki ettiği, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ele alınması gereken karmaşık bir konudur. Ev işleri, tarihsel olarak kadınların görevi olarak görülmüş ve ücretlendirilmemiş bir emek formu olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla, akıllı ev teknolojilerinin bu cinsiyetlendirilmiş iş bölümünü nasıl etkilediği, önemli sosyolojik soruları da beraberinde getirmektedir (Savcı,1999;Faulkner,2000; Stanworth,2000;).

Bu çalışmanın amacı, akıllı ev teknolojilerinin ev içi emeği nasıl dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün toplumsal cinsiyet rollerine olan etkilerini incelemektir. Bu bağlamda, kadınların ev işlerini yönetme biçimlerinin nasıl değiştiği, yeni teknolojilerin kadınların iş yükünü ne kadar hafiflettiği ve dijitalleşmenin ev içi sorumlulukların yeniden dağılımında nasıl bir rol oynadığı irdelenecektir. Ayrıca, bu dönüşümün kadınların toplumsal ve ekonomik yaşamına olan uzun vadeli etkileri de ele alınacaktır.

2. DİJİTALLEŞME VE EV İÇİ EMEĞİN DEĞİŞEN DOĞASI

Tarih boyunca ev içi emek, büyük ölçüde kadınların sorumluluğunda olan ve toplumun cinsiyet rollerine göre belirlenmiş bir alan olarak kabul edilmiştir. Ev işleri, tarihsel olarak ücretlendirilmemiş emek olarak görülmüş ve bu durum, kadının toplumsal konumu üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Kadınlar, evin temizliği, yemek yapma, çocuk ve yaşlı bakımı gibi günlük rutinleri organize etmekle sorumlu tutulmuşlardır. Bu işlerin, "doğal" bir şekilde kadınların görevi olduğu algısı, toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirirken, kadınların kamusal alanda eşit haklar talep etmelerini de zorlaştırmıştır. Ücretlendirilmemiş ev içi emek, kadınların iş gücü piyasasına katılımını sınırlamış ve onları ekonomik bağımlılık riskine açık hale getirmiştir (Kaplan, 2011).

Sanayi Devrimi, ev içi emeğin biçimini ve kadınların toplumsal statüsünü değiştirmede önemli bir adım olmuştur. Teknolojik gelişmeler, özellikle ev işleri için geliştirilen ev aletlerinin yaygınlaşması, ev içi işlerin daha hızlı ve kolay yapılmasını sağlasa da, bu teknolojiler çoğunlukla kadınlar tarafından kullanılmıştır (Cowan, 1983). Elektrikli süpürgeler, bulaşık makineleri ve çamaşır makineleri gibi cihazlar, ev işlerini mekanik hale getirerek fiziksel emeği azaltmış, ancak bu yeniliklerin ev işlerinin toplumsal cinsiyet dağılımını değiştirdiği yönündeki iddialar sınırlı kalmıştır. Kadınlar, ev işlerinde teknoloji kullanırken, bu cihazların bakımı ve yönetimi gibi ek sorumluluklar da üstlenmek zorunda kalmışlardır (Cokburn ve Ormrod, 1993).

Toplumsal cinsiyet rollerin sadece günümüzün teknolojisinde değil, gelecekteki teknolojinin şekillenmesinde de etkili olduğu görülmektedir. Günümüzde dijitalleşme ve akıllı ev teknolojilerinin yaygınlaşması, ev içi emeğin yönetiminde yeni bir dönüm noktası oluşturmuştur. Akıllı ev teknolojileri, ev işlerinin daha verimli ve otomatik bir şekilde yapılmasına olanak tanıyan dijital araçları kapsamaktadır. Bu teknolojiler arasında robot süpürgeler, akıllı termostatlar, uzaktan yönetilebilen aydınlatma sistemleri, otomatik yemek hazırlama cihazları ve ev güvenlik sistemleri yer almaktadır. Temizlik, yemek hazırlığı, enerji yönetimi ve güvenlik gibi ev içi işlerin dijitalleşmesi, teorik olarak kadınların iş yükünü hafifletmeyi vaat etmektedir. Bu teknolojiler, ev işlerini fiziksel anlamda hafifletirken, işlerin planlanması ve

yönetimi gibi zihinsel emeğin dağılımında önemli bir dönüşüm yaratmamıştır (Gökbayrak,2007, Berg 1993).

Örneğin, bir robot süpürge evin temizliğini otomatik olarak yapabilirken, cihazın bakımı, programlanması ve günlük işleyişinin kontrolü gibi ek görevler hala evdeki kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Bu durum, akıllı ev teknolojilerinin iş yükünü hafiflettiği iddiasını sorgulamakta ve yeni bir dijital emek formunun ortaya çıktığını göstermektedir (Strengers & Kennedy, 2020). Dolayısıyla, teknolojik yeniliklerin kadınların iş yükünü tamamen ortadan kaldırdığı söylemi eksik kalmaktadır. Fiziksel emeği azaltan teknolojik yenilikler, zihinsel ve yönetsel yükleri kadının üzerine bırakmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin ev içi işlerin dijitalleşmesiyle birlikte yeniden üretildiği de göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir. Dijital araçların kullanımı, her ne kadar ev işlerinin fiziksel kısmını kolaylaştırırsa da, bu teknolojilerin yönetimi hâlâ büyük oranda kadınların sorumluluğunda kalmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin teknolojik gelişmelerle ortadan kaldırılamayacağını, toplumsal normların dönüştürülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Kadınlar, hem ev işlerinin fiziksel kısmını hem de bu işlerin teknolojik altyapısını yönetmeye devam ettikçe, ev içi emek üzerindeki sorumluluklarını paylaşmada önemli bir değişiklik yaşanmamaktadır (Gökbayrak, 2007).

Akıllı ev teknolojilerinin sunduğu zaman tasarrufu ve kolaylıkların toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini dönüştürebilmesi için, toplumsal normların da aynı hızla değişmesi gerekmektedir. Bu teknolojilerin yalnızca fiziksel iş yükünü değil, zihinsel ve planlayıcı görevleri de eşit bir şekilde paylaşması, ev içi işlerin toplumsal cinsiyetlere göre dağılımını daha adil hale getirebilir. Ancak bugüne kadar yapılan araştırmalar, akıllı ev teknolojilerinin, ev içi emeğin cinsiyetlendirilmiş doğasını tamamen dönüştürmekten uzak olduğunu göstermektedir. Teknolojinin sunduğu kolaylıklar, ancak toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasıyla gerçek bir değişim yaratabilir.

Kırsal kadınlar, günümüzde hem ev içi hem de ev dışı birçok sorumluluk üstlenmektedirler. Ev içinde, çocuk bakımı, yemek hazırlama, temizlik ve aile sağlığı gibi geleneksel rollerin yanı sıra, tarımsal üretimle ilgili görevler de üstlenerek aile bütçesine katkı sağlamaktadırlar. Ev dışında ise tarım, hayvancılık ve yerel işletmelerde çalışma gibi ekonomik faaliyetlere katılmaktadır. Kırsal kadınlar, bu ağır iş yükü altında fiziksel ve zihinsel

yorgunlukla baş etmeye çalışmaktadır. Gün boyu süren yorucu tarım işlerinin ardından evde de yemek hazırlama, temizlik ve çocuk bakımı gibi sorumluluklarla ilgilenmek zorunda kalırlar. Üstelik, sağlık hizmetlerine ulaşımında yaşanan zorluklar, teknolojik imkanların sınırlı olması ve sosyal destek ağlarının eksikliği, onların hayatını daha da zorlaştırmaktadır. Yoğun iş yükü ve sürekli koşurma, çoğu zaman kendilerine ayıracak vakit bulmalarını engeller, dolayısıyla kişisel gelişim, eğitim veya sosyal aktivitelere katılma imkanları da oldukça kısıtlıdır (Kaşıkırık, 2022). Tüm bu zorluklar, kırsal kadınların psikolojik dayanıklılığını azaltırken sağlık sorunları yaşamalarına da yol açabilir.

Dijitalleşme, hem tarımsal üretimi hem de ev içi emeği dönüştürebilecek bir potansiyele sahiptir ve bu dönüşümün kırsal kadınların yaşamı üzerindeki etkisi çok yönlüdür. Akıllı ev teknolojileri ile tarımsal dijital araçların entegrasyonu, kırsalda kadınların hem evde hem de tarlada daha verimli çalışabilmesi için bir fırsat yaratabilir.

Dijital tarım teknolojileri, üretimin her aşamasında verimliliği artırmayı hedefler ve bu süreçlerde kadınların rolü hayati öneme sahiptir. Akıllı sulama sistemleri, dronlar aracılığıyla yapılan mahsul gözetimi, tarım makinelerinin dijitalleştirilmesi ve mobil uygulamalar yoluyla bitki ve hayvan sağlığı takibi, kırsal kadınların iş yükünü hafifletebilir. Bu teknolojiler, tarladaki fiziksel emeği azaltırken, kadınların üretkenliğini artırabilir ve tarımsal süreçlerde daha etkin bir rol üstlenmelerini sağlayabilir.

Örneğin, uzaktan kontrol edilebilen akıllı sulama sistemleri, su kullanımını optimize ederek verimliliği artırırken, kadınların fiziksel yükünü azaltır. Aynı şekilde, mobil tarım uygulamaları, kadınların ürün yetiştirme süreçlerini daha iyi planlamasına ve ürün kalitesini artırmasına yardımcı olabilir. Dijital bilgi ve tarım teknolojileri, kadınların yalnızca tarımsal faaliyetlerde daha etkili olmalarını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik bağımsızlıklarını artırarak toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli bir adım atılmasını mümkün kılar (Morvaridi, 1993).

3.AKILLI EV TEKNOLOJİLERİ VE EV İÇİ EMEK

Tarımsal üretimle yoğun şekilde meşgul olan kırsal kadınlar, ev içi emeği de aynı anda yönetmek zorundadır. Akıllı ev teknolojileri, temizlik, yemek yapma ve enerji yönetimi gibi ev işleri için pratik çözümler sunarak kırsalda

yaşayan kadınların iş yükünü hafifletebilmektedir. Ancak, bu teknolojilere erişim kısıtlı olduğunda, kadınların emek yükünde anlamlı bir azalma görülmeyebilir. Kırsalda yaşayan kadınlar, teknolojinin getirdiği fiziksel rahatlama tam anlamıyla faydalanabilmeleri için altyapı, eğitim ve finansal desteklere ihtiyaç duyar (Morvaridî 1993).

Akıllı fırınlar veya robot süpürgeler gibi ev içi işlerde kullanılan teknolojiler, kırsal kadınların zamandan tasarruf etmesini ve işlerini daha hızlı yapmasını sağlarken, tarımsal üretim faaliyetlerine daha fazla odaklanmalarına da imkân verir. Ancak bu teknolojiler, çoğu zaman yüksek maliyetli olduğu için kırsalda yaygın olarak kullanılamamaktadır. Bu nedenle, kırsal bölgelerde kadınların erişebileceği uygun maliyetli ve kolay kullanımlı çözümler geliştirilmelidir.

4.AKILLI TEKNOLOJİLERİN CİNSİYETLENDİRİLMİŞ YÜKÜ

Akıllı ev teknolojileri, ev işlerinin daha hızlı, verimli ve kolay bir şekilde yapılabilmesine olanak tanıyan dijital araçlar olarak görülmektedir. Robot süpürgeler, akıllı buzdolapları, otomatik çamaşır makineleri ve yemek hazırlama cihazları gibi teknolojiler, evdeki işlerin büyük bir kısmını otomatikleştirerek fiziksel iş yükünü hafifletme potansiyeli taşımaktadır. Teorik olarak bu durum, özellikle geleneksel olarak kadınlara yüklenen ev içi sorumlulukların azalmasına ve bu sayede kadınların günlük yaşamında daha fazla serbest zaman kazanmasına katkı sağlayabilir. Ancak bu teknolojilerin kullanımına ilişkin yapılan saha çalışmaları ve araştırmalar, bu teorik beklentilerin tam anlamıyla gerçekleşmediğini göstermektedir (Gökbayrak, 2007).

Akıllı teknolojilerin, işlerin fiziksel yükünü hafifletirken kadınlar üzerinde ek bir "dijital emek" oluşturduğu yaygın olarak gözlemlenmektedir. Dijital emek, bu teknolojilerin bakımını, programlanmasını ve günlük işleyişlerinin kontrolünü içeren süreçleri kapsamaktadır. Araştırmalara göre, evde kullanılan akıllı teknolojilerin yönetimi büyük ölçüde kadınlar tarafından üstlenilmektedir (Strengers & Kennedy, 2020). Örneğin, bir robot süpürge evin temizliğini otomatik olarak yapabilir, ancak cihazın bakımının yapılması, ne zaman çalışacağına karar verilmesi, programlanması ve olası teknik sorunlarının çözülmesi, genellikle kadınların sorumluluğunda kalmaktadır. Bu

durum, teknolojinin fiziksel iş yükünü azaltmasına rağmen, kadınlara yeni bir zihinsel ve dijital iş yükü eklediğini ortaya koymaktadır.

Kadınların, ev işlerinin dijitalleşmesine rağmen hâlâ bu işlerin organizasyonunu ve teknolojik altyapının bakımını üstlenmeleri, toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünde sınırlı bir etki yaratmaktadır. Toplumda yerleşik olan “ev işleri kadınların sorumluluğundadır” algısı, teknolojinin ev işlerine olan etkisiyle yeniden üretilmektedir. Akıllı ev teknolojileri, ev işlerini fiziksel olarak hafifletirken, işin zihinsel ve yönetsel boyutlarını daha karmaşık hale getirmekte ve bu yeni sorumlulukların büyük bir kısmı yine kadınlar tarafından üstlenilmektedir (Lupton, 2016). Örneğin, akıllı buzdolapları yiyeceklerin tazeliğini izleyebilir ve alışveriş listesi oluşturabilir, ancak aile bireylerinin beslenme ihtiyaçlarını ve alışkanlıklarını takip etme ve bu listeyi düzenleme görevi genellikle kadınlara bırakılmaktadır. Bu da, teknolojinin görünüşte iş yükünü hafifletmesine rağmen, kadınların hala ev işlerini organize eden ana figürler olarak kaldığını göstermektedir.

Bu tür teknolojilerin günlük işleyişe entegre edilmesi, fiziksel emek gereksinimlerini azaltabilirken, ev işlerinin organizasyonunu ve planlanmasını daha fazla zihinsel emek gerektiren bir hale getirmektedir. Dijitalleşmeyle birlikte ev içi işlerin daha kolay hale gelmesi beklentisinin, cinsiyet eşitliği konusunda sınırlı bir değişim yarattığı söylenebilmektedir. Akıllı ev teknolojileri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini tam anlamıyla ortadan kaldırmamakta, aksine bazı yönlerden bu eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. Kadınlar, geleneksel ev içi görevlerin yanı sıra, bu görevlerin dijitalleşmiş haliyle de başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar. Teknolojinin vaat ettiği fiziksel kolaylıklar, zihinsel iş yükündeki artış nedeniyle kadının iş yükünü tamamen hafifletmemekte, aksine yeni bir dijital emek formu yaratmaktadır.

5.ZAMAN YÖNETİMİ VE AKILLI EV TEKNOLOJİLERİNİN ETKİSİ

Akıllı ev teknolojilerinin en önemli vaatlerinden biri, ev işlerinin otomatikleşmesi ve daha verimli hale gelmesi yoluyla zaman tasarrufu sağlamasıdır. Bu teknolojiler, günlük ev işlerinin yönetimini kolaylaştırarak kadınların iş yükünü hafifletmeyi ve onlara daha fazla serbest zaman kazandırmayı amaçlamaktadır. Özellikle çalışan kadınlar açısından bu tür teknolojiler, ev ve iş hayatı arasında denge kurmada yardımcı olabilir. Uzaktan

kontrol edilebilen cihazlar sayesinde kadınlar, evde olmadıkları zamanlarda bile ev işlerini tamamlayabilirler. Örneğin, bir akıllı fırın, kullanıcı tarafından önceden programlanarak yemeği belirli bir saatte pişirebilir; robot süpürgeler, kimse evde yokken temizlik işlerini halledebilir. Bu durum, özellikle büyük şehirlerde yaşayan, yoğun iş temposuna sahip çift gelirlili aileler için zaman yönetimi açısından büyük avantajlar sunmaktadır (Wajcman, 2014).

Akıllı ev teknolojilerinin bu potansiyel avantajları, kadınların evde geçirdikleri zamanı daha verimli kullanmalarına olanak tanır. İştayken evdeki işler kendiliğinden tamamlandığında, kadınlar işten döndüklerinde bu işleri yapmak zorunda kalmadan daha fazla serbest zamana sahip olabilirler. Bu zaman, kişisel gelişim, sosyal aktivitelere katılım veya dinlenme için değerlendirilebilecek bir fırsat sunar. Ancak, bu teorik beklenti pratikte her zaman tam olarak gerçekleşmemektedir. Araştırmalar, akıllı ev teknolojilerinin sağladığı zaman tasarrufunun, çoğu durumda kadınlara daha fazla serbest zaman yaratmadığını göstermektedir (Kennedy, 2019). Bu teknolojilerle kazanılan boş zaman, genellikle yeni ev işlerine, aile bireylerinin bakımı gibi ek sorumluluklara ya da diğer ev içi işlerle doldurulmaktadır.

Kadınlar, teknolojinin sağladığı zaman kazancını kendi gelişimlerine ya da dinlenme fırsatlarına ayırmak yerine, geleneksel ev işlerine daha fazla vakit ayırmak zorunda kalabilmektedir.. Örneğin, bir akıllı fırın yemeği pişirirken, kadınlar o sırada çamaşırları yıkayabilir, evin diğer bölümlerini temizleyebilir veya çocuklarla ilgilenebilirler. Bu durum, kadınların sürekli olarak evdeki iş yükünü üstlenmeye devam ettiğini ve teknolojinin sunduğu zaman tasarrufunun, bu sorumlulukların tamamen ortadan kalkmasını sağlamadığını göstermektedir. Akıllı ev teknolojilerinin sunduğu esneklik, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda sınırlı bir rol oynayabilir çünkü kadınlar, geleneksel cinsiyet rolleriyle bağdaşan bu yeni görevleri de üstlenmeye devam etmektedir (Gökbayrak, 2007).

Akıllı ev teknolojilerinin etkisiyle kadınlar, iş ve ev yaşamı arasında daha rahat bir denge kurabilseler de, bu denge her zaman eşit bir iş paylaşımına işaret etmez. Kadınlar, teknolojiyi kullanarak ev işlerini daha hızlı ve verimli bir şekilde tamamlayabilir, ancak bu onların iş yükünü radikal bir biçimde azaltmaz. Aksine, toplumsal cinsiyet normları kadınların ev işlerinden sorumlu olmalarını desteklemeye devam ettiği sürece, bu işlerin dijitalleşmesi onların iş yükünü daha çok organize etmelerini ve yeni bir dijital emek formunu

üstlenmelerini gerektirir. Birçok kadın, teknolojinin sunduğu olanakları zaman kazandırıcı olarak kullanırken, bu kazanılan zamanı başka sorumluluklarla doldurmak zorunda kalır (Vanek, 1974, Cowan 1993).

Öte yandan, bu teknolojilerin sağladığı zaman tasarrufu toplumsal bağlamda incelendiğinde, teknolojilerin yalnızca kadınlar için değil, aynı zamanda tüm aile bireyleri için ev içi sorumlulukların daha eşit bir şekilde paylaşılmasına olanak tanıyabileceği söylenebilir. Ancak, mevcut toplumsal yapı ve cinsiyet normları göz önüne alındığında, bu teknolojiler kadınların iş yükünü hafifletmekte sınırlı bir etki yaratmaktadır. Zaman tasarrufu sağlama iddiasına rağmen, bu teknolojilerin kadınların üzerindeki zihinsel ve duygusal emek yükünü tam anlamıyla azaltmadığı, aksine zaman yönetiminde yeni sorumluluklar yarattığı gözlemlenmektedir.

6.TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİNİN DİJİTALLEŞME İLE AŞILMASI

Dijitalleşmenin, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin aşılmasında önemli bir rol oynayabileceği düşünülse de, bu potansiyel, teknolojinin kendi doğasından ziyade, toplumsal normların dönüşümüne bağlıdır. Akıllı ev teknolojileri, teorik olarak ev içi sorumlulukları otomatikleştirerek bu işlerin toplumsal cinsiyete dayalı dağılımını yeniden şekillendirebilir. Ancak teknolojinin bu potansiyelini hayata geçirmek, sadece teknolojik gelişmelere dayanmaz; aynı zamanda toplumsal yapılar, normlar ve cinsiyet rollerinin nasıl algılandığıyla da ilgilidir. Toplumda yerleşik olan cinsiyetçi kalıplar ve roller değişmediği sürece, akıllı ev teknolojilerinin sunduğu avantajlar bile toplumsal cinsiyet eşitliği açısından tam bir dönüşüm yaratmakta yetersiz kalacaktır (Savcı,199, Stanworth,2001).

Geleneksel olarak, ev içi işler kadınlara atfedilen sorumluluklar olarak görülmüş ve bu durum toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren bir unsur olmuştur. Toplumsal normlar, kadınların evdeki sorumluluklarını belirlerken, erkeklerin bu sorumluluklardan büyük ölçüde muaf tutulmasına yol açmıştır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en temel unsurlarından biri olarak öne çıkar. Akıllı ev teknolojileri, ev işlerinin otomatikleşmesiyle bu geleneksel iş bölümünü değiştirebilecek potansiyele sahip olsa da, teknolojinin tek başına toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürme kapasitesi sınırlıdır. Teknolojinin

sunduğu imkanların eşitlik yaratması için, toplumsal normların da paralel bir dönüşüm geçirmesi gerekir (Cowan,1993).

Dijitalleşmenin cinsiyet eşitliğini sağlama konusundaki en büyük zorluklardan biri, erkeklerin ev işlerine katılımının hâlâ sınırlı olmasıdır. Araştırmalar bkz. Doorly(1993), (Gökbayrak, 2007). Bitmann vd(2004), teknolojinin ev işlerini daha kolay hale getirmesine rağmen, bu işlerin organizasyonu ve yönetimi konusundaki sorumlulukların hâlâ büyük oranda kadınlara atfedildiğini göstermektedir. Bu, teknolojik araçların kullanımının cinsiyet rollerini köklü bir şekilde dönüştürmediğini, aksine mevcut eşitsizliklerin yeni biçimlerde yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Erkeklerin ev işlerine eşit derecede katılım sağlaması, toplumsal cinsiyet eşitliğini hayata geçirmenin önemli bir adımıdır, ancak bu dönüşüm sadece teknolojik yeniliklerle mümkün değildir; toplumsal normların değişmesini gerektirir. Erkeklerin ev içi sorumlulukları eşit şekilde paylaşması, akıllı ev teknolojilerinin cinsiyet eşitliği yaratma potansiyelini gerçek anlamda gerçekleştirebilir.

Toplumsal normların dönüşümüne yönelik önemli adımlardan biri, cinsiyet rollerine dair farkındalık yaratmak ve bu rolleri yeniden tanımlamaktır. Eğitim, medya ve politika yapımcıların bu süreçte kritik bir rolü vardır (Çelebi, 2022). Toplumun farklı kesimlerine yönelik cinsiyet eşitliği bilinci oluşturmak, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden yapılandırılmasına ve kadınların üzerindeki ev içi iş yükünün hafifletilmesine katkı sağlayabilir. Erkeklerin ev işlerine daha fazla katılım sağlaması teşvik edilmeli ve bu katılımın toplumsal kabul görmesi için politikalar geliştirilmelidir. Akıllı ev teknolojilerinin yaygınlaşması, sadece fiziksel emeği azaltmakla kalmamalı, aynı zamanda ev içi sorumlulukların eşit şekilde paylaşılmasını sağlayacak bir dönüşümü teşvik etmelidir.

Öte yandan, toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunma potansiyeli olan teknolojilerin tasarım süreci de bu konuda kritik bir öneme sahiptir. Teknolojilerin tasarımında toplumsal cinsiyet perspektifinin dikkate alınması, bu araçların ev işlerinde toplumsal cinsiyet rollerine nasıl etki edeceği konusunda belirleyici olabilir. Akıllı ev teknolojilerinin kadınların üzerindeki yükü hafifletmek yerine, cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üretmesinin önüne geçmek için, teknolojik yeniliklerin tasarımında toplumsal cinsiyet farkındalığıyla hareket edilmelidir. Örneğin, bu cihazların kullanımının sadece

fiziksel değil, zihinsel iş yükünü de hafifletecek şekilde tasarlanması, cinsiyet eşitliğine katkıda bulunabilir.

Bu bağlamda, teknoloji tasarımcıları, politika yapımcılar ve toplumsal aktörler birlikte çalışarak, teknolojinin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki olumlu etkilerini maksimize edebilirler. Ancak bu tür bir işbirliği olmadan, akıllı ev teknolojilerinin yalnızca teknolojik bir yenilik olarak kalması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini aşmada sınırlı bir rol oynaması kaçınılmazdır.

7.DUYGUSAL EMEĞİN DİJİTALLEŞMESİ: KADINLARIN GÖRÜNMEZ YÜKÜ

Dijitalleşme ve akıllı ev teknolojileri, ev işlerinin fiziksel kısmını hafifletme vaadiyle ev içi emeğin organizasyonunu köklü bir biçimde değiştirmiştir. Robot süpürgeler, akıllı fırınlar ve benzeri teknolojiler sayesinde kadınlar ev işlerinde fiziksel anlamda daha az zaman harcarken, bu durum evdeki tüm iş yükünün hafiflediği anlamına gelmemektedir. Evdeki duygusal emek, akıllı teknolojilerle yönetilemeyen bir alandır ve kadınların aile bireylerinin duygusal ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu varlığını sürdürmektedir. Duygusal emek, insanların duygusal durumlarını yönetme, sosyal ilişkileri sürdürme ve aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılama yüküdür. Kadınlar, bu görevleri üstlenmeye devam ederek evin duygusal dengesi üzerinde önemli bir rol oynamaktadır (Gökbayrak, 2007).

Duygusal emek, teknolojik araçlarla hafifletilemeyen, görünmez ve çoğu zaman göz ardı edilen bir iş yüküdür. Ev işlerinin fiziksel kısmı akıllı ev teknolojileriyle kolaylaştırılırsa da, kadınlar çocukların psikolojik gelişimi, aile içi krizlerin yönetimi, evdeki huzurun korunması gibi sorumlulukları üstlenmeye devam ederler. Bu görünmez emek, fiziksel işler kadar elle tutulur sonuçlar üretmediği için toplumda genellikle değersiz görülür ve kadınların üzerindeki yük fark edilmez (Kaplan, 2011).

Dijitalleşmenin sağladığı fiziksel kolaylıklar, kadınların serbest zamanlarını arttırsa da bu zamanın çoğu, duygusal emeğe ayrılmak zorunda kalır. Örneğin, bir robot süpürge evi temizlerken, kadınlar çocukların ödevlerine yardım etmek veya aile bireylerinin duygusal ihtiyaçlarını karşılamakla meşgul olur. Bu durum, fiziksel emeğin dijitalleşmesiyle sağlanan zaman tasarrufunun, kadınların iş yükünü tam anlamıyla hafifletmediğini ve

aksine duygusal emeğe daha fazla odaklanmaları beklendiğini göstermektedir (Gökbayrak, 2007).

Duygusal emek aynı zamanda zihinsel bir yük de yaratır. Kadınlar, evin genel organizasyonu, aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılama ve ilişkileri yönetme gibi süreçlerde sürekli zihinsel faaliyet yürütmek zorundadırlar. Bu, kadınların fiziksel olarak dinlenme imkânı bulsalar bile zihinsel anlamda rahatlamalarını zorlaştırır ve genel refahlarını olumsuz etkileyebilir (Gökbayrak, 2007).

Akıllı ev teknolojilerinin duygusal emeği hafifletme potansiyeli henüz sınırlıdır. Temizlik veya yemek hazırlığı gibi fiziksel işlerde başarılı olan bu araçlar, ilişkilerin yönetimi ve aile bireylerinin duygusal ihtiyaçlarını karşılama gibi sorumlulukları üstlenemez (Cowan1993). Bu noktada, duygusal emeğin yükünün hafifletilmesi için sadece teknolojik yeniliklere değil, toplumsal normların dönüşümüne de ihtiyaç vardır. Erkeklerin evdeki duygusal işlere daha fazla katılım göstermesi teşvik edilmeli ve bu sorumlulukların eşit bir şekilde paylaşılması sağlanmalıdır. Ancak bu tür bir dönüşüm, sadece teknolojik gelişmelerle değil, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasıyla mümkün olacaktır.

Dijitalleşmenin ev içi emeği kolaylaştırma potansiyeli, özellikle akıllı ev teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla daha görünür hale gelmiştir. Ancak bu teknolojilere erişim, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında önemli farklılıklar yaratabilir. Akıllı ev teknolojileri her kesime eşit şekilde ulaşmamakta, ekonomik olarak avantajlı gruplar bu teknolojilerden daha fazla yararlanırken, ekonomik olarak dezavantajlı gruplar bu araçlara erişimde güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren yeni bir dinamik yaratır. Düşük gelirli kadınlar, hem fiziksel emek açısından daha fazla zorlanmakta hem de dijitalleşmenin sunduğu avantajlardan eşit şekilde yararlanamamaktadır (Silva,2000, (Gökbayrak, 2007).

Bu bölümde, akıllı ev teknolojilerinin sosyoekonomik farklar üzerindeki etkisi ve bu farkların kadınların yaşamlarına nasıl yansdığı incelenecektir.

8.AKILLI EV TEKNOLOJİLERİNE ERİŞİMDE EKONOMİK ENGELLER

Akıllı ev teknolojileri, ev işlerini kolaylaştıran, zaman kazandıran ve fiziksel emeği hafifleten dijital araçlardır. Robot süpürgeler, akıllı termostatlar, uzaktan kontrol edilebilen cihazlar gibi teknolojiler, ev içi emeği optimize ederken kullanıcılara zaman ve enerji kazandırır. Ancak, bu teknolojiler genellikle yüksek maliyetlidir ve belirli bir gelir seviyesinin üzerindeki hanelere hitap eder. Ekonomik olarak avantajlı gruplar, bu teknolojilere kolayca erişebilirken, düşük gelirli haneler bu lüks teknolojilere ulaşmakta zorlanabilir. Bu, teknolojinin sunduğu avantajların sosyoekonomik açıdan eşitsiz bir şekilde dağıldığını gösterir (Gökbayrak, 2007).

Düşük gelirli kadınlar, ev içi işlerde teknolojinin sunduğu bu rahatlamadan yararlanamadıklarında, fiziksel emek yükü altında kalmaya devam ederler. Ekonomik olarak dezavantajlı kadınlar, temizlik, yemek pişirme ve çocuk bakımı gibi günlük işlerde teknolojik yardım alamadıkları için daha fazla zaman ve enerji harcarlar. Bu durum, sosyoekonomik farkların toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerindeki etkisini derinleştirir. Teknolojiye erişimin kısıtlı olması, dijitalleşmenin vaat ettiği eşitlikçi etkilerin de sınırlı kalmasına yol açar (Kaplan, 2011).

Sosyoekonomik farklar, dijitalleşmenin toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerindeki etkilerini pekiştirir. Yüksek gelirli kadınlar, akıllı ev teknolojileri sayesinde fiziksel iş yükünden kurtularak, daha fazla kişisel zaman yaratabilirken, düşük gelirli kadınlar bu avantajdan yoksundur. Bu durum, kadınların toplumsal hayata katılımını, iş gücüne dahil olma oranını ve kişisel gelişim fırsatlarını etkileyen bir faktör haline gelir. Teknolojinin sunduğu rahatlık, ekonomik farklılıklar nedeniyle adil bir şekilde dağılmadığında, kadınlar arasındaki fırsat eşitsizliği artar (Gökbayrak, 2007).

Örneğin, yüksek gelirli kadınlar, akıllı ev teknolojilerini kullanarak ev işlerinden tasarruf ettikleri zamanı iş gücüne katılma veya eğitimlerine devam etme gibi fırsatlarla değerlendirebilirler. Ancak düşük gelirli kadınlar, bu fırsatlardan yararlanamadıkları için ekonomik ve toplumsal alanda daha az yer alırlar. Bu, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik temelli derinleşmesine yol açabilir.

9. DİJİTALLEŞMENİN ERİŞİM ADALETİ SORUNU

Dijitalleşmenin ev içi emeğe olan etkisi, aynı zamanda bir erişim adaleti sorunu yaratır. Akıllı ev teknolojilerine erişim imkânı olanlar bu teknolojilerden fayda sağlarken, düşük gelirli kadınlar bu imkânlardan mahrum kalır. Erişim adaletsizliği, teknolojinin toplumsal cinsiyet eşitliği yaratma potansiyelini sınırlar. Düşük gelirli kadınlar, yalnızca fiziksel olarak daha fazla çalışmak zorunda kalmaz, aynı zamanda dijitalleşmenin sunduğu avantajlardan yararlanamadıkları için zihinsel ve duygusal olarak da yük altında kalırlar (Silva, 2000).

Bu durum, sosyoekonomik farklar nedeniyle kadınlar arasındaki eşitsizliklerin daha da derinleşmesine yol açabilir. Akıllı ev teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, düşük gelirli kadınlar teknolojiden dışlanma riski taşırken, bu durumun uzun vadede toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerindeki etkileri göz ardı edilmemelidir. Erişimdeki adaletsizlik, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda dijitalleşmenin sunduğu fırsatların sınırlı kalmasına yol açar ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çözümünde daha fazla eşitsizlik yaratabilir.

10. KIRSALDA DİJİTAL ERİŞİM VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Kırsalda yaşayan kadınların dijitalleşmeden tam anlamıyla faydalanabilmesi, altyapı ve eğitim engellerinin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Kadınlara yönelik dijital okuryazarlık programları ve tarım teknolojileri üzerine eğitimler, kadınların bu teknolojileri etkin bir şekilde kullanabilmesini sağlar. Dijital erişim olanaklarının artırılması, kadınların hem tarımsal üretimde hem de ev içi işlerde daha verimli ve özgüvenli bir şekilde çalışmasına imkân tanır. (Gürsoy & Çolak, 2023).

Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından, dijitalleşmenin kırsal kadınların ekonomik bağımsızlığını artırdığı ve toplumsal konumlarını güçlendirdiği bir gerçeklik yaratılmalıdır. Kırsalda kadınların tarımsal üretimdeki rolü, dijital teknolojilerin etkin kullanımıyla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğinin daha sağlıklı bir zeminde ilerlemesine katkıda bulunur. Aynı zamanda, bu teknolojilerin kadınların toplumsal hayatına entegrasyonu, hem ekonomik kalkınmayı hızlandırır hem de ev içi ve tarımsal iş yükünü daha adil bir şekilde dağıtır (Gürsoy & Çolak, 2023).

11. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijitalleşme, ev içi emeğin organizasyonunda önemli bir dönüşüm yaratma potansiyeline sahiptir. Akıllı ev teknolojileri, temizlikten yemek hazırlığına, güvenlikten enerji yönetimine kadar birçok alanda işleri otomatikleştirerek fiziksel emeği hafifletmeyi vaat etmektedir. Ancak bu teknolojilerin toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerindeki etkisi, karmaşık ve çok boyutludur. Teknolojik araçların sunduğu kolaylıklar, kadınların fiziksel iş yükünü hafifletse de, ev işlerinin planlanması, organizasyonu ve teknolojik altyapının yönetimi gibi zihinsel ve duygusal işlerin büyük ölçüde kadınlar tarafından üstlenilmesi, toplumsal cinsiyet rollerini köklü bir şekilde dönüştürmemektedir.

Kırsalda dijital erişimin artırılması ve kadınlara yönelik dijitalokuryazarlık programlarının yaygınlaştırılması, bu dönüşümde kilit bir rol oynayabilir (Gürsoy & Çolak, 2023). Özellikle tarım teknolojileri üzerine eğitimlerin, kırsal kadınların ekonomik bağımsızlığını artırarak toplumsal konumlarını güçlendireceği bir gerçeklik yaratması önemlidir. Bununla birlikte, dijitalleşmenin kırsalda yaşayan kadınların tarımsal üretimdeki rollerini daha etkin bir zemine taşıyarak toplumsal cinsiyet eşitliğine sağladığı katkı göz ardı edilmemelidir.

Duygusal emek, teknolojik yeniliklerle yönetilemeyen görünmez bir yük olarak kadınların omuzlarında kalmaya devam etmektedir. Bu, ev işlerinin dijitalleşmesiyle kazanılan zamanın, kadınlar için çoğu zaman başka ev içi işlerle doldurulması anlamına gelir. Kadınlar, fiziksel

emeğin azalmasına rağmen, evdeki duygusal ve zihinsel yükü taşımaya devam etmektedir. Bu da dijitalleşmenin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından sınırlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Toplumsal normlar değişmedikçe, akıllı ev teknolojilerinin kadınların iş yükünü tamamen hafifletmesi mümkün görünmemektedir.

Ayrıca, sosyoekonomik farklılıklar, bu teknolojilere erişimi kısıtlayarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir. Kırsal alanlarda dijital erişimin kısıtlı olması, kadınların hem ev içi hem de tarımsal işlerde verimli ve özgüvenli bir şekilde çalışmasını engellemektedir (Gürsoy & Çolak, 2023). Yüksek maliyetli olan bu teknolojiler, ekonomik olarak avantajlı gruplar için ulaşılabilirken, düşük gelirli kadınlar bu teknolojilerin sunduğu avantajlardan mahrum kalmaktadır. Bu, sadece fiziksel iş yükünün

ağırlaşmasına değil, aynı zamanda kadınlar arasında fırsat eşitsizliğinin artmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, dijitalleşmenin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinde gerçek bir dönüşüm yaratabilmesi için, teknolojik gelişmelerin toplumsal normlarla uyumlu bir şekilde ilerlemesi gerekmektedir. Erkeklerin ev işlerine katılımını teşvik edecek toplumsal dönüşümler, akıllı ev teknolojilerinin eşitlik yaratma potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirmesini sağlayabilir. Ayrıca, kırsalda dijital okuryazarlığın artırılması ve dijital erişim olanaklarının geliştirilmesi, kırsalda yaşayan kadınların ekonomik bağımsızlıklarını artırarak toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunacaktır (Gürsoy & Çolak, 2023). Teknolojik yenilikler, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmada önemli bir araç olabilir; ancak bu, yalnızca toplumsal normların dönüşümü ve adil erişimle mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Berg, Anne-Jorunn (1993)., “A gendered socio-technical construction : The Smart House”, *The Social Shaping of Technology* (ed: Mc Kenzie, D ve Wajcman, J), Buckingham Open University Press, 301-313.
- Beyaz Özbey, İ. (2022). “Dijitalleşme, Sosyal Medya ve Risk Toplumu”, *İMGELEM*, 6 (10): 141-158.
- Bittman, Michael; Rice, James.M ve Wajcman, Judy(2004), “Appliances and their impact : the ownership of domestic technology and time spent on household work”, *The British Journal of Sociology*, Vol:55, Issue:3, 401-423.
- Cockburn, C. ve Ormrod, S. (1993). Gender and technology in the making, London Sage Publications.
- Cowan, R. S. (1983). *More work for mother: The ironies of household technology from the open hearth to the microwave*. Basic Books.
- Cowan, R. S. (1983). *More Work for Mother. The Ironies of Household Technology from the Open Heart to the Microwave*. Basic Books.
- Cowan, Ruth,S(1993)., “The Industrial Revolution in The Home”, *The Social Shaping of Technology* (ed: Mc Kenzie, D ve Wajcman, J), Buckingham Open University Press, 269-280.
- Çelebi, E. (2022, nisaqn). Medyanın Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerinde Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(82), 822-829.
- Doorly, Moyra.(1993)., ”A Woman’s place: Dolores Hayden on the Grand Domestic Revolution”, *The Social Shaping of Technology* (ed: Mc Kenzie, D ve Wajcman, J), Buckingham Open University Press, 314-317.
- Faulkner, W.(2000), “The Technology Question in Feminism: A View from Feminist
- Gökbayrak, Ş. (2007, Eylül). Ev İçi Teknolojiler ve Toplumsal Cinsiyet. “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 9(4).
- Gürsoy, Ö. B., & Çolak, E. (2023). Akıllı Tarım Literatürünün Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 9(1), 185-203.
- Kaplan, M. (2011). 'Kaplumbağa'nın Özgürlüğü': Kadınlar ve Ev İçi Emek . folklor/edebiyat, 17(65).

- Kaşıkkırık, A. (2022). Tarımsal Emeğin Görünmeyen Yüzü: Tarımda Kadın Temsili Üzerine Bir Araştırma .
- Kennedy, J. (2019). *The smart home, privacy, and human rights: Dilemmas in domestic digitalization*. Springer.
- Lupton, D. (2016). *The quantified self: A sociology of self-tracking*. Polity.
- Savcı, İlkay(1999),” Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”, *A.Ü SBF Dergisi*, 54(1), 124-142.
- Silva, Elizabeth,B(2000), “The Cook, The Cooker and Gendering of the kitchen”, *Sociological Review*, Vol:48, Issue:4, 612-628.
- Stanworth , Celia (2000)., “Women and Work in information Age”, *Gender, Work and Organization*, Vol:7, No:1, 20-32.
- Strengers, Y., & Kennedy, J. (2020). *The smart wife: Why Siri, Alexa, and other smart home devices need a feminist reboot*. MIT Press.
- Vanek, Joann.(1974), “Time Spent in Housework”, *Scientific American*, 231(5), 116-120.
- Wajcman, J. (2014). *Pressed for time: the acceleration of life in digital capitalism*.
- Wajcman, J. (2014). *Pressed for time: the acceleration of life in digital capitalism*.
- https://www.researchgate.net/publication/291597363_Pressed_for_time_the_acceleration_of_life_in_digital_capitalism
- Wajcman, J. (2015). *Pressed for time: The acceleration of life in digital capitalism*. University of Chicago Press.

BÖLÜM 5
KIRSAL ALANDA
KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Doç. Dr. İlkay KUTLAR¹

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14292598>

---

¹Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Antalya, Türkiye.
ikutlar@akdeniz.edu.tr Orcid ID: 0000-0001-5478-8452

1. GİRİŞ

Eskiden çiftçi denilince akla ilk olarak erkekler gelirdi. Çünkü o yıllarda tarım, kas gücüne dayalı bir üretim faaliyetiydi. Ancak yıllar içinde tarımsal üretimde yeni tarım teknikleri ve teknolojilerinin kullanılması kas gücüne ihtiyacı azaltmıştır. Ayrıca tarımın eskisi kadar gelir getirmemesi erkekleri tarım dışı işlere yöneltmiştir. Bu durum istatistiklere de yansımıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK, 2024) verilerine göre kadınların tarım sektöründe istihdam edilme oranı erkeklerden daha fazladır (Çizelge 1). Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri arasında kadın istihdamının en düşük olduğu ülke Türkiye iken, bu oran İzlanda'da %68.8 olarak tespit edilmiştir (Bektaş, 2024).

Çizelge 1. Yıllar itibariyle 15 yaş ve üstü nüfusun işgücüne katılma, istihdam ve tarım sektöründe istihdam edilme oranı (%)

Yıllar	Kadın			Erkek		
	İşgücüne katılma oranı	İstihdam oranı	Tarım sektöründe istihdam edilme oranı	İşgücüne katılma oranı	İstihdam oranı	Tarım sektöründe istihdam edilme oranı
2014	27.3	21.8	31.5	53.8	44.9	15.5
2015	29.6	23.1	30.6	54.2	45.3	15.7
2016	30.4	23.2	28.5	54.2	44.9	15.5
2017	31.1	23.2	28.0	55.2	45.3	15.3
2018	31.3	23.6	26.0	56.3	46.4	14.9
2019	32.6	22.8	25.2	56.1	43.6	14.9
2020	27.7	19.5	23.1	50.3	39.1	15.3
2021	29.7	21.2	22.7	53.1	42.8	14.7
2022	31.0	23.2	20.6	56.2	46.9	13.6
2023	33.1	25.4	18.7	57.4	49.2	13.0

Kaynak: TÜİK, 2024.

Hatta bu durum literatürde *“tarımın kadınlaşması”* olarak da ifade edilmektedir (Ertürk, 1996). Özellikle aile çiftçiliği yapan küçük tarım işletmelerinde kadınların tarımsal üretimin her aşamasına işgücü olarak katıldığı, bunun yanında ev işleri, çocuklarla ilgilenmek ve kimi zamanda evdeki yaşlıların bakımı gibi birçok sorumluluğu olduğu bilinmektedir. Ancak kırsal alanda kadınların yaptıkları işler geleneksel rol ve görevleri olarak

görülmektedir (Gülçubuk vd., 2005). Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre 2014 yılında tarım sektöründe istihdam edilen kadınların %80.8'i ücretsiz aile işçisi iken, bu oran 2020 yılında %77.6'ya, 2023 yılında ise %75.3'e düşmüştür (Çizelge 2). Tarım sektöründe istihdam edilen kadınların işteki çalışma durumunun değişmesinde 2019 yılında yaşanan Covid 19 pandemi süreci etkili olmuştur. Ücretli/yevmiyeli ve işveren/kendi hesabına çalışan kadınların oranı artmıştır. Büyük kapanma ile birlikte kadınların sosyal medya üzerinden e-ticaret yolu ile ürettikleri ürünleri pazarlama arayışı girişimci kadınların ve kadın kooperatiflerinin sayısını artırmıştır. Ancak hala istihdam edilen her 10 kadından yalnızca 1'i girişimci statüsündedir.

Çizelge 2. Yıllar itibariyle tarım sektöründe istihdam edilen kadınların işteki çalışma durumu (%)

Yıllar	Ücretli veya yevmiyeli	İşveren ve kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi
2014	8.4	10.8	80.8
2015	9.0	10.3	80.7
2016	8.5	10.6	80.9
2017	8.7	10.5	80.8
2018	8.6	11.5	79.9
2019	9.4	10.7	79.9
2020	12.9	9.5	77.6
2021	10.7	10.6	78.7
2022	11.3	11.7	77.0
2023	11.4	13.2	75.3

Kaynak: TÜİK, 2024

Türkiye Ziraat Odaları Birliği kayıtlarına göre erkek çiftçilerin yaş ortalaması 57.7, kadın çiftçilerin yaş ortalaması 60.1, kayıtlı toplam çiftçilerin yaş ortalaması ise 58.1'dir (TZOB, 2023). Bu veri tarımın geleceğinin tehlikede olduğunu göstermektedir. Biran önce kırsal alanda yaşayan genç nüfusun tarımsal üretimden vazgeçmemesi ve kente göç etmemesi için yeni tarım

politikaları planlanmalıdır. Aslında bu kapsamda 2016 yılında gençlerin kırsalda kalması için genç çiftçi projesi gibi destekler yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir (RG, 2016). Ancak kırsal alanın alt yapısını düzeltmedikçe, sosyal ve kültürel imkanları artırmadıkça gençleri kırsalda tutmak zordur. Bu veriler ışığında kırsal alanın dezavantajlı bireylerinden olan kadınlara yönelik projeler kırsal kalkınmanın sağlanması için önem arz etmektedir. Ayrıca tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve yerinde kalkınmanın olabilmesi için tarıma dayalı gıda işletmelerinin kırsal alanlarda kurulması, kırsal nüfusun ve özellikle gençlerin istihdama katılımını kolaylaştıracaktır (Kantar Davran vd. 2017).

Gelecekte ekonomik anlamda kırsal kadınları büyük fırsatların beklediğini söyleyebiliriz. Ancak bunun yanında kırsal alanın sosyo-kültürel yapısı, örf ve adetleri bu gelişimin en önemli kısıtlılıklarıdır. Kırsal alanda yaşayanların eğitim düzeyi her geçen gün artmaktadır. Bu da onların örgütlü ve girişimci olmasının önünü açacaktır. Bunun için bakanlığa, kalkınma ajanslarına, tarım ve kırsal kalkınmayı destekleme kurumlarına, yerel yönetimlere ve tarım ile ilgili tüm paydaşlara büyük görevler düşmektedir. Kırsal alanın en dezavantajlı gruplarına bu desteğin sağlanması kırsal alanın kalkınması için önem arz etmektedir.

Doğru belirlenmiş tarım politikaları, işgücü piyasalarındaki cinsiyet eşitsizliğini giderebilir, tarımsal gelirin artmasına, gıda güvenliğinin sağlanmasına ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesine katkı sağlayabilir (Çelik Ateş vd. 2020).

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki kadınların sosyo-ekonomik durumları ne kadar iyileştirilirse aile içindeki rol ve statüleri de o oranda yükselmektedir. Bu nedenle kırsal alanda yaşayan ve tarımsal faaliyetlere işgücü olarak katılan kadınların sosyo-ekonomik durumları iyileştirilmelidir. Bunun için kadınların kırsal alan istihdam yapısındaki yerinin değiştirilmesi, kadınlara yeni becerilerin kazandırılması, üretimin ve istihdamın her aşamasına katılması ve kararlarda söz sahibi olabilmesi için hedef kitlenin özelliklerinin dikkate alınarak çok yönlü eğitim projeleri hazırlanmalıdır. Ancak projeler planlanırken ve uygulanırken mutlaka bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel değerleri dikkate alınmalı ve kadınların işgücüne katılımları oranında eğitim çalışmalarından yararlanmaları sağlanmalıdır. Ayrıca eğitim çalışmaları

planlanırken kadınların iş yoğunluğu dikkate alınmalı ve kadınlara uygun olan ay, gün, saat ve mekan belirlenmelidir (Kutlar vd. 2013).

Öncelikle kadınların girişimci olmasının önündeki engeller ortadan kaldırılmalıdır. Ayrıca kadınların ve eşlerinin birlikte katılacağı kurslar düzenlenmeli ve bu kurslarda; kadınların aile içinde alınan kararlara daha fazla katılmasının, yeni beceriler kazanmasının, gelir getirici işlerde çalışmasının, girişimci olmasının, tarımsal kalkınma veya sulama kooperatifine üye olmasının aile gelirini artıracacağı, kadının toplum içindeki statüsünü yükselteceği, daha anlayışlı bir eş, daha bilgili bir anne olacağı anlatılmalıdır. Böyle yapılmadığı sürece kadının aile ve toplum içindeki statüsünü yükseltmek oldukça zor olacaktır (Kutlar vd. 2013).

Bu çalışma ile kırsal alanda kadınların girişimci olmasının önündeki engeller ortaya konulmuştur. Bu kapsamda öncelikli olarak girişimcilik, girişimcilerin özellikleri, kadın girişimciliği ve kırsal alanda kadın girişimciliğinin kalkınmadaki önemine değinilmiştir.

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

2.1. Girişimcilik ve Girişimcilerin Özellikleri

Fransızca kökenli “bir şey yapmak” anlamına gelen “entreprendre” kelimesinden türemiş olan girişimci kelimesi; ekonomi ve işletme literatüründe, işsizliğin önlenmesinde, ekonomik büyümenin hızlandırılmasında ve toplumsal yapıda değişimci/yenilikçi bir sürecin başlatılmasında temel faktör olarak görülmektedir (Ballı, 2018).

Kooperatifçilik ve girişimcilik, gelişmekte olan ekonomilerde kalkınmanın anahtarıdır. Bu nedenle girişimcilik son yıllarda önem kazanmıştır. Girişimcilik sadece üretim faktörlerini bir araya getirerek üretimi başlatmak veya yeni bir işletme kurmakla sınırlı değildir. Girişimcilik, yeni bir iş kurma ya da var olan işte yeni fırsatlar aramak, fırsat yaratmak, risk almak, yaratıcı olmak, yenilik yapmak ve değer katmak olarak ifade edilebilir. Girişimciler zengin değil, hatta yoksul ve birçok şeyden yoksun olan kişilerdir. Yoku var etmek, çoğu zaman olmayan gelirlerini var etmek için riski göze alan cesur bireylerdir. Kısaca girişimci kaynakları bir araya getirerek önceki değerinden daha büyük bir değer katan, aynı zamanda da değişimi, yenilikçiliği ve yeni bir düzen anlayışını ortaya çıkaran birey olarak tanımlanabilir (Kaygın ve Güven, 2015).

Girişimcilerin en önemli özellikleri; başarıma, risk alma, atak olma, yaratıcılık, öngörü ve analiz yapabilme yeteneği, çabuk karar verebilme, özgüvene sahip olma, güven verebilme ve akılcılık olarak sıralanabilir. Girişimcileri motive eden unsurlar ise kendi kendinin patronu olma, kendine ait bir gelire sahip olma, kendi ayakları üzerinde durma, toplum içinde statü kazanma, mevcut iş seçeneklerinin verdiği maddi-manevi kazanımlardan daha fazlasına ulaşma, kendi geleceğini kendi karar ve çabaları ile şekillendirme, manevi tatmin sağlama, bağımsız ya da esnek bir iş ortamına sahip olma, iş fırsatlarını değerlendirme, istihdam alanı yaratma ve en önemlisi örnek olma isteğidir (Soysal, 2013).

Girişimcilik işsizliği azaltmakta, insanların ve kaynakların verimliliğini ve toplumun refah seviyesini arttırmaktadır. Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde girişimciliğin özendirilmesine özel bir önem verilmektedir. Avrupa Birliği'nde küçük işletmelerin geliştirilmesi, rekabet gücünün artırılması ve girişimciliğin özendirilmesi amacıyla bir dizi destekleme programları geliştirilmiştir (Çakıcı, 2003). Aynı şekilde Türkiye'de de son yıllarda girişimcilik kültürünün gerek bireysel bazda gerekse kurumsal ölçekte geliştiği, yaygınlaştığı ve teşvik edildiği bilinmektedir (Soysal, 2010).

Toplumun yarısını oluşturan kadınların topluma yeterli düzeyde katkı sağlayamaması, istenilen gelişmişlik düzeyine ulaşmayı zorlaştırmakta veya yavaşlatmaktadır. Kadın nüfusunun erkek nüfusuna oranı göz önüne alındığında, böylesine bir gücün çalışma hayatına ve özellikle de girişimcilik alanına sağlayabileceği katkıların göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu görülmektedir (Keskin, 2014). Ancak Türkiye'de istihdam edilen toplam nüfusun %33.1'ini kadınlar oluşturmaktadır. Bu oranın yükselmesi için öncelikle toplumda kadına bakış açısının değişmesi sonrasında ise finansal, örgütsel ve eğitim desteğinin verilmesi kadın girişimciliğin gelişmesini ve nihayetinde de topluma daha fazla katkısının olmasını sağlayacaktır. Kırsal alanın sessiz kahramanları kadınların ailesini ayakta tutma, yoksullukla mücadele ve çevreleri için yaşamı yeniden üretme konusunda inanılmaz yaratıcılık ve çabaları vardır. Ancak istatistik veriler kırsal alanda kadınların %40.2'sinin yoksul olduğunu göstermektedir (TUIK, 2024). Ayrıca kırsal alana yönelik yapılan araştırmalardan elde edilen verilere göre kadınlar işlediği toprağın, baktığı hayvanın ve tarımsal amaçlı kullandığı makine ve aletin sahibi değildir. Eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik, mülkiyet hakkı ve ev içinde

alınan kararlara katılım açısından erkeklerle eşit imkanlara sahip değildir. Bu nedenle kırsal alanda kadın girişimciliğinin yaygınlaştırılması kadınların kendileri ve aileleri için gelir elde etmeleri ve aile içinde statülerinin yükselmesi açısından çok önemlidir. Bu kapsamda son yıllarda kırsal alanda yaşayan kadınların girişimci olmaları yönünde projeler yapılmakta, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından eğitimler düzenlenmektedir (Bozan, 2020). Bu eğitimlere katılan ve destelemelerden yararlanan girişimci kadınlar ekonomik ve sosyal hayata daha güçlü bir şekilde katkı sağlama imkânı elde eder. Girişimcilik sayesinde kendisine özgüveni artar, hayatı daha fazla kontrol altına alma fırsatı yakalar ve evi ile işi arasında bir denge kurabilir. Bu anlamda girişimcilik kadına sadece gelir elde etme sosyal statü fırsatı vermekle kalmaz aynı zamanda ülke ekonomisinin gelişmesine ve toplum refahının artmasına da katkıda bulunur.

2.2. Kadın Girişimciliği

Kadın girişimciliği özellikle istihdam yaratma açısından önemli bir alandır. Özellikle son yıllarda, kadınları girişimci olmaya iten nedenler arasında hükümetler tarafından kadınların yerel ekonomiyi kalkındırmada önemli bir aktör olarak görülmesidir. Türkiye İstatistik Enstitüsü (TÜİK) verilerine göre 2002 yılında kadın girişimcilerin oranı %4 iken, 2021-2023 yılları arasında bu oranın %15.6-%17.9 aralığında değiştiği belirlenmiştir (TÜİK, 2024).

Ancak son yıllarda sosyo-kültürel yapıdaki değişim, eğitim düzeyinin yükselmesi ve başarılı kadın girişimcilerin sayılarının artması ile kadınların gerek kendi hesabına ve gerekse doğrudan girişimcilik faaliyetleri ile ekonomik hayatın vazgeçilmez aktörleri haline geldikleri söylenebilir. Pandit Jawaharlal Nehru'nun "kadınlar daha ileriye gittiği zaman, aile ilerler, köy ilerler ve ulus ilerler" sözü kadınların ilerleme, ekonomik ve sosyal gelişmede ülkelerin sosyo-ekonomik paradigmasında merkezi bir rol oynadıkları gerçeğini ortaya koymaktadır (Padmavathi, 2011). Bu bağlamda girişimci bir kadın, aile, toplum ve ülkeye pozitif katkılar sağlayarak, ekonominin gelişme ve ilerlemesinde erkeklerin yanında ciddi sorumluluklar üstlenebilir. Bunun için kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği ve desteği, kadın girişimciliğinin güçlenmesi ve arzu edilen seviyeye ulaşması konusunda önem arz etmektedir (Bektaş, 2024).

2.3. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği

Kırsal alanda kadınlar her türlü faaliyetin büyük çoğunluğuna işgücü olarak katılmasına rağmen özellikle tarımsal faaliyetlere katılımı erkeklerin yanında onlara yardım eden işgücü olarak değerlendirilmektedir. Çünkü toplumun sosyo-ekonomik yapısı kadına “anne ve ev hanımı” rollerini yüklemektedir. Kırsal alanın ataerkil aile yapısının da etkisiyle kadınlar, ekonomik hayata girememekte, erkeklerin gölgesinde kalmaktadır. Bu nedenle de aile içinde yoksulluğu en fazla kadınlar hissetmektedir (Kutlar vd., 2014). Ancak son yıllarda kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının kırsal alana yönelik projeleri ile kadın emeği görünür olmuş ve kadınlar “çiftçi” olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda kadın çiftçilere yönelik eğitimler, kurslar ve projeler yapılmış, kadınların girişimci olmaları ve kooperatif kurmaları desteklenmiştir (Bozan, 2020). Böylece aile gelirinin arttırılması, yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanması hedeflenmektedir.

Kırsal alanda kadın girişimciliği konusunda yapılan çalışmalardan elde edilen verilere göre girişimci kadınların çoğunluğunun ya eşlerini kaybetmiş ya da boşanmış oldukları için aile ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla girişimcilik faaliyetinde buldukları, kuruluş sermayelerini büyük ölçüde kendi birikimleri ile karşıladıkları, orta yaş diliminde yer aldıkları, eğitimlerinin genelde ilkökul düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda kadınların girişimci olmalarının önündeki en önemli engellerin geleneksel aile yapısı ve sermaye yetersizliği ve temininde yaşanan sorunlar olduğu belirlenmiştir (Kantar, 1999; Fazlıoğlu, 2002; Yetim, 2002; Bedük, 2005; Özar, 2005; Gözek, 2006; Memiş vd., 2007; Şahin, 2009; Gülçubuk, vd., 2011; Sönmez, 2011; Sayın, 2011; İplik, 2012; Soysal, 2013; Marangoz vd., 2016; Karaturhan vd., 2017; Tatar, 2018; Çelik, 2018).

Kırsal alanda kadınların bireysel olarak girişimci olmaları oldukça zordur. Ancak kadınların tarımsal faaliyetlere işgücü olarak katılımları, işletme içinde alınan kararlarda az da olsa söz sahibi olmaları, hasat sonrasında ürünleri toptancı haline ya da ham veya işlenmiş olarak semt pazarına götürme aşamalarında yer almaları düşünüldünce bu faaliyetler girişimcilik olarak kabul edilebilir (Şahin, 2009; Karaturhan vd., 2017). Buradan yola çıkarak kırsal alanda kadınlar sahip oldukları girişimcilik potansiyellerini kooperatif kurarak ortaya çıkarabilirler. Bu kapsamda Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında 30.10.2018

tarihinde kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, görünürlüklerinin artırılması, yaygınlaştırılması ve kadınların kooperatifler yoluyla ekonomik ve sosyal hayata etkin katılımı konularında iş birliği yapılması amacı ile protokol imzalanmıştır. Protokol ile 15 Kasım 2018 tarihinde “Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi Çalıştayı” ile tüm ilgili taraflarla birlikte Türkiye’de kadın kooperatiflerinin mevcut durumu, sorunları, çözüm önerileri ve geleceği değerlendirilmiştir (Anonim, 2020). O tarihten itibaren kadın kooperatiflerinin sayısında artış olmuştur. Ancak nicelik olarak artıştan ziyade kalkınma için nitelikli kooperatiflere ihtiyaç vardır. Kısaca kamu kurumlarının zorlaması ile değil, kadınların isteyerek kooperatif kurması sürdürülebilir kalkınma açısından daha kıymetlidir.

2.4. Kadın Girişimciliğini Geliştirmeye Yönelik Faaliyetler

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kırsal alanda yaşayan kadınlara yönelik tarımsal ve sosyal konularda eğitim ve yayım hizmetleri verilmekte, kooperatif kurmalarının desteklenmesine yönelik çalışmalar yürütülmekte, tarıma dayalı iş kollarında kadın girişimciliği özendirilmekte ve desteklenmekte, gelir getirici, faaliyet çeşitliliğini artırıcı ve sosyo-ekonomik yönden güçlendirici projeler yürütülmekte, aile çiftçiliğini korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak için kadınlar başta olmak üzere çocuk ve gençlere yönelik eğitim, program ve projeler hazırlamakta, kadınların sorunlarının çözümüne yönelik strateji çalışmaları yapılmaktadır. Kırsal alanda kadınlara yönelik yürütülen tüm çalışmalar “Fırsat Eşitliğinin Sağlanması, Girişimciliğin ve İstihdamın Artırılması” esasına dayanmaktadır. Bakanlık 2015 yılından itibaren “Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi” kapsamında “*Tarımda Kadın Girişimciliğinin Güçlendirilmesi Programı*”nı hayata geçirmiştir. Program kapsamında 2018 yılında; 29 ilde (Burdur, Isparta, Hatay, Antalya, Uşak, Kütahya, Denizli, İstanbul, Bilecik, Çanakkale, Edirne, Kocaeli, Karaman, Aksaray, Kayseri, Nevşehir, Kırıkkale, Bartın, Düzce, Karabük, Kastamonu, Kilis, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Bingöl, Elazığ, Muş) İŞKUR/KOSGEB işbirliği ile istihdama yönelik sertifikalı uygulamalı girişimcilik eğitimleri verilmiş toplam 2.060 kadın çiftçi sertifika sahibi olmuş, bir iş fikri ile proje hazırlamıştır (Anonim, 2020). Tarımda Kadın Girişimciliğinin Güçlendirilmesi programı kapsamında 2015-2019 yılları

arasında 81 ilde 5.292 kadın çiftçi girişimcilik eğitimi almıştır, program bu yıl tamamlanmıştır (TOB, 2020). Bu eğitimler kadınların sürdürülebilir iş imkanlarına kavuşması adına son derece önemli bir adımdır. Eğitimlerin amacı üretici ve girişimci ruha sahip kadınları bilgilendirerek, uygulanabilecek projelerinin hayata geçirilmesinde etkinliklerini artırarak, tarımda kadın girişimciliğini en üst seviyeye çıkarmaktır. Ayrıca kadınlar bu süreçte eğitim almanın yanı sıra sosyalleşerek toplumsal hayata aktif bir şekilde katılma imkanı da bulmakta, kendilerini daha da geliştirmektedir.

Tarımda kadın girişimciliğine dikkat çekmek, başarılı girişimci, üretici kadın çiftçileri ödüllendirmek amacı ile 29 ilde kadın çiftçilerin projeleri oluşturulan jüri tarafından değerlendirilmiş ve 16 Ekim 2018 tarihinde Dünya Kadın Çiftçiler Gününde, “Girişimci Kadın Çiftçiler Ödül Töreni” yapılmıştır. Törende “Domatesi Organik Yetiştirdim Sihirli Bir Toza Dönüştürdüm Projesi” birincilik, “Tezektteki Cevher Projesi” ikincilik ve “Karanlığın Aydınlık Kızı İstiridye Mantarı Projesi” üçüncülük ödülü almıştır. 2019 yılında ise “Kaya Balı Üretimi Projesi” birincilik, “Ak Sarımsağı Dağdan Alma Benden Al Projesi” ikincilik ve “Duttan Gelen Şifa Projesi” üçüncülük ödülü almıştır (Anonim, 2020).

Yine bakanlık tarafından 2016-2018 yılları arasında kırsal alanda yaşayan gençlerin kırdan kente göç etmesini engellemek amacıyla “Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Programı” hayata geçirilmiştir. Pozitif ayrımcılık yapılarak programa başvuran kadınların neredeyse tamamının projeleri kabul edilmiştir. 3 yıl içinde kadın çiftçilere 865 milyon lira ödeme yapılmıştır. Bununla birlikte tarımsal amaçlı kooperatif projelerinde de 18 tarımsal amaçlı kadın kooperatifine farklı konularda toplam 15 milyon lira kredi kullanılmıştır. Ayrıca IPARD hibelerinde de proje seçimindeki puanlama aşamasında kadınlara, hayvancılık yatırımları için ek 10 puan, işleme ve pazarlama yatırımları için ek 5 puan, çiftlik faaliyetleri yatırımlarında ek 15 puan verilerek kadınların ön sıralara çıkması sağlanmıştır (Anonim, 2020).

2019 yılında; 17 ilde (Ağrı, Ankara, Ardahan, Bayburt, Erzurum, Eskişehir, Gümüşhane, Hakkâri, Ordu, Rize, Siirt, Sivas, Şırnak, Trabzon, Tunceli, Van, Yozgat) İŞKUR/KOSGEB işbirliği ile 1081 kadına istihdama yönelik sertifikalı uygulamalı girişimcilik eğitimleri verilmiştir (Anonim, 2020).

2.5. Kadın Girişimciliğinin Önündeki Engeller

Yüzyıllarca kadını sosyal ve ekonomik yaşamın dışında tutan geleneksel bir anlayış hakim olmuştur (İlter, 2010). Bu anlayış ülkemizde de geçerli olmuş, kadın işgücünden yeterince yararlanılmamıştır. Türkiye’de kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar ülkemizin geleneksel, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı ile ilişkilidir (Besler ve Oruc, 2010). Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşük olması Türkiye’nin istihdam alanındaki en önemli sorunlarından birisidir. Bu sorun, ülkemizin sahip olduğu beşeri sermayeden tam olarak yararlanılmasına, ulusal kalkınmanın sağlanmasına ve çağdaş bir işgücü piyasasının yaratılmasına engel olmuştur (Tekin, 1999). Kadınlar yıllarca hem cinsiyetlerinden kaynaklanan hem de girişimci olmanın zorluklarından dolayı birçok engelle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Çünkü geleneksel düşünce sisteminde “kadının yeri evidir” ve alışılmış görevi “kocasının eşi, çocuklarının annesi” olma anlayışı hakimdir. Girişimci olmak isteyen kadınların önce eşlerini ve ailelerini ikna etmeleri gerekmektedir. Kadınların karşılaştığı diğer engeller ise eğitim derecesinin yetersizliği, ev içi iş yükü ve sorumluluklarının fazla oluşu, küçük çocuklarını bırakacak bir yerin olmaması, deneyimsizlik, üstesinden kalkamayacak kadar gereksiz birçok prosedür, sermaye yetersizliği, finans bulma güçlüğü, güven sağlamak için erkeklerden daha fazla çaba göstermek durumunda kalmaları ve başaramama korkusudur (Gülçubuk vd., 2011; Soysal, 2013).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimi için kadın ve erkeklerin eşit imkanlara sahip olması önemlidir. Özellikle kırsal alanda yaşayan kadınlar toplumun en dezavantajlı grubudur. Bu nedenle kırsal alanda yaşayan kadınların bilgi ve becerilerini geliştirmeleri için çeşitli kurslar düzenlenmeli, girişimcilik potansiyellerini gün yüzüne çıkaracakları, toplum içerisinde kabul görecekleleri girişimsel bir kültür geliştirilmelidir. Ayrıca kadınlara örgütlü olmanın, kooperatif kurmanın öneminin anlatıldığı eğitimler toplantılar yapılmalıdır. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de kadınların işgücüne katılım oranlarının %60-80’ler civarına çıkabilmesi için Tarım ve Orman Bakanlığı’nın taşra birimleri, üniversiteler, yerel yönetimler, illerdeki Ticaret ve Sanayi Odalarının Kadın Girişimciler Kurulları, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’nun (TKDK) illerdeki koordinatörleri, Kalkınma

Ajansları, KOSGEB, İŞKUR, sivil toplum kuruluşları ve diğer tüm paydaşlar koordineli olarak çalışmalı, eğitimler, toplantılar, projeler ve hibe programları ile kadınlar desteklenmelidir. Kadın girişimcileri desteklemek üzere koçluk ve mentorluk uygulamaları artırılmalıdır. Bölgesel farklılıklar ve ihtiyaçlar dikkate alınarak kadın girişimciliği ile ilgili yeni politikalar geliştirilmelidir. Ekonomik ve sosyal olarak toplumda dezavantajlı olan ve kırsalda yaşayan kadınların mikro-kredi tipi sistemlerle girişimciliğe bir yerden başlamasının yolu açılmalıdır. Kadın girişimcilere özel düzenlemeler yapılarak vergi indirimleri yapılmalıdır. Kadın girişimcilerin küçük çocuklarını bırakabilecekleri kreş, bakımevi vb. sosyal hayatı kolaylaştırıcı kurumların sayısı arttırılmalı ve niteliği geliştirilmelidir. Bu konuya bilhassa yerel yönetimler önem vermelidirler. Bu çözüm yöntemleriyle ülkemizde kadın girişimciliği geliştirilebilir ve toplumdaki kadın girişimci sayısı arttırılarak gelişmişlik seviyesi ve refah düzeyi yükseltilebilir. Çünkü kadınların girişimcilik yoluyla ekonomik gelişmeye sağlayacakları katkı göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

Son söz; girişimci potansiyeli yüksek olan kadınlara yönelik eğitimler ve hibe destekleri verilmelidir. Ayrıca girişimci olmak isteyenlerin karşılaştıkları karmaşık prosedürler azaltılmalı ve kolaylaştırılmalıdır. Kooperatifleşmenin önemi konusunda eğitimler verilmelidir. Yerinde kalkınma için kooperatiflerin tarıma dayalı sanayi işletmeleri kurmaları için destekler verilmelidir. Kadınlar için yeni istihdam alanları oluşturulmalıdır. Genç çiftçi projesi destekleri yeniden başlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Anonim, 2020. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.
- Ballı, A. 2017. Girişimcilik ve Girişimci Tipolojileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29(4):143-166.
- Bedük, A. 2005. Türkiye’de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 3(12):106-117.
- Bektaş, H. 2024. İstatistiklerle Kadın Girişimciliği. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İstatistik Araştırma Merkezi, İstatistik Araştırma Notları 2024-1, İstanbul.
- Besler, S. ve Oruç, I. 2010. Türkiye’de ve Yazılı Basında Kadın Yöneticiler. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1):17–38.
- Boz, H. 2020. Antalya İlinde Genç Çiftçi Projesinden Yararlanan Kadınların Girişimcilik Eğiliminin Araştırılması. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Çakıcı, A. 2003. Mersin’deki Kadın Girişimcilerin İş Kurma Öyküsü ve İş Kuracak Kadınlara Öneriler. 11. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Afyon: 59-71.
- Çelik, N. 2018. Tarımda Kadın Girişimciliği ve Genç Çiftçi Projesi: Kahramanmaraş İli Örneği, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Çelik Ateş, H., Rad, S., Sarıca, D., Zereyak, E., Ataseven, Z., Demircan, V., Bostan Budak, D. 2020. Tarımsal İstihdam, Kırsal ve Tarımın Geleceğinde Gençlik ve Kadın. Türkiye Ziraat Mühendisliği IX. Teknik Kongresi. Sayfa: 665-686, Ankara.
- Erdoğan, Z. 2021. Eşikler ve Değerler Bağlamında Kırsalda Kadın Örgütlenmeleri: Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu Örneği. Planlama 31(1):63–77.
- Ertürk, Y. 1996. Alternatif Kalkınma Stratejileri: Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Eşitlik. ODTÜ Gelişme Dergisi, 23 (3): 341-356.
- Fazlıoğlu, A. 2002. Kadının Kırsal Kalkınmadaki Yeri: GAP Örneği. Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül 2002, Erzurum.
- Gözek, S. 2006. Girişimci Adayının Özellikleri, Girişimcilik Eğilimleri ve Girişimci Adaylarına Sağlanan Destekler, Kahramanmaraş Sütçü İmam

- Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Gülçubuk, B., Şengül, H., Aluftekin,N., Kızılaslan,N. ve Kılıç, M. 2005. Tarımda İstihdam Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI.Teknik Kongresi 1173-1196, Ankara.
- Gülçubuk, B., Savcı, İ., Özer, D., Demiryürek, K. 2011. Türkiye'de Kırsal Alanda Kadının Girişimciliğini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Kadınların Bu Konuda Güçlendirilmesine Yönelik Politika Önerilerinin Geliştirilmesi. Proje Sonuç Raporu- TÜBİTAK Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Destek Grubu (SOBAG) Proje No. 108K523, 140s. Ankara
- İlter, B. 2008. Girişimcilik Sürecinde Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunların Analizi: KAGİDER Örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Afyonkarahisar.
- İplik, E. 2012. Osmaniye İli Kırsalında Kadın Girişimciliği, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana.
- Kantar, M. 1999. Girişimcilik ve Kırsal Kadınlar. Tarım Ekonomisi Dergisi, 4, 29-42.
- Kantar Davran, M., Özalp, B., Tok, N., Öztornacı, B. 2017. Türkiye’de Kırsal Gençlik Açısından İstihdam ve Tarımsal İstihdamın Geleceği. Gençlik Araştırmaları Dergisi. 5(13): 169-189
- Karaturhan, B., Ünal,G., Issabek, B., Güler, D. 2017. İzmir İlinde Kırsal Kadın Girişimciliği ve Bunu Etkileyen Faktörler. Tarım Ekonomisi Dergisi, 23(1):85-91.
- Kaygın, E. ve Güven, B. 2015. Güçlü Kadınlar: Türkiye’de Kadın Girişimciliği. Veritas Yayıncılık, İstanbul.
- Keskin, S. 2014. Türkiye’de Kadın Girişimcilerin Durumu.Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 9(1):71-94.
- Kutlar, İ., Kızılay, H., Turhanoğulları, Z. 2013. Kırsal Alanda Kadınların İşgücüne ve Kararlara Katılımını Etkileyen Sosyoekonomik Faktörlerin Belirlenmesi: Burdur İli Örneği. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 26(1):27-32, Antalya.

- Marangoz, M., Hız ,G., Aydın, A.E. 2016. Kırsal alandaki Kadınların Girişimcilik Eğilimi Üzerine Bir Araştırma. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 5, 24-42.
- Memis, H., Paksoy, H. M., ve Paksoy, S. 2007. Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğinin Önemi: GAP Bölgesinde Bir Araştırma. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 2(2): 137-152.
- Özar, S. 2005. GAP Bölgesi'nde Kadın Girişimciliği, GAP-GİDEM Yayınları, Ocak, Ankara.
- Patmavathi, D. 2011. Sustainable Development of Rural Women Entrepreneurs. 2nd International Conference on Business, Economics and Tourism Management, IPEDR vol.24, IACSIT Press, Singapore: 67-72.
- RG., 2016. Resmi Gazete Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesine İlişkin Tebliğ 05 Nisan 2006, Ankara.
- Sayın, E. 2011. Kadın Girişimcilerin Sorunlarının Betimleyici Analizi. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(1): 23-32.
- Soysal, A. 2010. Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 65(1):83-114.
- Soysal, A. 2013. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği: Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1):163-189.
- Sönmez, N.İ. 2011. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesinde Kooperatifçiliğin Rolü (Amasya-Çorum İlleri Örneği). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Şahin, E. 2009. Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17, 287-309.
- Tatar, N. 2018. Kırsal Alanda Kadınların Girişimcilik Algıları; Konya İli Derbent İlçesi Örneği, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Tekin, M. 1999. Girişimcilik: Kendi İşini Kurma ve İşletme, 2. Baskı Damla Ofset, Konya.
- TÜİK, 2024. Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden derlenmiştir.

- TZOB, 2024. Türkiye Ziraat Odaları Birliği. 11.06.2023 tarihli basın açıklaması. <https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/ulkem>
- Yetim, N. 2002. Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği, Ege Akademik Bakış Dergisi, 2(2):79-92.

BÖLÜM 6

KÖY ENSTİTÜSÜ MEZUNU YAZARLARIN ROMANLARINDA KADININ YERİ

Eda AKDEMİR¹, Doç. Dr. İlkay KUTLAR²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14292638>

---

¹ Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı. Antalya, Türkiye. eda.akdemir92@gmail.com Orcid ID:0000-0001-9465-4571

²Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü. Antalya, Türkiye. ikutlar@akdeniz.edu.tr Orcid ID: 0000-0001-5478-8452

1. GİRİŞ

Köy konusu, edebiyatımıza tazminat döneminde girmiştir. Ancak o yıllarda köyün ele alınma şekli oldukça yüzeysel ve basittir (Şeker, 2017). Cumhuriyet döneminde ise özellikle 1940'tan sonra köy yaşamı ve sorunları kimi zaman politik, kimi zaman da sosyal boyutta ele alınmış, bunun yanında kadın erkek ilişkileri, kırsal alanda kadının konumu kısaca köye yönelik ilk farkındalık, romanlarda kendini göstermiştir (Erol, 2006). Bunun böyle olmasında köy enstitülerinden mezun olan yazarların büyük rolü olmuştur. Çünkü kökü köye dayanan yazarlar; yakından tanıdığı köyü, içinden çıkıp geldiği köy insanını bütün yönleriyle eserlerinin odağına almışlardır.

Bu yıllarda tarımsal üretimde kas gücü yerine mekanizasyonun, yeni tarım teknik ve teknolojilerin kullanılması, aile işgücünün atıl kalmaya başlaması, erkeklerin iş bulmak için kırdan kent göç etmesi, geride kalan aile bireylerinin yaşadıkları zorluklar, sosyal, politik ve ekonomik olmak üzere yaşanan birçok sorun romanların konusu olmuştur. Bunun yanında kadın yoksulluğu, töre baskısı altında ezilen kadınlar, çok eşli evlilikler, kuma sorunu, kızların parayla satılması, fiziksel ve psikolojik şiddet, kadının erkek çocuk doğurmadığı için kocasının baskısı altında kalışı gibi türlü sorunlar romanlarda işlenmiştir. Romanların çoğunda kadın karakterleri, yardımsever ve aile bağları güçlü kadınlar olarak tasvir edilmiştir (Doğramacıoğlu, 2010). Ayrıca romanlarda cumhuriyetin getirdiği yenilik ve değişimlerin Anadolu'nun her bölgesine ulaşmaması ve beraberinde gelen toplumsal sorunlara, kadının var olma çabasına dikkat çekilmiştir (Yavuz, 2018).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın ana materyalini, köy enstitüsü mezunu olup köy romanları yazan Talip Apaydın'ın "Emmioğlu", Fakir Baykurt'un "Onuncu Köy" ve Ümit Kaftancıoğlu'nun "Yelatan" isimli romanları oluşturmuştur. Araştırma kapsamında yöntem olarak adı geçen romanların içerik ve söylem analizi yapılmıştır. İçerik analizi, içeriğin çeşitli yönlerini sayarak ve/veya kodlayarak her türlü içeriği özetlemek için geliştirilen bir analiz tekniğidir. Söylem analizi ise metin ile toplum arasındaki bir aracı olarak güç ilişkilerini analiz ederken, söylemler ve bağlamlar aracılığıyla sosyal deneyimlerin inşasının anlaşılmasını olanaklı hale getirir. Her iki analiz tekniği, dil ve yazılı hale getirilmiş her tür metin üzerinden olgu ve olayları ve dolayısıyla toplumu

ve toplumsal eylem biçimlerini anlamaya olanak tanır (Sallan Gül ve Kahya Nizam, 2021). O zamanın şartlarına göre çağdaş bir eğitim alan köy enstitüsü mezunlarının yazar olduktan sonra romanlarında kadın ve erkek karakterlere yüklediği rollerin toplumsal cinsiyet eşitliğine sahip olup olmadığı incelenmiştir. Kısaca hem romanların toplumsal cinsiyet açısından analizi yapılmış, hem de yazarların romanlarında kadının yeri ortaya konulmuştur.

Çalışmada bahsi geçen yazarlar; Y1: Talip Apaydın, Y2: Fakir Baykurt ve Y3: Ümit Kaftancıoğlu olarak harf ve rakamlarla simgeleştirilerek kodlanmıştır. Yazarların romanları ise aynı sıra ile R1: Emmioğlu, R2: Onuncu Köy, R3: Yelatan olarak sembolize edilmiştir. Söylem analizine ilişkin örneklemeler ise; Ö1, Ö2, Ö3 olarak kodlanmıştır. Ayrıca kadınları öven ve yeren ifadeler tablo halinde verilmiştir.

2.1.TALİP APAYDIN'IN EDEBİYATTAKİ YERİ

Talip Apaydın, 1926'da Ankara'nın Polatlı ilçesine bağlı Ömerler köyünde Dünya'ya gelmiştir. Talip Apaydın, hikâye, roman ve şiir, oyun, çocuk edebiyatı türlerinde eserler vermiştir. İlk eğitimini Ankara'nın Beypazarı ilçesinde yaptıktan daha sonra Çifteler Köy Enstitüsü (1943) ve Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü'nden mezun olmuştur. Çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. Edebi olarak ilk şiir ve hikâyeleri 1945-1960 yılları arasında Köy Enstitüleri Dergisi'nde yayınlanmakla birlikte 1948-1950 yılları arasında Yücel, Varlık, Edebiyat Dünyası, Fikirler, İmece, Yeni Ufuklar dergilerinde çıkan hikâyelerinden sonra ise roman yazmaya başlamıştır. Köy enstitüsü mezunu olması nedeniyle köy romancılığına yönelmiştir (Anonim, 2014).

Köy edebiyatı akımının temsilcilerinden birisi olan Apaydın, öykü ve romanlarında genel olarak doğa betimlemeleri ve insan ilişkilerini tüm doğallığı ile yansıtmıştır. Bundan dolayı genel olarak eserlerinin çoğunda “natüralizm” ilkesinden etkilenmiştir. Ayrıca eserlerinde Yaşar Kemal, Kemal Tahir ve Orhan Kemal'den de etkilendiği görülmektedir. Apaydın, 27 Eylül 2014'te vefat etmiştir (Anonim, 2014).

Talip Apaydın'ın eserleri genel olarak incelendiğinde; hikâye türünde öne çıkan eserleri: Ateş Düşünce (1967), Öte Yakadaki Cennet (1972), Kocataş (1974), O Güzel İnsanlar (çocuklar için hikâyeler, 1978), Yolun Kıyısındaki Adam (1979), Duvar Yazıları (1981), Yangın (çocuklar için, 1981), Kökten Ankaralı (1982), Hendek Başı (1984), Hem Uzak Hem Yakın (1985), Sıra Dışı

Öyküler (1994), Öykülerle Çizgiler (1998), Biz Varız (2000). Apaydın'ın roman tarzında öne çıkan eserleri ise: Sarı Traktör (1958), Yarbükü (1959), Emmioğlu (1961), Ortakçılar (1964, 1974), Ferhat ile Şirin (1965), Toprağa Basınca (çocuklar için, 1966), Define (1972), Yoz Davar (1973), Toz Duman İçinde (1974), Tütün Yorgunu (1975), Kente İndi İdris (1981), Vatan Dediler (1981), Köylüler (1991). Apaydın'ın şiir türünde öne çıkan eserleri ise; Susuzluk (1956), Kırsal Sancı (1999). Apaydın'ın anı(hatırat) türünde öne çıkan eserleri ise; Bozkırdaki Günler (1952), Karanlığın Kuvveti (1967) ve Köy Enstitüsü Yolları (1978). Apaydın'ın tiyatro ve radyo tiyatrosu türlerinde verdiği eserlere baktığımızda, Bir Yol (1966) adı eseri yayımlanan tek tiyatro alanında eserken, “Yapılar Yapılırken” ve “Otobüs Yarışı (Basılmadı)” adlı eseri yayımlanmayan radyo tiyatrosu alanındaki eserlerindedir. Apaydın'ın aldığı ödüllere bakacak olursak; Apaydın, Tütün Yorgunu (1976) romanıyla Madaralı Roman Ödülü, “ Köylüler” romanı ile 1992 yılında, Orhan Kemal Roman Armağanı. Yapılar Yapılırken ve Otobüs Yarışı eseri ile de 1975 yılında TRT Radyo Oyunları Sanat ödülleri almıştır (Anonim, 2014).

Apaydın, Toz Duman İçinde, Vatan Dediler, Köylüler adlı 3 ciltlik romanını babasının etkisiyle yazmış ve kitabının ön sözünde belirttiği üzere, 1918'lerden günümüze Türk köylüsünün devlet içerisindeki ve temeldeki yerini, gelişimini farklı kahramanlarla ilişkisini ele almayı; sömürücü sınıflarla, aydınlarla ve idarecilerle hesaplaşmayı hedeflemekle birlikte yazar bu eserin özgün yönünü ise şu şekilde ifade etmiştir: “Köylümüzün yalnızlığını, umarsızlığını çocukluğumda bizzat kendim yaşadım. 16 yıl askerlik yapan, 1.Dünya Savaşı'nın, Kurtuluş Savaşı'nın tüm cephelerinde tetik çeken ve yaralı olarak köye dönünce topraksız, işsiz, ekmeksiz kalan bir köylünün oğluyum. Çocukluğum onu dinleyerek geçti. 1938'de Köy Öğretmen Okulu (sonradan Köy Enstitüsü) öğrencisi olduğum gün: Bu devlet seni okutuyor ya, tüm çektiklerim, tüm akıttığım kan ve ter helal olsun dediğini unutamam. Ne kadar isterdi, kendisi söylesin ben yazayım ve ondan doğrudan yararlanayım. Ama o yaşlarda bunun önemini yeterince kavrayamadım. Sonradan anlayabildim ancak, gene de onun anılarından çok şeyler kattım romanıma. Bu romanlarımı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelinde kemikleri, kanı ve teri bulunan, bugün çoğunun adı bile bilinmeyen o unutulmuş insanların anısına sunuyorum. Onlardan birisiydi benim babam” (Erginün, 2001).

Apaydın, kırsal alanda “yoksulluk” temasını Ortakçılar, Emmioğlu, Define ve Tütün Yorgunu romanlarında ele almıştır. Romanlarında genel olarak kırsal alanda yaşayan insanların içerisinde yer aldığı durumu sorgulamakla kalmaz; aynı zamanda bu edebi eserlerinde yoksulluk olgusunun ana sebeplerini de sorgulamaktadır. Bu duruma yönelik önemli tenkitte de bulunmaktadır. Bundan dolayı Erol’a göre edebi eserlerden roman türü, bazen tebliğ niteliğinde yer alan sözleriyle de siyasal görüşlerin kırsal alanda taşıyıcısı durumuna gelmektedir. Apaydın’ın romanlarındaki karakterlerin büyük çoğunluğunu kırsal alanda işsiz ve yoksul köy insanından seçmesi, bu hususta kendi düşünce tarzını romanlarının içeriğine katma planının bir neticesi olarak düşünülebilir (Erol, 2015). Apaydın’ın romanlarında, genç erkeklerden oluşan çok geniş bir kitlesi vardır. Bunlar, olayların gelişmesinde çok önemli bir rolü sergilemeseler de, tematik gücün ortaya çıkmasını sağladıkları ve toplumsal olayların aksiyona dönüşmesinde etkili oldukları söylenebilir. Kırsal alanda yani köy yerinde çok farklı duygulara sahip mutluluğu veya üzüntüyü yaşadıkları gibi hayali kurguları da aynıdır. Genellikle işsizlik genç erkekler arasında önemli bir sorun olmakla birlikte, çoğunun sevdiği bir kız vardır. Bu genç erkeklerin sevdiklerine kavuşamamaktan dert yanmakla birlikte, buna sebep olan çok ağır gelenekselci kurallara, örf ve adetlere karşı bir tutum sergiledikleri görülmektedir (Erol, 2015). Apaydın’ın romanlarında daha çok orta, yaşlı ve genç erkekler, sürüklendikleri her dramın ortasında orta ve yaşlı kadınlar vardır ve olaylardan en çok etkilenenlerin de bu kadınlar oldukları söylenebilir (Erol, 2015)’e göre, Apaydın’ın romanlarında orta ve yaşlı kadın grubu az olmakla birlikte, kırsal alanda yaşayan köylü dul kadınların varlığı da söz konusudur. Apaydın’ın romanlarında, bu kadınların, evli kadınlara göre, oldukça zor şartlarda hayatlarını devam ettirmek zorunda olduğu, geçimlerini ise daha çok kırsal alanlardaki işlerden ziyade, gençler arasında arabuluculuk yapmak, fal bakmak, müneccimlik yapmak veya batıl inançlarına dayalı diğer bir uygulama olarak “kocakarı ilaçlarını” satarak sağladıkları görülmektedir. Talip Apaydın’ın romanlarında toplumsal olayların içerisinde hayat mücadelesini devam ettiren “aile” kavramı önemli bir olgu olarak da ele alınmaktadır. Ancak Apaydın’ın romanlarında aile kurumu sosyoiktisadi şartlar sebebiyle çok sağlam bir yapıda ele alınmamaktadır. Aile içerisinde yer alan anne, sadece hane içerisinde ev işlerinde çalışmaz, kırsal alanda da bağ bahçe ve tarla işlerinde de kocasının yanında yer almaktadır. Evin geçimi ve

çocukların geleceğiyle ilgili düşünceleri ve tasaları eşinden fazladır. “Anne” kavramı, Apaydın’ın romanlarında, annenin hane ve kırsal alan içerisindeki görev ve sorumluluklarının yansira aynı zamanda, bazen hane içerisinde baba ile oğul arasındaki çatışmalarda uzlaşmayı sağlayan kişi olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. “Anne” kavramı, Apaydın’ın romanlarında genel olarak hane içerisinde ücretsiz aile işçisi, sevgi dolu, fedakar, cefakar, anaç vb. gibi sıfatlarla temsile gelmektedir. Kadın bu romanlarda anlatıldığı üzere, çocuklarından ve eşinden beklediği saygıyı göremez. Bundan dolayı kadın kavramı hane ve kırsal alan içerisinde Apaydın’ın romanlarında çoğu zaman 2.sınıf insan olarak temsil edilmektedirler. Ataerkil sistemlerde “baba” kavramı aile içerisinde, ailenin başıdır. Hane içerisinde aileyi yönetmesinin yansira ailenin geleceğiyle alakalı tek başına karar veren merciidir. Apaydın’ın romanlarında da baba kavramı, “ataerkil sistemin zihniyetini yansıtmış; kırsal alanda işi ve tarlayı yönetmek, hanenin başında aileye rehber ve örnek olmak, çocukları okutmak, çocukları geleceğe hazırlamak bir babanın yani bir erkeğin en temel görevleri arasındadır” şeklinde yer almıştır. Yani Çünkü bu romanlarda da anlatıldığı ve temsile geldiği ve ataerkil sistemde de görüldüğü üzere baba olarak kendi mesleğinde başarılı olmak, haneye daha mutlu bir hayat kazandırmak demektir. Apaydın’ın tüm romanlarında görülen ortak özellikler değerlendirildiğinde, aile ortamının aile fertleri için sağlıksız kişilikleri ve bazı suçları besleyen bozuk bir sistemi ele aldığı görülmektedir. Bu durumun ana kaynağında ise, toplumsal düzen, eğitim yetersizliği ve iktisadi geriliğin olması söz konusudur. Apaydın, bu temelde aile olgusunu çözülmüş toplumsal düzenin bir yansması olarak ele alma çabası içerisinde (Erol, 2015).

Apaydın’ın köy romanlarında kadın olgusu, geleneksel hayatın ve anlayışın birer yansması olmakla birlikte, Apaydın’ın romanlarında da kadınlar genellikle yaşlı eğitim görmemiş, eşlerinin hegemonyası altında pasif bir şekilde öne çıkmaktadırlar. Bu kadınların hayatlarında kendilerine göre oğullarından başka hiçbir kimseleri yoktur. Apaydın’ın romanlarında ana kahraman ve yardımcı kahramanların haricinde orta ve ileri yaş grubu önemli bir çapta yer almaktadır. Bunların pek çoğu, olayların sürüklenmesinde ve akıcı olmasında aksiyon ve önemli bir yer tutan kimseler arasındadır. Yaşlı köy erkeği tipleri, büyük çoğunlukta gelenekselci ve iyi bir erkek rolü olarak temsilegelmektedirler. Bu tipler, Apaydın’ın romanlarında kötülüğe karşı uzlaşmasız, gençlere karşı tolerans sahibi, kadınlara ve toplumda dezavantajlı

gruplara yönelik olarak da şefkatli konumda temsile gelmektedirler (Erol, 2015).

Apaydın'ın köy romanlarında (Erol, 2006), kırsal alanda ataerkil sistemin zihniyetin yer aldığını belirtmekle birlikte Apaydın'ın romanlarında yer alan kadınların hane ve kırsal alanda ezilen, anaç, gelenekselci, pasif ve edilgen, erkek hegemonyasında itaatkar ve sömürülen vb. gibi sıfat ve figürlerle temsil edildiğini de savunmaktadır. Ona göre, Apaydın'ın romanlarında yer alan kadınlar genellikle kırsal alanda çeşitli sosyoekonomik ve sosyokültürel problemlerle karşı karşıyadırlar. Apaydın'ın romanlarında yer alan köylü kadınlar genellikle ikinci sınıfta karakter gruplarında yer almakla birlikte romanların şahıs kadrolarında yer alan erkekler de asıl ve aktif kahraman işlevi sergiledikleri de görülmektedir. (Erol, 2006)'ya göre Apaydın'ın romanlarında yer alan kadınlar müspet ev hanımı tipinde ücretsiz aile işçisi olmakla birlikte otoriter veya baskın, bilge, yaşlı kadın figürlerinde olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilmektedirler. (Erol, 2006)'ya göre Apaydın'ın romanlarında kırsal alanda yer alan kadınlar derin bir kadın yoksulluğu ile karşı karşıyadırlar.

Araştırma kapsamında ele alınan “Emmioğlu” romanında; 1950'li yıllarda amcası tarafından evden kovulan Eskişehir ilinin Porsuk Ovası'nda bir köyde çerçilik yapmaya giden Battal ve bir grup köylünün hayata tutunma çabaları anlatılmıştır. Romanın ana karakterleri Battal ve eşi, amcaoğlu Hasan ve eşi, Hasan'ın babası Kır Osman ve Hasan'ın annesi, Kendil Ömer, Hüsni Ağa, Kör Mehmet ve Zeki Bey'dir. Romandaki kadın karakterler; ezilen, sömürülen aynı zamanda da anaç özelliklere sahiptir. Romanda kıtlık, işsizlik, toprak ağası tarafından aldatılmak ve ezilmek en önemli sorunlardır. Battal'a, tanıştığı bir seyyar kebabçı geçim yollarını öğretir. Ondan sonra Battal işinde, gücünde iyi bir seyyar kebabçı olur, iyi para kazanır.

2.2.FAKİR BAYKURT'UN EDEBİYATTAKİ YERİ

Fakir Baykurt, 1929'da Burdur'un Yeşilova ilçesinde Akçaköy'de doğmuştur. 1948'de Gönen Köy Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra 5 yıl köy öğretmenliği yapmıştır. 1955'te Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra Sivas, Hafik ve Şavşat'ta öğretmenlik, ilköğretim müfettişliği yapmıştır. İlk romanı “Yılanların Öcü”dür. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1962'de ABD Indiana Üniversitesi'nde ders araçları konusunda eğitim alması

için gönderilmiştir. Yazmaya şiirle başlamıştır. Kırsal yaşam içerikli şiirler yazmıştır. 1950'den sonra öykü ve romana yönelmiştir.

İlk öykü kitabı Çilli'dir. Romanlarında köylünün bilinci ve bilinçaltındaki istekleri, tepkileri, çelişkilerini yansıtmıştır. 1950-1970 döneminde etkili olan Köy Edebiyatı Hareketi'nin önde gelen temsilcisi olmuştur. Romanlarında köy yaşamı, köylü bilinci, köy sorunları vb. konuları ele almıştır. Köy kavramı dışında Baykurt'un bir diğer ele aldığı kavram ise "göç"tür.

Fakir Baykurt'un romanları: Yılanların Öcü (1954), Irazca'nın Dirliği (1961), Onuncu Köy (1961), Amerikan Sargısı (1967), Tırpan (1970), Köygöçüren (1973), Keklik (1975), Kara Ahmet Destanı (1977), Yayla (1977), Yüksek Fırımlar (1983), Koca Ren (1986), Yarım Ekmek (1997), Kaplumbağalar (1980); öyküleri: Çilli (1955), Efendilik Savaşı (1959), Karın Ağrısı (1961), Cüce Muhammet (1964), Anadolu Garağı (1970), On Binlerce Kağrı (1971), Can Parası (1973), İçerdeki Oğul (1974), Sınırdaki Ölü (1975), Gece Vardiyası (1982), Barış Çöreği (1982), Duirbug Treni (1986), Bizim İnce Kızlar (1992), Dikenli Tel (1998).

Baykurt'un toplum ve eğitim alanındaki yazıları: Efkar Tepesi (1960), Şamaroğlanları (1976), Kerem ile Aslı (1974), Kale Kale (1978), Kaplumbağalar (1980); çocuk kitapları: Topal Arkadaş, Yandım Ali, Sakarca, Sarı Köpek, Dünya Güzeli (1985), Saka Kuşları (1985) ve şiirleri: Bir Uzun Yol ve Dostluğa Akan Şiirler yer almaktadır (Karabela, 2007).

Baykurt'un aldığı ödüller arasında: 1958 Yunus Nadi Roman Ödülü (Yılanların Öcü), 1970 TRT Sanat Ödülleri (Tırpan), 1970 TRT Sanat Ödülleri (Sınırdaki Ölü), 1971 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü (Tırpan), 1974 Sait Faik Hikâye Armağanı (Can Parası), 1978 Orhan Kemal Roman Armağanı (Kara Ahmet Destanı), 1979 Tiyatro 79 Dergisi tarafından Yılın Oyunu Ödülü (Sakarca), 1980 Avni Dilligil Tiyatro Ödülü (Tırpan), 1984 Berlin Senatosu Çocuk Yazını Ödülü (Barış Çöreği), 1985 Alman Endüstri Birliği (BDI) Yazın Ödülü (Gece Vardiyası), 1998 Sedat Simavi Roman Ödülü (Yarım Ekmek), 1998 Yaşam Radyo Ustalara Saygı Onur Ödülü ve 1999 Pir Sultan Abdal Derneği Ödülü yer almaktadır (Anonim, 2024).

Baykurt, köylünün kader saydığı fakirlikten kurtulması için mücadeleciler tipine ihtiyaç olduğunu savunmakla birlikte, bu hususta en başarılı tenkitlerini ele alan eseri ise "Kaplumbağalar" romanı olmuştur (Erginün, 2001).

Fakir Baykurt'un romanlarında kadınların sevgi dolu, fedakar, cefakar, anaç gibi sıfatlarla temsil edildiği, tarımsal üretimin her aşamasında işgücü olarak çalışmasına rağmen istihdamdaki yerinin ücretsiz aile işçisi olduğu görülmektedir. Ayrıca kadın karakterler genellikle yaşlı, eğitim görmemiş, eşlerinin hegemonyası altında pasif bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu kadınların hayatlarında kendilerine göre oğullarından başka hiç kimseleri yoktur (Sürücü, 2022).

Araştırma kapsamında ele alınan “Onuncu Köy” romanında; köy enstitüsünden mezun olan bir öğretmenin görev yaptığı kırsal alanlarda eğitim, kültür bilincinin oluşması ve mevcut zihniyeti değiştirmek için köylülere karşı verdiği mücadele anlatılmaktadır. Ancak bu çabası öğretmenin köyden köye sürülmesine neden olmaktadır. Öğretmen; yerel ağalar, zenginler ve din tacirleri ile sürtüşen, köylülere aydınlatmak ve onların zenginler tarafından ezilmesinin önüne geçmek isteyen, aydın ve idealist bir karakterdir. Romanda Durana oğlunu okula göndermekte, ancak karma eğitim verildiği için kızı Asiye'yi göndermek istememektedir. Öğretmenin eğitim sorunlarına, yobazlığa, yolsuzluğa ve bağınazlığa karşı neler yaptığı anlatılmaktadır.

2.3. ÜMİT KAFTANCIOĞLU'NUN EDEBİYATTAKİ YERİ

Asıl adı Garip Tatar olan Ümit İlkan Kaftancıoğlu, Ardahan'ın Hanak ilçesine bağlı Koyunpınarı köyünde doğmuştur. Halk aşıklarının, söz sohbet bilenlerin dizinin dibinde destan, masal, türkü, efsane dinleyerek büyümüştür. 1957'de Cilavuz Köy Enstitüsü'nü bitirdikten sonra üç yıl kadar Mardin'in Derik ilçesinde ilkokul, Rize'nin Pazar ilçesinde ortaokul öğretmenliği yapmıştır. 1961'de Balıkesir Necatibey Eğitim Enstitüsü Edebiyat bölümünü bitirmiştir. Türkçe öğretmenliği yaptığı süreçte yaşadığı soruşturmalar nedeniyle öğretmenlikten uzaklaştırılmıştır (Kalfa, 2020). 1974 yılında TRT'de yapımcı olarak çalışmaya başlamıştır. “Dönemeç” adlı hikâyesiyle 1970 TRT Büyük Ödülü'nü almıştır. Köy Odası programlarını hazırlayan ekibin sorumlusu olmuştur. “Hakullah” adlı röportajıyla 1972 Ali Naci Karacan Birincilik Armağanı'nı almıştır. Ümit Kaftancıoğlu'nun eserlerini incelendiğinde öne çıkan hikaye ve romanları: Dönemeç, Yelatan, Tüfekliler, Çarpana, İstanbul Allak Bullak; Folklorik çalışması: Köroğlu Kol Destanlarıdır. Araştırma ve inceleme türündeki eserleri: Hakullah Bektaşiliğin Gölgesinde Sömürü; çocuk kitapları: Tek Atlı Tekin Olmaz, Kekeme Tavşan,

Altın Ekin, Çizmelerim Keçeden, Dört Boynuzlu Koç, Kan Kardeşim Dorutay, Çoban Geçmez, Hızır Paşa, Salih Bey ve Şülgür Deresi' dir (Kalfa, 2020).

Araştırma kapsamında ele alınan “Yelatan” romanında; yazar kendi hayatından yola çıkmıştır. Romandaki erkek karakter Aşır, erkek çocuk istediği için karısının üstüne kuma getirir. Olaylar Aşır, karısı Güldane ve kuma Güllü arasında geçer. Kadınların yaşadıkları yoksulluk, toplumsal baskı ve cehaletle nasıl mücadele ettikleri anlatılmaktadır.

2.4. KÖY ENSTİTÜSÜ MEZUNU YAZARLARIN ROMANLARINDA KADININ YERİ

Cumhuriyet'in ilanından sonra köylerin kalkındırılması ve köylülerin refah durumlarının iyileştirilmesi amacıyla iktisadi hayatta olduğu kadar eğitim ve kültür hayatında da reformlar başlatılmıştır. Toprak reformu ile köylünün toprak sahibi olması ve ağa baskısından kurtarılması hedeflenmiştir. Köylüyü bilinçlendirmek ve devrimin ilkelerini Anadolu'nun her köşesine yayabilmek için köylere öğretmen gönderilmesine karar verilmiştir. Bunun için 1937 yılından itibaren orduda çavuş ve onbaşı olarak görev yapmış askerler terhis olduktan sonra altı aylık bir kursun ardından “eğitmen” olarak köylere gönderilmiştir (Yıldız ve Akandere, 2017). 1940 yılından itibaren ise köylüye temel eğitimin dışında bölgenin tarımsal üretimine uygun modern tarım teknikleri, güzel sanatlar, çeşitli zanaatlar ve sağlık gibi konularda da eğitim verecek öğretmenleri yetiştirmek üzere teorik eğitim ve uygulamanın birarada olduğu daha kapsamlı bir proje olarak köy enstitüleri kurulmuştur. Bu okullarda eğitim gören çocuklara mezun olduktan sonra doğdukları köylerine dönerek hem öğretmenlik yapmaları, hem de köylerin kalkınması, tarım ve tarım dışı konularda köylülerin eğitilmesi sorumluluğu verilmiştir. Böylece geri kalmış bölgelerin kalkınması ve kırdan kente göçün önlenmesi amaçlanmıştır (Ünser, 2021).

Köy enstitüsü mezunları Fakir Baykurt, Ümit Kaftancıoğlu, Talip Apaydın, Mahmut Makal, Mehmet Başaran, Pakize Türkoğlu, Hatun Birsen Başaran, Ali Dündar, Mehmet Uslu ve Dursun Akçam gibi isimler köy romanları ile edebiyatımıza katkı veren yazarlardır.

Köy enstitüsü mezunları yazarların romanlarında kadın karakterler; gelin, orta yaşlı, dul ve yaşlılar olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Genel olarak

köylü kadın tipi, kocaları ile birlikte hatta bazen tek başlarına en zor işleri yapan kişilerdir. Pek çoğu ev işleri dışında tarımsal üretimin her aşamasında çalışacak kadar tecrübeye sahiptir. Komşuluk ilişkilerinde saf, yardımsever, mert ve onurludurlar. Ancak ev içinde pasif, izin verildiği kadar konuşan, çocukların geleceği ve diğer ailevi konularda karar veremeyen, kocaları ve aile büyüklerinin verdiği kararlara uyan, karşı geldiğinde şiddete maruz kalan kadınlardır. Yaşlı ve dul kadınlar erkeksi tavırları ile aile içinde ve dışarıda sözleri geçen ve saygı duyulan kişilerdir. Genç gelinlerin en büyük rakibi kaynanalarıdır. Öyleki bazen gelinler ve evin çocukları kaynanalardan şiddet görebilir. Varlıklı kocaları olan kadınların en büyük kabusu ise üstlerine kuma ve kumalar gelmesiyle ömürlerini kavga ve dövüş ortamında geçirmeleridir. Bir de köy romanlarında kimi zaman iyi kalpli, kimi zaman da çocukların hayatını karartan üvey anne karakterleri vardır. Ancak neredeyse bütün köy romanlarında ana karakter erkeklerdir. Kadınlar ise konumu ne olursa olsun hep sömürülen kurbanlardır (Erol, 2006).

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Cinsiyet, kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikler olarak tanımlanırken, toplumsal cinsiyet kavramı ise kadın ve erkeğin sosyal olarak belirlenmiş kişilik özelliklerini, rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumların sosyo ekonomik durumuna göre değişiklik gösterir. Yani ülkelerin gelişmişlik durumuna göre kadın ve erkeğe yüklenen roller birbirinden farklıdır. Gelişmekte olan ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinden söz etmek zor olduğu için çoğunlukla kadının dezavantajlı konumuna gönderme yapılır. İncelenen romanlarda kadın karakterler ile ilgili söylemler 3 içerik altında toplanmıştır. Buna göre yazarların ve romanlardaki kahramanların toplumsal cinsiyet eşitliğine sahip olup olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca kadınları ve erkekleri yücelten, kadınları yeren söylemlere yer verilmiştir.

3.1.Kadının Cinsel Nesne Olarak Nitelendirilmesi

İncelenen romanların tümünde kadın bedenini metalaştıran söylemlere rastlamak mümkündür. Bu kadınların hepsinin ortak özelliği pasif ve edilgen olduğu, 18 yaşına girmeden yani çocuk yaşta evlendirildiği belirlenmiştir.

Y1'in romanı R1'de kadını cinsel nesne olarak nitelendiren söylemler;

- *Karıyı ne edeyim be? Kız desene...* (Apaydın, 1961: 238-239).

- *Kara kızlar var mürdüm eriği...* (Apaydın, 1961: 238-239).

Y2'nin romanı R2'de kadını cinsel nesne olarak nitelendiren söylemler;

- *Taş gibi bir kız alsak, kurtarsak irezillkten! Ali'nin oğlunu, Veli'nin kızını boş verse, kendini komşuya sevdirse...* (Baykurt, 1961: 20).

- *Bir bacım olsa verirdim, çok esaslı arkadaş diyor. Evlenmek için bir şey düşünmüyor musun? Damalı Öğretmen: Düşünüyoruz. Bir tane bulacağız. Kız al diyorlar, dul al diyorlar...* (Baykurt, 1961: 239).

- *İster kız al, ister dul, sen evlen! Hiç eğip bükme, birini al; evlen! Boşa geçirme yılları!* (Baykurt, 1961: 242).

Y3'ün romanı R3'de kadını cinsel nesne olarak nitelendiren söylemler;

- *Bu da kız (bakire). Kimsenin karısı değil saha...* (Kaftancıoğlu, 1993: 187).

- *Ne suçu vardı? Suçu neydi bu eksik eteğin?* (Kaftancıoğlu, 1993: 44).

- *Genç karı adamı kocatmaz. Bak bizimkine bu yıl ki otlar gibi kurudu. Seninki Yelatan yaylası!* (Kaftancıoğlu, 1993: 86).

3.2.Kadının Hane İçindeki Konumu

İncelenen romanlardan elde edilen bulgulara göre kırsal alanda kadınların ücretsiz aile işçisi konumunda oldukları görülmektedir.

Y1'in romanı R1'de kadının hane içindeki konumu şu şekildedir:

- *Elini kolunu sallıyordu. Hırslanmıştı iyice bir yandan da "Belki parayla getiriyorlar" diye düşündü. O iyiydi işte. İnsan delikanlılıkta çalışıp para kazanmalıydı. Bacakları serip yatacağına... Paralıysa bak iyiydi bu iş.*

- *Kunduralar nerede kız? diye sordu. Getir hele şunları"* (Apaydın, 1961: 6).

- Hasan ve yaşlı annesi arasında geçen diyalog; *Hasan: Ana, sıcacık bir çorba pişireydin. Çok acıktım.*

Annesi: Pişireceğim oğul, dur hele. Bugünkü gibi de hiç soğuk görmedim ben. Odunumuz var iyi ki. Gidiyorsun da gelmeyivermiyorsun a oğlum. Akşama dek ne işliyorsun oralarda bilmem (Apaydın, 1961:11).

- *Anası, su dolu tencereyi getirip ocağa vurdu. Bir avuç tuz attı suyun içine. Biraz sonra tarhanayı karıştırmaya başladı* (Apaydın, 1961: 13).

- *Anası kaşıkları filan toplayıp bulaşıkla tencereye doldurdu. Artan ekmekleri uzattı Hasan'a* (Apaydın, 1961: 15).

- *Battal ile Hüsnü arasında geçen diyalog; Battal: Karılar hizmet edecek, iki tane. Çifte piliç gibi.*

Hüsnü: Karısız olmaz zati, sonra? (Apaydın, 1961: 37).

Söylemlerde görüldüğü üzere kırsal alanda kadın, hane içinde ücretsiz işçisi konumundadır.

Y2'nin romanı R2'de kadının hane içindeki konumu şu şekildedir:

- *Kapının dışındaki dibekte üç kadın buğday dövüyor.* (Baykurt, 1961: 16).

- *Gök Sultan, hayatın altında gelen boşlukta, seleyi ters kapıp üstüne oturmuş. Gene çorap örüyor* (Baykurt, 1961:16).

- *Gök Sultan kalkıp içeri girdi: "Sofrayı hazır edeyim!" dedi. Asiye'yi kaldırdı: "Git turşu çıkar." (Baykurt, 1961: 86).*

- *Pire kızı, elma armut kakından hoşaf pişirip başucuna koyuyor. Meryem gelip gidiyor, çorbalar kaynatıyor.* (Baykurt, 1961: 146).

- *Kız Esmee! Git Öğretmenin evden billuru al, çeşmeden bir su doldur. Doldur da gerisine karışma, ben kendim içerim!* (Baykurt, 1961: 20).

Y3'nin romanı R3'de kadının hane içindeki konumu şu şekildedir:

- *Elime su getir kız! dedi Aşır. Sert. Kınalı'nın kızı seğirtti, el suyu, leğen, sabun getirdi. Güldene, elini tez tuttu. Üseyin sözünü bitirmeden suyu ulaştırdı kocasının eliyle* (Kaftancıoğlu, 1993: 11).

- *Suyundan yoğurt yapmışam, iki kaşık ondan ye.* (Kaftancıoğlu, 1993: 26).

- *Kendine gel anam, dedi Güldene. Artık sen de bir ev kadınısın. Çocuk değilsin.* (Kaftancıoğlu, 1993: 30).

- *Aşır: Ellerin var olsun Güülü, iyi ki sıcak bir aş etmişsin. Güülü: Doydun mu, kaldırayım mı sofrayı?* (Kaftancıoğlu, 1993: 50).

- *Gidem baci, gidem de ören evde iş var.* (Kaftancıoğlu, 1993: 67).

3.3.Kadının Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Durumu

İncelenen romanlarda toplumsal cinsiyet bağlamında kırsal alanda kadınların erkeklere göre sosyoekonomik ve sosyokültürel açıdan daha dezavantajlı konumda oldukları görülmüştür. Romanların hepsinde ataerkil sistem içerisinde erkeği yücelten, ücretsiz aile işçisi konumundaki kadını

görmezden gelen ve varlığını yok sayan söylemlere rastlanılmıştır. Kadın yoksulluğunu en çok yansıtan yazarlar Talip Apaydın ve Ümit Kaftancıoğlu'dur.

Yazarların, karma eğitimi savunan ve çağdaş eğitim veren köy enstitülerinden mezun olmalarına rağmen toplumsal cinsiyet bağlamında kız çocuklarının eğitim görmesine karşı çıkan, karma eğitimi savunmayan tutum ve yaklaşım içinde oldukları görülmüştür. Yazarların romanlardaki kadınların, okuma-yazma bilmeyen, çocuk yaşta evlendirilen, başlık parasıyla satılan, ırgatlık yapan, üstüne kuma getirilen, erkek zulmü gören, cinsel, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalan, yoksulluktan en çok etkilenen karakterler olduğu tespit edilmiştir.

3.4. Kadınları ve Erkekleri Yücelten, Kadınları Yeren Söylemler

İncelenen romanlarda, toplumsal cinsiyet bağlamında kırsal alanda erkeklerin ve erkeklik olgusunun yüceltildiğini söylemek mümkündür. Romanlarının edebi üslup ve söylemlerinde kadınları aşağılayıcı ve kadın düşmanı (mizojini) söylemlerin yanında az da olsa kadınları yücelten ve öven söylemlere de yer verilmiştir. Romanlarda erkeklerin yüceltildiği söylemlerin, kadınların yüceltildiği söylemlerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Erkekleri yeren söylemlere rastlanılmamıştır. Kadınları yücelten ve yeren, söylemler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Romanlarda Kadınları Yücelten Ve Yeren Söylemler

ROMANLAR	Kadını yücelten söylemler	Kadını yeren söylemler
R1	-	-Elinin hamuruyla işime karışma –Kehribar gibi -Benim namusumu iki paralık etme. –Kız desene! -Mürdüm eriği
R2	-Kız evladı gülden naziktir.	-Bu kızı nişanlamak şart, vermesek bile bir yere bağlamak gerekir. – Taş gibi bir kız alsak, kurtarsak irezillikten! – Taş gibi! – Uzaklara kız veremem! – Ne yatak karısıdır. –Tazeyi severim. - Armudun iyisini her kırda ayılar yermiş. –Benim namusumu iki paralık etme! - Dul karılara düğün yapılsa bile, evlenecek adamın keyfi için yapılır. - Gelin almak kız almaktan iyidir. –Taze gelin - On üçüne basan kız, ya erdedir, ya evde. -Bahusus, gelinin tadı başkadır. –İyiyadam eşeğinden, iyi karı döşeğinden belli olur. - Dul karıyı dul adamlar alır. -Karı kısmının ağzına kilit. Anahtarın erkekte! -Kocanın her lafına cevap verilmez. Karı kısmı kızmaz...
R3	-Yaman kadınmışsın.	-İtin kızı – Kız olsaydı daha kötüydü ya! -Yezid kızı -Bir kız olsaydı alırdım onu. –Kısrak at gibi – Taze gelinlerdi. -Bu da kız (bakire) – Kızıoğul (Bakire - Karılar alt yanlarını korusun ki, Tanrı da onların malını koruya! Dağına göre kar. –Eksik etek –Kapı kancığı -Genç karı adamı kocaltmaz. Bak bizimkine bu yıl ki otlar gibi kurudu. - Kocasız karı, şişek karı –Taze karı –Başlık parası –Başlık verelim. -Bir kız olsaydı alırdım onu. – Başına bir sahip arıyordu. –Yardım edek, erkeğin yok, kocan yok! - Evde kalmış kız.

İncelenen romanlarda erkekleri yeren söylemlere rastlanılmamıştır. Tablo 2’de erkekleri yücelten söylemler verilmiştir.

Tablo 2. Romanlarda Erkekleri Yücelten Söylemler

ROMANLAR	Erkekleri yücelten söylemler
R1	-İkisi de yiğit! -Yaman adamsın! -Bir erkeklik yap işte! -Bakıyorum da ellerin oğullarına, çıra gibiler vallahi, daha tüyü bitmedik, dünkü bebekler! -Delikanlılar, yeni yetmeler! -Aslanım -Ha yiğitler, ha kardaşlar, ha arşlar -Aslanım -Babayiğit
R3	- Aslanım. -Yiğidin ciğerleri. -Erkeksen çık dışarı! -Onların usulde yiğitlik yoktur. -Usta kardeşim adam ki değerini biliyor. -Olacaksan bir yiğide yar ol Dünya'da. -Yiğit, anasından bir kez doğar. -Mertliğine mert, yiğitliğine yiğit! -Çelik gibi bir adamdır. -Işığı o dürzünün sarayından kaçırın yiğit, kayanın başında yıllarca yattı. Öyle dirayetli bir yiğit! -Çok sarp bir adammışsın. -Erin er olsun da çalının dibi olsun. - Çelik gibi adamdır.”
R8	-Sen de Tanrı'nın kulu olsaydın, sana da bir oğul verirdi -Siz Yelatan'a dua edin, bu itin kızı ”oğlan” çıkartsın. -Kurban olduğum Yelatan bir oğul da bana ver, nen eksilir bağından -Göz alıcı. Kars'ı görmüş, şehri öğrenmiş, sevmeyi, sertliği, erkekliği biliyor. -Yiğide kalmayan Dünya...-Yiğit tırpanı bir sallayışta bir araba ot yıkarmış.” -Aslan - Yiğit lakabıyla yaşar. - Bir bölük canın iki tosunu var. - Ne oldu tosuna? -Kız olsaydı daha kötüydü ya! - Oğul çıkarmamışsın, alaşa alaşa -Yiğitlik var gider elden.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal cinsiyet, bir toplumun sosyoekonomik ve kültürel yapısından etkilenerek şekillenmektedir. Türkiye'nin farklı kültürlerinde doğan, köy enstitülerinde eğitim alıp, doğup büyüdükları köylerine öğretmen olarak atanan, sonrasında yazar olan Talip Apaydın, Fakir Baykurt ve Ümit Kaftancıoğlu, yaşadıkları köyün aile yapısı, örf ve adetleri, kadına bakış açısını romanlarına yansıtmışlardır. İncelenen romanlarda kadın karakterlerin ortak özelliği; üretken, anaç, doğurgan, sevgi dolu, duygusal, fedakar, cefakar, pasif, aciz, ücretsiz aile işçisi, erkeğe itaatkar ve ezilmiş olmasıdır.

İncelenen romanların hepsinde aile yapısı geleneksel geniş ailedir. Romanlarda aynı inanç, kültür vb. özelliğe sahip evlilikler olarak nitelendirilen

“Endogami” evlilikler görülmüştür. Farklı kültüre, inanca vb. özelliklere sahip biriyle olan evlilikler olarak nitelendirilen “Egzogami” türündeki evlilikler görülmemiştir. Buna bağlı olarak romanların çoğunda, ataerkil aile yapının geleneği olarak akraba evliliklerinin yaygın olduğu görülmüştür. Bu romanların bir kısmında, kırsal alanda ataerkil sistemin bir yansıması olarak kumalık vb. bir erkeğin birden fazla kadınla yapmış olduğu çok eşli evliliğinden oluşan “polijini” evliliklerin de yaygın olduğu tespit edilmiştir.

Romanlarda kadın olgusu, kırsal alanın geleneksel hayatın ve anlayışın birer yansımasıdır. Bu romanların büyük çoğunluğunda görülen kadınlar ise genellikle eşlerinin hegemonyası altında pasif bir şekilde öne çıkmaktadırlar. İncelenen romanlarda genç kadınların sayısı yaşlı kadınlara göre daha fazladır. Romanlarda kadınlar geleneklerine bağlı, ürkek, ezilen, sömürülen, aşağılanan, yerilen, metalaştırılan, erkek hegemonyası altında itaatkar ve sahiplenilen, ataerkil ideolojiye bağlı karakterlerdir. Bu kadınların hayatlarında kendilerine göre oğullarından ve eşlerinden başka hiç kimseleri yoktur. Ancak romanlarda hane içerisinde anne kavramı önemli bir yer tutmaktadır.

İncelenen romanların yazarları, o zamanın şartlarına göre oldukça çağdaş bir eğitim almalarına rağmen romanlarında eril dil kullanmışlardır. Kısaca yazarların toplumsal cinsiyet bakış açısının ataerkil zihniyette olduğu söylenebilir. Sonuç olarak yazarların, romanlarında kadınları yücelten değil, yeren söylemlere yer vererek yaşadıkları toplumu yansıttıkları belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Anonim, 2014. Türki Dil Kurumu Yayını Gündem: Yitirdiklerimiz. <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2014/11/20141137.pdf> (erişim tarihi: 1.11.2024)
- Anonim, 2024. Vikipedi Özgür Ansiklopedi İnternet Sayfası https://tr.wikipedia.org/wiki/Fakir_Baykurt (erişim tarihi: 30.10.2024)
- Apaydın, T. 1961. Emmioğlu. Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Baykurt, F. 1961. Onuncu Köy. Adam Yayınları, İstanbul.
- Doğramacıoğlu, H. 2010. Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın Karakterler ve Kadın Sorunları. Klasik Türk Edebiyatında Aşk-Aşıkık-Maşuk Özel Sayısı, 5(3): 1125–1142.
- Enginün, İ. 2001. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Erol, K. 2006. Talip Apaydın'ın Roman ve Öykülerinde Kadın ve Sorunları. İlmî Araştırmalar (21), 87-120.
- Erol, K. 2015. Hayatı, Sanatı, Roman ve Öyküleriyle Talip Apaydın. Akçağ Yayınevi, Ankara.
- Kaftancıoğlu, Ü. 1993. Yelatan. Remzi Yayınları, İstanbul.
- Küçüksayacıgil, A. ve Küçükşen K. 2021. Tanzimattan Günümüze Türk Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet Yansımaları ve Kadının Konumu. Edebi Eleştiri Dergisi. 5(2):372-386.
- Sallan Gül, S. ve Kahya Nizam, Ö. 2021. Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 42(1):181-198.
- Sürücü, Ö. 2022. Fakir Baykurt Üçlemesinde Kadın. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 7, 365-380.
- Şeker, A. 2017. Türk Romanında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın Temsillerine Yönelik Sosyolojik Bir Çözümleme. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 10(54):641-652.
- Ünser, H.İ. 2021. Enstitü Çıkkışlı Yazarların Köy Gerçeğine Yaklaşımları (1950–1960). Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 61(2): 709-722.
- Yavuz, M. 2018. Cemo Romanında Kadınlık Rolünün Değerlendirilmesi, Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, Sayı:1, Antalya, 203-214.

CHAPTER 7

THE ROLE OF WOMEN IN THE PRODUCTION OF GEOGRAPHICAL INDICATION REGISTERED PRODUCTS: CASE OF “YAMULA PATLICANI (EGGPLANT)”*

Assoc. Prof. Dr. Mustafa KAN¹, Mehmet Akif DOĐAN²
İlayda ALGAN³

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14298344>

---

¹Kırőehir Ahi Evran Üniversity, Agricultural Faculty, Department of Agricultural Economics, mustafa.kan@ahievran.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9198-5906

² Kırşehir Ahi Evran Üniversity, Agricultural Faculty, Department of Agricultural Economics dogan.mehmetakif@ogr.ahievran.edu.tr , ORCID ID: 0009-0009-4481-5192

³ Kırşehir Ahi Evran Üniversity, Agricultural Faculty, Department of Agricultural Economics ilaydalgan38@gmail.com , ORCID ID: 0009-0008-1665-9682

*This study was compiled from obtained from the study titled “Evaluation of Geographical Indications in Terms of Local Development: Case of “Yamula Patlıcanı” in Kayseri Province” supported in the 2023/1 call period within the scope of TÜBİTAK 2209-A University Students Research Projects Support Program.

1. INTRODUCTION

With increasing interest in local products, the perception of local products is also changing daily. Local products, which were previously developed with the understanding of fresh food obtained directly from producers, have now evolved into a perception of quality and healthy food (Kan et al., 2021; Kan and Gülçubuk, 2021; Kan and Belveren, 2022). In particular, the COVID-19 pandemic at the end of 2019 further reinforced this perception and increased consumers' interests in local products. In Türkiye, the terminology "local products" can be used by consumers, especially in colloquial language, with similar meanings to concepts such as "local products", "traditional products" and "handmade products". In some cases, it is even known that these concepts are tried to be paired with concepts such as "genuine", "pure", "natural" and "village product", which have no legal basis and are intended to deceive consumers.

The concept of local products has taken another dimension in Türkiye with the concept of geographically indicated products, which started to be protected and registered with the Decree Law in 1995. Geographical indications inform consumers about product quality, reputation, and, especially, geographical origin. Regarding geographical indications, the TRIPS Agreement points out that all measures should be taken to prevent the use of any information that misleads the consumer about the geographical origin of a product or leads to unfair competition. Geographical indications, which began to be protected on legal grounds in Türkiye in 1995 (Decree Law No. 555) and entered our system (Official Gazette, 1995), are an important local development tool with its meaning and functionality, although its history is very recent in terms of both legislation and awareness in a wide range of areas (Kan and Gülçubuk, 2008; Kan et al., 2019). The main turning point was Industrial Property Law No. 6769, which was adopted on 22.12.2016, strengthening the legal basis of the geographical indication system in Türkiye. Within the scope of the Law, a geographical indication is defined as "a sign that indicates a product identified with the region, area, region or country of origin in terms of a distinctive quality, reputation or other characteristics." (Official Gazette, 2017) and can be registered in two ways: origin and place.

Geographical indication registration provides a common property right. These are collective promotional tools that serve the interests of not only the

registrants but also everyone related to the product. It does not give the registrant the right to “prevent competitors” or “establish market dominance”. Products with geographical indications of economic importance (Kan and Gülçubuk, 2021);

- ✓ Creating value,
- ✓ Stimulating employment and production
- ✓ Leading to quality,
- ✓ Protect rural populations and prevent migration
- ✓ Preservation of traditional knowledge and cultural values
- ✓ Potential tools to combat product counterfeiting.

Research on Local Product/Regional Product/Geographical Indication Registered Products shows that these products are perceived from different perspectives and that this perception is positive in some cases and critical in others. However, there are different reasons for consumers’ interests in local products. How a person defines local food is actually very personal. Research on this subject shows that local and regional foods are defined in different ways. For example, while some researchers define local/local foods as foods that provide energy and transportation efficiency, especially due to proximity to transportation (Bosona et al., 2011; Wallgren, 2006; Wallgren et al., 2009; Pretty et al., 2005; Coley et al., 2009), others define them as foods that are environmentally friendly (Fieldman and Hamm, 2015; Perito et al., 2019), support the local economy (Winter, 2003; Roininen; 2006; Martinez et al, 2010) and local producers (Winter, 2003; Stephenson and Lev, 2004), ensure food security (Halweil, 2002; Kirwain and Maye, 2013), give importance to animal welfare (Wiseman, 2018), protect land, culture, and countryside (Berg et al, 2013), stimulate relationships between producers and consumers (Feenstra, 1997; Hinrichs, 2000; Megicks et al., 2012), and are healthier and fresher than products produced by conventional agriculture (Lea, 2005; Vogt and Kaiser, 2008).

Thanks to its favorable climatic and environmental conditions, Türkiye has the opportunity to have many products with a unique reputation and fame. Because of its climatic advantage, it allows the production of many agricultural products with different characteristics, and its traditions and culture allow the formation of food and food culture with different flavors. Therefore, due to its geographical location, Türkiye is in a position to make the best use of local-

local products, establish systems based on them, and use them in local development. In addition to its rich biodiversity, cultural values are also an important factor in the formation of local/local products. In recent years in Türkiye, many studies have been conducted on the importance of local/local products and accordingly geographically marked products in local development dynamics (Kan et al., 2016; DOKA, 2016; SERKA, 2019; AHİKA, 2020). In addition, important research has been conducted in Türkiye on geographically marked products (Gökovalı, 2010; Tepe Balaban, 2016; Kan et al., 2019; Kan et al., 2020; Kan et al, 2021), and according to the results of the research, geographical indications in Türkiye have the potential to be used as a local development tool. At the same time, various studies conducted in Türkiye have shown that consumers are more willing to pay for products with GIs. This indicates that the demand for GI products is high (Zuluğ, 2010; Meral and Şahin, 2013; Topçu and Yalçın, 2016; Kan et al. 2021). There is no clear value on the economic contribution of geographical indications, which have an important potential in creating economic value.

When the situation of products with geographical indications in Türkiye is examined, 1637 products have been registered and 580 products are under examination as of June 1, 2023 (TURKPATENT, 2024). When the registered products are analyzed, it can be said that the products in the product group of “Meals and soups” and “Bakery and pastry products, pastries, desserts” are registered the most as a sign of origin, and the products in the product group of “Processed and unprocessed fruits and vegetables and mushrooms” are registered as a sign of origin (TURKPATENT, 2024). With the Law, the significant increase in the number of registered products and growth in quantitative figures show that there is an important perception of geographical indications in Türkiye. In recent years, the number of products for which geographical indication applications have been made to the EU has increased significantly, and Türkiye has 26 registered geographical indications and 65 geographical indication applications before the EU as of September 2024 (eAmbrosia, 2024).

The geographical indication system, which has emerged as a rising value in recent years, has been used both academically and in practice as a local development tool (Kan and Gülçubuk, 2015; Kan et al., 2021; Kan and Kan, 2023). However, one of the most important aspects of GI products is women.

When the registered geographical indications in Türkiye are analyzed, 24.2% of the registered geographical indications are registered as designation of origin, 75.4% as designation of origin, and 0.4% as traditional product name. Of the registered geographical indications, 27.6% belong to the group “Meals and Soups”, 20.8% to the group “Processed and Unprocessed Fruits and Vegetables and Mushrooms” (this product group covers mostly agricultural products), and 20.4% to the group “Bakery and Pastry Products, Pastries, Desserts”. These three groups cover approximately 70% of all geographical indications. When the groups are analyzed, the labor of women in the production of these products is undeniable.

There has been almost no study in Türkiye on the role of women in geographically marked products. Kan et al. (2022), in their study on the role of women in the production of Cemele Pepper, which was registered with a geographical indication of origin in Kırşehir province, found that the increase in the male labor force formed by women at home had a positive correlation with the increase in Cemele Pepper production. The most important issue identified was that women had a large share in the main production basics, such as seed storage, seed supply, seed planting and seedling, hoeing, harvesting (picking), and drying. In addition, it was stated that men play a greater role in activities such as land preparation, fertilization, and spraying, which require the use of power and machinery, and that men are at the forefront of economic activities such as marketing. In international studies, studies on GI and sex, particularly women, are quite limited. Paresocoli (2010) stated that despite their commercial and cultural importance, gender issues are generally not considered when assessing the impact of GIs on a community. The role of women as custodians of local traditions is often misrepresented or ignored, especially when it comes to the conservation of seeds, animal products and their culinary use. It was also noted that through the production and distribution of such products, individuals and communities can be included or excluded from decision-making processes, citizenship dynamics, and global market flows, not only as victims but also as active players. Mancini et al. (2022) noted that although women represent a high percentage of the workforce in the production of GI products, they are excluded from decision-making processes. It has been reported that gender equality should become a working principle in the decision-making process as it further improves the production system. In their

study, only in a few cases did the role of women recognized in ensuring equal pay and conditions (e.g. Ternasco de Aragón). FAO (2023) stated that the creation of a GI system can define the role of small farmers or female producers, giving them a position in the value chain with more decision-making power. At the same time, this system can also act as a catalyst for the inclusion of disadvantaged groups and gender equality. In this system, smallholder farmers and women often play an important role in production and processing, bringing their unique know-how and ensuring that it is carried forward into the future. Another advantage of this system is that it provides an incentive to increase female entrepreneurship.

The aim of this study is to reveal the role of women in the production of Yamula Patlıcanı (Eggplant) (TURKPATENT, 2019), which was announced in the Official Gazette dated 25.02.2010 and numbered 27591-0 and registered as a designation of origin (PDO) as of 27.11.2007 in accordance with Article 12 of the Decree Law No. 555 on the Protection of Geographical Indications. Yamula Patlıcanı (Eggplant), which is produced in Yemliha Town of Kayseri province and around the Yamula Dam in this region, is a product unique to the region and women in the region have important contributions in both production and processing. This study, which is a step toward understanding the relationship between GI products and the role of women in Türkiye, provides a gender perspective on the production of GI products.

2. MATERIAL AND METHODS

The main material of the study consists of data collected through quantitative and qualitative research methods. A questionnaire survey with eggplant producers in the region specified as the region of origin of Yamula Patlıcanı and in-depth interviews with important stakeholders in production and geographical indication were used as data collection methods in this study. The production area of Yamula Patlıcanı is specified in the geographical indication certificate as Yemliha Town and the area around Yamula Dam. As a result of the interviews conducted in the region, it was determined that 7 settlements within this area can be evaluated under these criteria. The names of these settlements, their production areas, the number of farmers in the eggplant production area, and the number of farmers according to the Farmer Registration System (FRS) for 2022 are presented in Table 1.

Table 1. Settlements included in the Yamula Patlıcanı GI Registration Certificate

Villages	Total Number of Farmers	Total Production Area (Ha)	Eggplant Producer Numbers	Eggplant Production Area (Ha)
Yemliha	313	1,919.77	61	24.93
Ebiç	140	817.30	12	9.18
Mahzemin	236	2,571.41	30	16.13
Beydeğirmeni	28	458.51	0	0.00
Yuvalı	115	2,644.70	1	0.06
Tahirini	126	937.58	7	0.68
Küllü	76	551.53	10	1.13

As a result of interviews with the Kayseri Provincial Directorate of Agriculture and Forestry and FRS data (Table 1) and preliminary interviews with local people, it was determined that Yamula Patlıcanı production is mostly concentrated in Yemliha Town and Ebiç and Mahzemin villages. For this reason, these three settlements were selected as the research area by Purposive Sampling Method.

In these three settlements, which were determined as the research region, 103 eggplant producers in total according to FRS data. From this point of view, "Random Sampling Method", which is included in the probability sampling group, was used among the sampling methods. When it is not possible to examine an entire population, a smaller sample can be taken using a random sampling method. At this stage, the Slovin formula (equation 1) enables a researcher to sample a population with a certain degree of accuracy (Stephanie 2003). The Slovin approach gives the researcher an idea of the appropriate sample size to ensure acceptable results accuracy. The Slovin expression is given in equation (1) with the following norm:

$$n = N / ((1 + Ne^2) \quad (\text{Eq. 1})$$

n = Sample size, N = Population size ve e = Error coefficient.

In the study, N:103 and e:0.10 were taken. Accordingly, the total number of enterprises in the sample was determined to be 51, and data were collected from 55 enterprises by including extra enterprises in the sample. Data were

collected by face-to-face interviews with producers using questionnaires developed from quantitative data collection methods. Ethics Committee permission dated 16.11.2023 and numbered 2023/10/03 was obtained from Kırşehir Ahi Evran University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee to conduct the survey in the study. As a result of the preliminary stakeholder analysis conducted in the region, S.S. Yemliha Agricultural Development Cooperative, Yemliha Municipality, Kayseri Provincial Directorate of Agriculture and Forestry, Kocasinan District Directorate of Agriculture and Forestry, Kocasinan Chamber of Agriculture, Erciyes University Faculty of Agriculture, Kayseri Chamber of Commerce, and Yemliha Agricultural Credit Cooperative were identified as important stakeholders in production and geographical indication. Among these stakeholders, the Kayseri Provincial Directorate of Agriculture and Forestry, Erciyes University Faculty of Agriculture, Yemliha Municipality, and Kayseri Kocasinan District Chamber of Agriculture are all within the Yamula Patlicani Supervisory Board. In this study, in-depth interviews were conducted with officials from the Kayseri Provincial Directorate of Agriculture and Forestry, Yemliha Mukhtarlığı, Yemliha Agricultural Development Cooperative, Yemliha Women's Cooperative, Yemliha Agricultural Credit Cooperative, Kocasinan Municipality, and Kayseri Erciyes University.

In obtaining agricultural holding-based data, the male labor force unit (MLU) was considered when determining the labor force of enterprises in the study. The coefficients given in Table 2 are used when converting to the male labor force unit (Erkuş and Demirci, 1985).

Table 2. Coefficients Used in MLU Conversion

Age	Male	Female
7-14	0.50	0.50
15-49	1.00	0.75
50-+	0.75	0.50

In this study, a 5-point Likert-type scale was used to determine and rate the perceptions, attitudes, and behaviors of the producers. Developed in 1932 by Rensis Likert, this scale is one of the most widely used attitude scales in research questionnaires. There are two types of sentence structure in this scale.

The 1st type of sentence has a positive sentence structure. “Strongly Agree” is an example of this. The other sentence structure is a negative one, and the sentence “Strongly Disagree” is an example of this. In this type of scale, an equal number of positive and negative sentence structures are formed (Köklü 1995). The quantitative data obtained in the study were tabulated and presented using descriptive statistics, such as frequency, percentage, mean, and standard error. In the statistical analyses, producers were divided into 2 groups according to Yamula Patlıcanı production areas. In the classification, an average Yamula Patlıcanı area of 2.25 ha was considered. Those with 2.25 ha below were categorized as Group 1 and those with 2.25 ha and above were categorized as Group 2. Accordingly, 63.64% of the producers were categorized into Group 1 and the remaining 36.36% into Group 2. Cross tabulations were created according to groupings. Cross-tabulations were used in the statistical analysis of the data obtained in the study. Frequency and/or percentage ratios are shown in the cross-tabulations. Chi-Square analysis was used to check the dependency between discrete variables. In determining the statistical significance of the difference between the averages according to the production area of Yamula Patlıcanı, the t-test used in the comparison of two independent samples was utilized; t values were calculated, and reliability tests were performed at 90%, 95%, and 99% levels. In addition, Correlation Analysis was used to determine the relationship between the presence of labor force in the agricultural holdings, the presence of agricultural holdings land and Yamula Patlıcanı production area (Kesici and Kocabaş, 1998).

3. RESULTS AND DISCUSSION

Survey questionnaires were completed by 55 Yamula Patlıcanı producers from Yemliha, Mahzemin, and Ebiç villages in the Kocasinan district of Kayseri province. In light of the data obtained, data on the socio-economic and demographic characteristics of the interviewed producers are presented in Table 3. When the table is examined, it is determined that the average age of the producers is 49, and most interviewees are male. As a result of the t-test in terms of age, it was determined that the age of producers in Group 1 was higher than that of producers in Group 2, and the difference was statistically significant at the 95% confidence level. The general education levels of the producers are Primary School/Middle School and High School. There is no statistically

significant differences between the groups according to education level. The farming experience of producers is high, and considering the age of 18 and above, producers can be said to have been engaged in farming for 72% of their lives. The farming experience of the producers in Group 1 is particularly higher than that of the producers in Group 2, and this difference is significant at the 95% confidence level. A significant proportion of producers have social security under Farmer BAGKUR, and the average household size was determined as 3.82. Of these households, 58.12% work in Yamula Patlicanı production. 61.90% are male. Along with farming, a significant proportion of producers (76.36%) earn non-agricultural income. Another issue is that 20% of producers engage in livestock and crop production. The fact that 61% of producers have a risk-taking attitude shows that they are open to innovations. In terms of income, 63% of the producers defined themselves as having a normal income and stated that their tool and equipment assets were at a normal level. In particular, the equipment assets of the producers in Group 2 were better than those of Group 1, and this difference was found to be statistically significant at the 90% confidence level.

Studies show a gender-based division of labor in agricultural production and women's labor plays an important role in this division of labor. Especially when the terms of trade turn against agriculture, men withdraw from agriculture. This process, called “feminization of agriculture” by FAO and observed in many underdeveloped countries, shows that women's labor is used intensively in agriculture (Günaydın, 2009). The way rural women participate in agricultural production is closely related to the cultural structure and economic development level of the society. Generally, men's work is more socially remunerative and more formalized, while women's informal employment rate in agriculture is over 90% (Kalkınma Bakanlığı, 2018a; Kalkınma Bakanlığı, 2018b). Women's work is mostly seasonal, part-time, unpaid work based on home-based labor. Accordingly, the products obtained from women's work, such as food and clothing, do not represent an economic value as they are mostly consumed immediately (Candan and Özalp Günel, 2013).

Table 3. Socio-Economic and Demographic Characteristics of Producers

Variables		1. Group		2. Group		Total		Chi-square/T value
		Mean	%	Mean	%	Mean	%	
Age (Year)		51.23		45.30		49.07		2.196**
Sex	Male		94.29		100.00		96.36	1.186
	Female		5.71		0.00		3.64	
Education Level	Illiterate		2.86		0.00		1.82	2.628
	Literate		0.00		0.00		0.00	
	Primary-Secondary School		57.14		50.00		54.55	
	High School		37.14		40.00		38.18	
	Vacotional School		2.86		5.00		3.64	
	University		0.00		5.00		1.82	
Farmers Experience (Year)		25.14		18.20		22.62		2.404**
Social Security	No Social Security		5.71		5.00		5.45	9.553*
	Pension Fund		14.29		10.00		12.73	
	SSK		20.00		0.00		12.73	
	Employee BAĞKUR		25.71		20.00		23.64	
	Farmer BAĞKUR		28.57		65.00		41.82	
	Other		5.71		0.00		3.64	
Household Size (Person)		4.14		4.85		4.40		-1.439
Number of People Working in Yamula Patlıcanı Production in Family (Person)		2.34		2.00		2.22		0.800
Non-Farm Income Status	Yes		82.86		65.00		76.36	2.248
	No		17.14		35.00		23.64	
Risk Status	Risk lover		60.00		63.16		61.11	0.654
	Risk neutral		5.71		10.53		7.41	
	Risk averse		34.29		26.32		31.48	
Subjective Poverty Status	Poor		14.29		5.26		11.11	2.369
	Middle		65.71		57.89		62.96	
	Good		20.00		36.84		25.93	
Machinery-Equipment Existence	Adequate		17.14		36.84		24.07	4.707*
	Normal		48.57		52.63		50.00	
	Inadequate		34.29		10.53		25.93	

Statistically significant at a confidence level of *90%, **95%, and ***99%.

Table 4 presents the distribution of labor force in the interviewed agricultural holdings according to sex and group. When the table is examined, the presence of male man labor force unit (MLU) is higher than the presence of female MLU. In the enterprise, 32.23% of the total MLU is female. At the same time, 25.61% of the man labor days (MLD) spent in agriculture in the agricultural holding are spent by women. In Group 2, which includes large enterprises, male and female MLU values are higher than those of Group 1 enterprises, and the difference is significant at the 95% confidence level. Accordingly, the value of MLU spent by men and women in in-farm agriculture is also higher in Group 2 enterprises. When the value is analyzed in terms of the proportion of family members working in Yamula Patlıcanı production, 57.73% of all family members in Group 1 enterprises and 41.58% in Group 2 agricultural holdings work in Yamula Patlıcanı production. Although the figures are close to each other, the use of family labor in Yamula Patlıcanı production is higher in Group 1 agricultural holdings, and this difference is statistically significant at the 95% confidence level ($t: 2,126, p: 0,038$). This shows that the use of family labor is more important in Yamula Patlıcanı production in small farms.

Table 4 Distribution of Workforce in Agricultural Holdings by Sex and Groups

		1. Group	2. Group	Mean	T Test
Male	MLU	1.80	2.71	2.13	-2.241**
	Intra-farm Agriculture MLD	294.71	513.19	374.16	-2.140**
	Out-farm Agriculture MLD	23.57	22.50	23.18	0.054
	Out-farm non-agricultureNon-Agricultural MLD	99.29	94.00	97.36	0.127
Female	MLU	0.86	1.28	1.01	-2.154**
	Intra-farm Agriculture MLD	88.61	199.13	128.80	-2.470**
	Out-farm Agriculture MLD	9.29	20.25	13.27	-0.870
	Out-farm Non-Agricultural MLD	10.68	6.75	9.25	-0.496

Statistically significant at a confidence level of *90%, **95%, and ***99%.

Information on the land assets and Yamula Patlıcanı production area of agricultural holdings interviewed in the research area are presented in Table 5.

When the table is examined, there is a statistically significant difference in the amount of land according to the groups. In Group 1, 30.03% of the total cultivated area is allocated to Yamula Patlıcanı production, and in Group 2, 40.27% of the total cultivated area is allocated for Yamula Patlıcanı production.

Table 5 Distribution of Land Assets in Agricultural Holdings by Groups

	1. Group	2. Group	Mean	T Value
Total Operating Land Area (ha)	3.397	10.925	6.135	-2.656***
Total Cultivated Land Area (ha)	2.440	9.875	5.144	-2.621**
Total Fallow Land Area (ha)	0.957	1.050	0.991	-0.202
Total Irrigated Land Area (ha)	1.951	8.825	4.451	-2.866***
Total Rainfed Land Area (ha)	1.446	2.100	1.684	-0.573
Own Land Area (ha)	2.663	5.650	3.749	-2.512**
Rented Land Area (ha)	0.620	5.200	2.285	-1.661
Sharecropping Land Area (ha)	0.114	0.075	0.100	0.379
Own Yamula Patlıcanı Production Area (ha)	0.957	2.875	1.655	-3.522***
Rented Yamula Patlıcanı Production Area (ha)	0.049	1.525	0.585	-2.958***
Sharecropping Yamula Patlıcanı Production Area (ha)	0.014	0.000	0.009	0.919

Statistically significant at a confidence level of *90%, **95%, and ***99%.

When the labor force data presented in Table 4 are examined in depth, it can be seen that although Group 1 enterprises have a Yamula Patlıcanı production structure that involves more family labor, the time spent by women in on-farm agriculture in Group 2 enterprises is higher than that in Group 1. This indicates a positive relationship between Yamula Patlıcanı production area and female labor use. Table 6 presents the correlation analysis that reveals the relationship between enterprise land use and labor use. As agricultural holdings' total land area increases, the area allocated to Yamula Patlıcanı production increases. As a result of the correlation analysis, it was determined that this relationship was significant at the 99% confidence level. It can be seen that there is a statistically significant linear relationship between both male and female EIB and Yamula Patlıcanı production area. This indicates that Yamula Patlıcanı production is directly related to the presence of female and male

MLU's within the family. At the same time, the presence of a statistically significant linear relationship between the presence of women and men in the enterprise and the area of Yamula Patlıcanı production indicates that women and men allocate a significant amount of time for Yamula Patlıcanı production. In particular, this significance level is 99% for women and 95% for men, indicating that women play an important role in production.

Table 6 Correlation between Land Asset and Labor Use in Agricultural Holdings

		Total Operating Land Area (ha)	Yamula Patlıcanı Production Area (ha)
Total Operating Land Area (ha)	Pearson Correlation	1	0.452***
	Sig. (2-tailed)		0.001
Yamula Patlıcanı Production Area (ha)	Pearson Correlation	0.452***	1
	Sig. (2-tailed)	0.001	
Erkek_MLU	Pearson Correlation	-0.009	.367***
	Sig. (2-tailed)	0.949	0.006
Man Intra-farm Agriculture MLD	Pearson Correlation	-0.012	0.278**
	Sig. (2-tailed)	0.932	0.040
Woman_MLU	Pearson Correlation	-0.062	0.238*
	Sig. (2-tailed)	0.654	0.080
Female Intra-farm Agriculture MLD	Pearson Correlation	-0.013	0.348***
	Sig. (2-tailed)	0.923	0.009

Statistically significant at a confidence level of *90%, **95%, and ***99%.

The roles of women and men in the stages of production are shown in Table 7. When the table is analyzed, it is seen that while women play a role in all stages of production, they play as much as men in hoeing, harvesting, and drying processes. In the drying process, women play a greater role than men, whereas men play a more active role in other processes. While foreign labor is hired for hoeing and harvesting in the region, a large part of the foreign labor force is women. Therefore, hoeing, harvesting, and drying processes in Yamula Patlıcanı production are based on female labor.

Photoes: İlayda ALGAN, Kırşehir Ahi Evran University-Turkiye

Photoes: Birsen KOCA, Kocasinan Municipality- Kayseri-Turkiye

Photo 1. Photoes of Women in Yamula Patlıcanı Production

Table 7 Distribution of Women's and Men's Roles in the Production Stages of Yamula Patlicani Production in Agricultural Holdings (%)

		Seed and Seedling Supply	Land Preparation	Seed Sowing and Seedling Planting	Hoeing	Irrigation	Pesticide Application	Fertilizere Application	Harvesting	Drying	Transport. and Marketing
1. Group	Males in Family	79.57	90.57	84.86	17.43	89.71	92.86	89.43	18.43	2.86	91.71
	Female in Family	17.00	7.43	11.71	16.29	6.00	5.71	7.71	13.29	97.14	2.86
	Child in Family	1.43	0.00	1.43	2.57	0.00	0.00	0.00	3.43	0.00	0.00
	Foreign Labor	2.00	2.00	2.00	63.71	4.29	1.43	2.86	64.86	0.00	5.43
2. Group	Males in Family	85.00	97.25	98.50	8.00	97.25	97.50	97.50	8.00	2.75	100.00
	Female in Family	6.75	2.75	1.50	8.00	2.50	2.50	0.00	5.50	97.25	0.00
	Child in Family	0.00	0.00	0.00	4.00	0.00	0.00	0.00	1.50	0.00	0.00
	Foreign Labor	8.25	0.00	0.00	80.00	0.25	0.00	2.5	85.00	0.00	0.00
Mean	Males in Family	81.55	93.00	89.82	14.00	92.45	94.55	92.36	14.64	2.82	94.73
	Female in Family	13.27	5.73	8.00	13.27	4.73	4.55	4.91	10.45	97.18	1.82
	Child in Family	0.91	0.00	0.91	3.09	0.00	0.00	0.00	2.73	0.00	0.00
	Foreign Labor	4.27	1.27	1.27	69.64	2.82	0.91	2.73	72.18	0.00	3.45
T Values	Males in Family	-0.64	-1.37	-2.76**	1.72*	-1.55	-0.9	-1.57	1.59	0.03	-1.99*
	Female in Family	1.81*	0.90	2.43**	2.41**	0.71	0.66	2.12**	2.50**	-0.03	1.44
	Child in Family	0.75		0.75	-0.77				1.21		
	Foreign Labor	-1.03	0.75	0.75	-2.57**	1.63	0.75	0.08	-2.93		1.43

Statistically significant at a confidence level of *90%, **95%, and ***99%.

Women perform the most important work in Yamula Patlıcanı in the region, especially in post-harvest processing. Since 1997, Yemliha Agricultural Development Cooperative, which has been operating in Yemliha District of Kocasinan District of Kayseri Province, has played an important role in the marketing of Yamula Patlıcanı and obtaining geographical indications. Announced in the Official Gazette dated 25.02.2010 and numbered 27591-0, the geographical indication of Yamula Patlıcanı was obtained during the period when the geographical indication system first began to develop in Türkiye. Looking at the statistics of the Turkish Patent and Trademark Office, although there were 157 registered geographical indications in Türkiye until the end of 2010, this number was 1687 as of September 2024 (TURKPATENT, 2024). One of the important achievements of the organized movement is that producers acting in an organized structure both produce Yamula Patlıcanı and evaluate the product of the producers by buying and selling through the cooperative. In addition, the Yemliha Women's Initiative Production and Business Cooperative, established in 2022 in the region, has brought a different structure to Yamula Patlıcanı, especially the sale of processed Yamula Patlıcanı products. In particular, Yamula Patlıcanı jam, dried eggplant for stuffing, and moussaka are especially good values created by the hand labor of women. The products shown in Figure 2 are produced by the partners of the Yemliha Women's Initiative Production and Management Cooperative and are delivered to consumers in Kraft packages designed by Kayseri Kocasinan Municipality. While these packages are important in terms of hygiene, the geographical indication logo used on them indicates that the product is a geographically marked product.

Photos:Mustafa KAN-Kırşehir Ahi Evran University-Turkiye

Photoe 2. Photoes of Yemliha Women’s Initiative–Production and Business Cooperative Processed Yamula Patlicani Products

4. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Turkiye is one of the third countries outside the EU countries to have implemented the geographical indication system since 1995. In particular, with Industrial Property Law No. 6769 published in the Official Gazette dated 22.12.2016 and numbered 29944, the geographical indication system, whose legal basis has become more solid, has multifaceted effects. One of the most important issues to be addressed in the geographical indication system, which is a tool for development, is to reveal the relationship between geographically marked products and women's labor. Although there are many studies on the importance of geographical indications in Turkiye, very few have focused on women's labor. For this reason, the results of this study, in which we tried to reveal the role of women in the production of Yamula Patlıcanı, which is registered with a geographical indication of origin, which is an important value in Kayseri province, and in the continuity of the geographical indication, are important in terms of showing how important women's labor is.

When the results of this study are examined, women involved in every stage of Yamula Patlıcanı production make important contributions, especially in the processing and evaluation of post-harvest products. Geographic indication systems are dynamic. When this dynamism is not ensured, the production of geographically marked products reaches a dead end after a certain period, and the effectiveness of the system weakens. As Kan et al (2020) mentioned, it is sufficient to ensure the sustainability of geographical indications by producing only raw materials. It is important to transform geographically marked products into processed products with high added value. One of the most important contributions of women in the continuity of the geographical indication system is the transformation of products into jam and different dried products by women, which is reflected in the important contributions of both the Kayseri Provincial Directorate of Agriculture and Forestry and the Kayseri Kocasinan District Municipality in the Yamula Patlıcanı geographically marked product production area where the study was conducted. In addition, the fact that the S.S. Yemliha Women's Cooperative has been established, is actively involved in many activities, and produces different products, which are important in terms of both reaching a wider audience and promoting Yamula Patlıcanı more.

Yamula Patlıcanı is a good example of the importance of producers working together. It also has a different meaning in terms of showing how important the effect of women's solidarity is in terms of producing high value-added products with geographical indication. It is necessary to conduct more studies on the roles of women in GI products and highlight the necessity of supporting women's work in agricultural production and the GI system.

5. ACKNOWLEDGMENT

This study was compiled from data obtained from the study titled "Evaluation of Geographical Indications in Terms of Local Development: Case of "Yamula Patlıcanı" in Kayseri Province" supported in the 2023/1 call period within the scope of TÜBİTAK 2209-A University Students Research Projects Support Program. We would like to thank Niyazi ÖZTEKİN, Muhammed Ali POLATKAN, İsmail TANDOĞAN, and Mehmet ERGÜN for their help in collecting data for this study and Birsen KOCA for her great photos from the production area.

REFERENCES

- AHIKA, (2020). “TR71 Yöresel ürünler Kataloğu”, https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/tr71_bolgesi_yoresel_urunler_katalogu.pdf,
- Berg, P. G., Ignatieva, M., Granvik, M., Hedfors, P. (2013). “Green-blue infrastructure in urban–ruralsystems—Introducing resilient citylands”, *Nordic J. Archit. Res.*, Sayı: 2, s. 11-42.
- Bosona, T., Gebresenbet, G., Nordmark, I., Ljungberg, D. (2011). Integrated Logistics Network for the Supply Chain of Locally Produced Food, Part I: Location and Route Optimization Analyses, *J. Serv. Sci. Manag.*, 4(2), 174-183.
- Candan, E., Özalp Günal, S. (2013). Tarımda Kadın Emegi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19(1 ve 2), 93-101.
- Coley, D., Howard, M., Winter, M. (2009). “Local food, food miles and carbon emissions: A comparison of farm shop and mass distribution approaches”, *Food Policy*, Cilt: 34, s. 150-155.
- DOKA (2016). “TR90 Doğu Karadeniz Bölgesi Yöresel Ürünler Stratejisi ve 2015-2017 Eylem Planı”, <https://www.doka.org.tr/dosyalar/editor/files/tr90-yoresel-urunler-stratejisi-ve-eylem-plani.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.05.2021).
- eAmbrosia (2024). “Geographical indications register”, <https://ec.europa.eu/agriculture/eambrosia/geographical-indications-register/>, Erişim Tarihi: 10.09.2024).
- Erkuş, A., Demirci, R. (1985). *Tarımsal İşletmecilik ve Planlama*. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 944, Ders Kitabı: 269, Ankara.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kırıl, T., Açıl, F., Demirci, R. (1995). *Tarım Ekonomisi*. A.Ü.Z.F. Yayınları, No:5, Ankara.
- FAO (2023). Using geographical indications to improve sustainability – Lessons learned from 15 years of FAO work on geographical indications. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc3891en>
- Feenstra, G. (1997). “Local food systems and sustainable communities”, *Am. J. Altern. Agric.*, Cilt: 12, Sayı: 1, s. 28-36.

- Fieldman, C., Hamm, U. (2015). "Consumers' perceptions and preferences for local food: A review", *Food Quality and Preference*, Cilt: 40, Part A, s. 152-164.
- Gökovalı, U. (2010). Coğrafi İşaretler Ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 141-160.
- Günaydın, G. (2014). Türkiye Tarım Politikalarında "Yapısal Uyum":2000'li Yıllar. *Mülkiye Dergisi*, 33(262), 175-221.
- Halweil, B. (2002). Home Grown: The Case for Local Food in a Global Market", *Worldwatch Institute*, Washington, DC, USA.
- Kalkınma Bakanlığı, (2018a). Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisa Komisyon Raporu, On Birinci Kalkınma Planı (2018-2023), Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı, (2018b). Kırsal Kalkınma Özel İhtisa Komisyon Raporu, On Birinci Kalkınma Planı (2018-2023), Ankara.
- Kan, A., Kan, M., Genç, S. (2022). The Role of Women in the Production of Geographical Indication Registered Cemele Pepper (Cemele Biberi). 1st International Conference on Sustainable Ecological Agriculture (1st ISEA) March 8-10, 2022, Konya, Türkiye
- Kan, M., Belveren, A. (2022). Geographical Indication and Quality Perception: The Case of Mersin Province, Türkiye. *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, 10(9): 1756-1768
- Kan, M., Gülçubuk, B. (2008). Kırsal ekonominin canlanmasında ve yerel sahiplenmede coğrafi işaretler. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 57-66.
- Kan, M., Gülçubuk, B. (2015). Coğrafi İşaretlerin Kullanılmasında Üretici Algısı ve Beklentileri; Akşehir Kirazı Araştırması. 21. Yüzyılda Fen Ve Teknik, 1(3), 19-40.
- Kan, M., Gülçubuk, B. (2021). Küresel Gıda Pazarında Yöresel-Yerel Gıdalar Ve Coğrafi İşaret Sistemindeki Gelişmeler. (Ed.: S. Ak Kuran), *Gıda Paradoksları; Sürdürülebilirliğin Zorlukları ve Alternatif Perspektifler*, Ankara: Gazi Kitabevi. s. 219-249.
- Kan, M., Kan, A., Bayraktar, Ö.V. (2019). "Türkiye'de Coğrafi İşaret Sistemindeki Gelişmelerin Yansımaları", *Şırnak Üniv. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi*, Şırnak, s: 1312-1322.
- Kan, M., Peker, K., Kan, A., Doğan, H.G., Özdemir, H.Ö. (2020). Coğrafi İşaretlerde Denetim Ve İyi Yönetişim; Elazığ-Baskil Üzerinden

- BirDeğerlendirme. H. Kürüm, & K. Şen içinde, Her Yönüyle Baskil (s.676-700). Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Kan, M., Kan, A., Kütükoğlu, Ş. (2021). Kastamonu İli Merkez İlçesinde Gıda Ürünleri Tercihinde Coğrafi İşaretlerin Etkisi, Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi, 7(1), 40-51
- Kan, A. ve Kan, M. (2023) Kırsal Kalkınmada Yerel Ürünler ve Coğrafi İşaretler: Kaman Cevizi, (Ed. Hasan Gökhan Doğan ve Mustafa Kan) Kitap: Cumhuriyetin İkinci Yüzyılında Tarım Ekonomisi Çalışmalar, IKSAD Publishing House, Ankara/Türkiye, s:3-24,
- Kirwain, J. and Maye, D. (2013). Food security framings within the UK and the integration of local food systems. J. Rural Stud., Cilt: 29, s. 91-100.
- Kesici, T. ve Kocabaş, Z. (1998). Biyoistatistik. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Yayın No: 79, A.Ü. Basımevi, Ankara.
- Köklü, N. (1995). Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde Kullanılan Seçenekler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 28(2), 89-90
- Lea, E. (2005). Food, health, the environment and consumers' dietary choices. Nutr. Diet., 62(1), 21-25.
- Mancini, M.C., Guareschi, M., Bellassen, V., and Arfini, F. (2022). Geographical indications and public good relationships: evidence and policy implications. EuroChoices 21(2), 66-71.
- Martinez, S., Hand, M., Pra, M.D., Pollack, S., Ralston, K., Smith, T., Vogel, S., Clark, S., Lohr, L., Low, S., and Newman, C. (2010). "Local Food Systems: Concepts, Impacts, and Issues", https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/46393/7054_err97_1_.pdf?v=0,
- Megicks, P., Memery, J., Angell, R. (2012). Understanding local food shopping: Unpacking the ethical dimension. J. Mark. Manag., 28(3,4), 264-289.
- Meral, Y., Şahin, A. (2013). Tüketicilerin Coğrafi İşaretli Ürün Algısı: Gemlik Zeytini Örneği. KSÜ Doğa Bil. Derg., 16(4), 16-23.
- Parasecoli, F. (2010). The Gender of Geographical Indications: Women, Place, and the Marketing of Identities. Cultural Studies ↔ Critical Methodologies, 10(6), 467-478.

- Perito, M. A., Sacchetti, G., Mattia, C. D., Chiodo, E. (2019). Buy local Familiarity and preferences for extra virgin olive oil of Italian consumers. *J. Food Prod. Market.*, 25(4), 462-477.
- Pretty, J. N., Ball, A., Lang, T., Morison, J. I. (2005). Farm costs and food miles: An assessment of the full cost of the UK weekly food basket”, *Food Policy*, 30(1), 1-19.
- Resmi Gazete (1995). “555 Sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Uygulama Şeklini Gösterir Yönetmelik”, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22454.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.05.2021).
- Resmi Gazete (2017). “22.12.2016 tarih ve 6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170110-9.htm>, (Erişim Tarihi: 27.05.2021).
- Roininen, K., Arvola, A., Lähteenmäki, L. (2006). Exploring consumers’ perceptions of local food with two different qualitative techniques: Laddering and word association. *Food Qual. Preference*, 17, 20-30.
- SERKA (2019). “TR A2 Bölgesi Yöresel Ürün Pazarlama Stratejileri”, <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/tra2-yoresel-urunler-raporu-web.pdf>,
- Stephanie E. (2003). *Slovin's Formula Sampling Techniques*, Houghton-Mifflin, New York, USA
- Stephenson, G., Lev, L. (2004). Common support for local agriculture in two contrasting Oregon communities. *Renew. Agric. Food Syst.* 19(4), 210-217.
- Balaban, S.T. (2016). “Ekonomik Açıdan Coğrafi İşaretler”, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteeler/ankarabarusu/frmmakale/2016-1/03.pdf>
- TÜRKPATENT, (2019). Yamula Patlıcanı Coğrafi İşaret Belgesi. <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/c24118df-7148-46ef-91f2-744b5e6fbf32.pdf>
- TÜRKPATENT, (2024). Türkiye Coğrafi İşaretleri. <https://ci.turkpatent.gov.tr/>
- Topçu, Y., Yalçın, S. (2016). “Tüketicilerin bölge orijinli/coğrafi işaretli elma tüketim tercihleri için ödeme istekliliği”, XII: Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt: 1, s. 475-484.

- Vogt, R. A., Kaiser, L. L. (2007). Still a Time to Act: A Review of Institutional Marketing of Regionally-Grown Food. *Agric. Hum. Values*, 25, 241-255.
- Wallgren, C. (2006). Local or Global Food Markets: A Comparison of Energy Use for Transport. *Local Environ.* 11(2), 233-251.
- Wallgren, C., Höjer, M. (2009). Eating Energy-Identifying Possibilities for Reduced Energy Use in the Future Food Supply System. *Energy Policy*, 37(12), 5803-5813.
- Winter, M. (2003). Embeddedness, the new food economy and defensive localism. *J. Rural Stud.* 19(1), 23-32.
- Wiseman, S. R. (2018). Localism, Labels, and Animal Welfare. *Northwestern Journal of Law and Social Policy*, 13(2), 66-83.
- Zuluğ, A. (2010). “Coğrafi İşaretli Gıdalara İlişkin Tüketici Tercihleri Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

BÖLÜM 8

BAKICI CİNSİYETİNİN SÜT SIĞIRCILIĞI İŞLETMELERİNDE KALİTELİ SÜT ÜRETİMİ, KARLILIK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÜZERİNE ETKİSİ

Doç. Dr. Nuran TAPKI¹

Prof. Dr. İbrahim TAPKI²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14298378>

---

¹ Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Hatay/TÜRKİYE, ORCID ID: 0000-0001-5044-795X, ntapki@mku.edu.tr

² Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü, Hatay/TÜRKİYE, ORCID ID: 0000-0002-4552-6941, ibtapki@mku.edu.tr

1. GİRİŞ

Süt üretimi, istihdam, gıda güvenliği ve sürdürülebilirlik açısından ülkelerin ekonomilerinde hayati bir rol oynamaktadır. Son yıllarda gıda talebindeki artışlar nedeniyle, fiyatlar hızlı bir şekilde artmış ve bu durum dünya gıda arzını tehlikeye atmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde değişen tüketim alışkanlıkları ve demografik büyümeye bağlı olarak süt ve et gibi hayvansal ürünlere olan talep hızla artmıştır (Nin ve ark., 2007; Beghin, 2006). Hızla artan bu taleplerin karşılanması için ise dünya genelinde hayvancılıkta devrim niteliğinde birçok destekleme faaliyetlerinin yapılması gerektiği ifade edilmektedir (Delgado, 2003; Srairi ve ark. (2011). Gelişmekte olan ülkelerde bu desteklemeler, özellikle hayvancılıkta temel üretici olan, ancak verimlilik ve sürdürülebilirlikleri düşük olan küçük ölçekli işletmeler hedeflenerek gerçekleştirilmelidir (Faye ve Alary, 2001). Dünya süt ürünleri sektöründeki son gelişmeler, bu işletmelerin önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Hayvansal üretim, ekonomik kalkınmaya, kırsalda yaşayan insanların geçim kaynağı olmaya, yoksulluğun azaltılmasına ve ayrıca gelişmekte olan ülkelerde hayvansal proteinlere olan talebin hızla artmasına önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Hayvancılık sektörü gelişmekte olan ülkelerin ekonomisine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Arshad ve ark., 2010). Özellikle, yoksul kadınların kırsal sınıf içerisindeki kırılganlıklarını azaltmakta, kadının mali olarak güçlenmesini sağlamakta, cinsiyet eşitliğine ve kadının güçlenmesine katkı sunmaktadır (Amanat vd., 2015). Kırsalda yaşayan kadınların gelirinin büyük bir kısmını büyük ve küçükbaş hayvanların satışından elde edilen gelir oluşturmaktadır (Kyotos vd., 2022). Farnworth ve Kathleen'e (2015) göre, cinsiyet her üretim sisteminde kilit faktör olup, erkekler ve kadınlar genellikle bitkisel ve hayvansal üretimde farklı sorumluluklar üstlenmektedir. Hayvancılık faaliyetleri ya geçim kaynağı olarak ya da bir ailenin beslenme gereksinimlerini karşılamak amacıyla farklı ülkelerin kırsal ve kent çevresindeki alanlarında yapılmakta olup (Naz ve Khan, 2018), hem erkeklerin ve hem de kadınların birlikte katılımını gerektiren özel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için tam zamanlı bir sektördür (Zahoor vd., 2013). Kırsal alanlardaki kadınlar, hayvancılık faaliyeti ile ilgili olarak yapılan işlerin (besleme, temizlik, sağım vb.) yaklaşık %90'ını gerçekleştirmektedir. Ancak pazarlama, kesim ve çiftlik inşası gibi faaliyetler çoğunlukla erkekler tarafından

gerçekleştirilmektedir (Farinde ve Ajayi, 2005). Kadınların işgücü olarak rolü hayvancılık faaliyetlerinin yürütülmesinde, verimliliğinde çok önemli olup, yaptıkları iş ücretsiz olarak kabul edilmektedir (Ahmad, 2014). Kırsal alanlarda gerçekleştirilen hayvancılık faaliyetleri, diğer ev işleri gibi kadınların sorumluluğu olarak kabul edilmektedir. Kadınların işgücü girdisi olarak katkıları; sağım, ot biçme, yemleme, sulama, ahır temizliği ve süt işleme faaliyetlerinde daha fazladır. Ayrıca gübre toplamadan da sorumlu oldukları kabul edilmektedir (Andaleeb vd., 2017). Kadınlar hem küçükbaş ve hem de büyükbaş hayvancılıkla uğraşmaktadırlar (Hashmi vd., 2007) ve hayvancılık faaliyetindeki payları eşlerine göre daha yüksektir. Kadınların hayvancılık faaliyetlerine katılımı onlara birçok fırsat sunmaktadır. Örneğin hayvancılık gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla kırsaldaki kadınların sahip olduğu bir sermayedir (Grace, 2007). Kadınlar çoğu zaman, mali güvenliği sağlamak için sınırlı sayıda koyun, keçi, ve kümes hayvanlarını yetiştirmektedirler. Kadınların hayvancılık faaliyetlerine katılımları yalnızca istihdam amaçlı olmayıp, aynı zamanda hayvansal ürünlerin satışından elde edilen gelire ve ailelerinin beslenmesine katkı sağlarlar. Gübre toplayarak, organik gübre elde edilmesine katkı sağlayarak toprak verimliliğine ve ürün artışına katkı sunarlar. Bu yolla işletme masraflarını azaltmaktadırlar (Batool vd., 2014). Kadınların hayvancılık faaliyetlerindeki aktif rolleri nedeniyle, işletmenin karar alma süreçlerine katılımlarını ve dolayısıyla güçlenmelerini artırmaktadır (Mahadi vd., 2014).

Bu araştırma, süt sığırcılığı işletmelerinde kaliteli süt üretimi, işletmelerin kârlılığı ve sürdürülebilirliği üzerine kadın ve erkek bakıcıların rollerinin belirlenmesi amacıyla yürütülmüştür.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırma, Ocak 2022 ile Eylül 2022 tarihleri arasında Hatay ili ve ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Hatay ili, Türkiye'nin Doğu Akdeniz Bölgesi'nde 36o Doğu 34981 boylamı ile 36o Kuzey 401849 enlemi arasında yer almaktadır. Araştırma Hatay ili merkezinde ve 15 ilçesinde toplam 50 işletmede yürütülmüştür. İşletmeler, kadın (N:19) ve erkek (N:31) bakıcı olmak üzere 2 gruba ayrılmıştır. Kadın ve erkek bakıcılar, işletmelerde, sağım, hayvan besleme, rasyon hazırlama, sürü sağlığı ve yönetimi ile barınak temizliği alanlarında görev yapan elemanlar olarak tanımlanmıştır. Araştırma kapsamında tüm işletmelere ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimlerinde

olmak üzere toplam 4 kez gidilmiş ve 100 ml çiğ süt örnekleri alınmıştır. Çiğ sütte somatik hücre sayısı, % yağ, % kuru madde, % laktoz, % protein, asitlik ve yoğunluk analizleri Bentley Combi 150 cihazı ile gerçekleştirilmiştir (Bentley Instruments, 2014). Ayrıca, süt örneklerinde kalıntı bakteri tespit testleri de uygulanmıştır.

İstatistikî analizlerde SPSS paket programı (2015, sürüm 23.00) kullanılmış olup, tüm değişkenler için tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Değerler ortalama $\pm$ standart hata olarak belirtilmiştir. Ayrıca değişkenler arasındaki korelasyonları test etmek için Ki-kare testi kullanılmıştır. Erkek ve kadın bakıcılara ilişkin veriler t-testi ile karşılaştırılmıştır. Cinsiyet grupları arasındaki farklılıklar istatistikî olarak $P < 0,05$ değerinde önemli olduğu varsayılmıştır.

İstatistikî analizde aşağıdaki matematik kullanılmıştır:

$$y_{ik} = \mu + m_i + e_{ik};$$

$$\mu = \text{Beklenen ortalama}$$

$$m_i = \text{Cinsiyet grupları (} i = 1,2 \text{)}$$

$$e_{ik} = \text{Hata terimi}$$

İşletmelerin gelirleri üzerine etkili olan faktörlerin tahmini regresyon (log-linear regresyon modeli) analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Roy, 2017). Analizde işletme geliri bağımlı; işletmecinin yaşı (yıl), işletmecinin cinsiyeti (kadın-erkek), işletmecinin eğitim durumu (eğitimsiz-ilkokul-ortaokul-lise-üniversite), hayvancılık eğitimi alma durumu (evet-hayır), toplam sığır sayısı (baş), toplam sağmal inek sayısı (baş), laktasyon süt verim miktarı (kg), çiğ süt satış fiyatı (TL), kaliteli süt destek miktarı (TL), girdi piyasasına erişim kolaylığı (evet-hayır), kaliteli süt üretim durumu (evet-hayır), kalitesiz süt üretim durumu (evet-hayır), sağım tekniğine ve hijyene uyma durumu (evet-hayır), meme temizliği yapma durumu (evet-hayır), mastitis hastalığı görülme oranı (%) ve işletmede günlük çalışma süresi (saat) gibi değişkenler ise bağımsız değişkenler olarak analize dahil edilmiştir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

3.1. Türkiye Nüfusu ve Hayvansal Üretime İlişkin İstatistikî Veriler

Yıllara göre Türkiye toplam nüfusu içerisindeki, kadın nüfusun payı Çizelge 1’de; Türkiye’de sektörlere göre kadın istihdamının payı Çizelge 2’de ve yıllara göre Türkiye toplam süt üretimi ve toplam süt üretimi içerisindeki inek sütünün payı ise Çizelge 3’te gösterilmiştir. Toplam nüfus içerisindeki kadın nüfusun payı yıllara göre 2010-2022 yılları arasında %49,75 ile %49,92 arasında gerçekleştiği ve yıllar itibariyle birbirine yakın oranlarda olduğu gözlemlenmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Türkiye Nüfusu İçerisinde Kadın Nüfus Sayıları ve Payları (%)

Yıllar	Toplam Nüfus (Kişi)	Kadın Sayısı	Toplam Nüfustaki Kadın Nüfusunun Payı (%)
2010	73 722 988	36 679 806	49,75
2015	78 741 053	39 229 862	49,82
2016	79 814 871	39 771 221	49,83
2017	80 810 525	40 275 390	49,84
2018	82 003 882	40 863 902	49,83
2019	83 154 997	41 433 861	49,83
2020	83 614 362	41.698.377	49,87
2021	84.680.273	42 252 172	49,90
2022	85 279 553	42 575 441	49,92

Kaynak: TÜİK, 2024

Kırsalda yaşayan kadın nüfusunun oranı 2007 - 2023 yılı arasında ortalama %48,60 iken, erkek nüfusunun oranı %51,40 olarak gerçekleşmiştir.

Kırsalda yaşayan kadın oranının en düşük olduğu yaş aralığı ise 25 ile 49 yaş aralığı (%42,47) olduğu belirlenmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Kırsalda Yaşayan Değişik Yaş Gruplarındaki Kadın ve Erkek Nüfus Sayıları ve Oranları

Yaş Grupları	Toplam Nüfus	Erkek Nüfus	Oran (%)	Kadın Nüfus	Oran (%)
15-19	431 106	224 799	52,14	206 307	47,86
20-24	433 431	236 837	54,64	196 594	45,36
25-29	369 223	212 431	57,53	156 792	42,47
30-34	307 319	174 482	56,78	132 837	43,22
35-39	312 715	173 678	55,54	139 037	44,46
40-44	355 847	191 046	53,69	164 801	46,31
45-49	358 255	186 879	52,16	171 376	47,84
50-54	396 171	202 013	50,99	194 158	49,01
55-59	420 735	214 602	51,01	206 133	48,99
60-64	426 351	213 921	50,17	212 430	49,83
65-69	383 822	187 427	48,83	196 395	51,17
70-74	302 842	141 330	46,67	161 512	53,33
Toplam	5 973 085	3 069 729	51,40	2 903 356	48,60

TÜİK, 2024

Çizelge 3 incelendiğinde, kadın nüfusunun tüm yıllarda hizmet sektöründe istihdam edildiği, bunu ise tarım sektörünün takip ettiği görülmektedir. Toplam kadın nüfusu 2010 yılında 5 940 000 iken, bu sayı 2022 yılında 9 935 000'e çıkmış, ancak kadının tarım sektöründeki payı 2010 yılında %40,2 iken, bu oran 2022 yılında %20,6'ya gerilemiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Türkiye’de Sektörlere Göre Kadının İstihdamdaki Payı (%)

Yıllar	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
2010	5 940 000	40,20	16,40	0,90	42,50
2015	8 006 000	30,60	15,50	0,90	53,00
2016	8 303 000	28,50	14,90	1,00	55,50
2017	8 706 000	28,00	14,80	1,00	56,30
2018	9 017 000	26,00	15,20	0,90	57,90
2019	8 925 000	25,20	15,20	0,80	58,90
2020	8 299 000	23,10	15,90	0,80	60,20
2021	9 005 000	22,70	16,60	0,90	59,70
2022	9 935 000	20,60	17,10	0,90	61,50

Kaynak: TÜİK, 2024

Türkiye’nin sığır varlığı, 2015 yılından 2021 yılına kadar düzenli olarak bir artış gösterirken, 2022 yılından itibaren düşüş göstermiştir. Yine, 2021 yılından itibaren sağlam inek sayısında düşüş ve kesilen sığır sayısında ise bir artış gözlenmiştir (Çizelge 4). Bu durum, son yıllarda artan üretim maliyetleri karşısında sığır eti satış fiyatının çiğ süt fiyatından daha cazip olmasından kaynaklanmıştır.

Çizelge 4. Türkiye Toplam Varlığı ile Sağmal İnek ve Kesilen Sığır Sayıları (baş)

Yıllar	Toplam Sığır Sayısı	Sağmal İnek Sayısı	Kesilen Sığır Sayısı
2015	13 994 071	5 535 774	3 706 346
2016	14 080 155	5 431 715	3 993 893
2017	15 943 586	5 969 048	4 334 034
2018	17 042 506	6 337 907	4 844 711
2019	17 688 139	6 580 753	4 856 517
2020	17 965 482	6 685 142	4 812 902
2021	17 850 543	6 447 616	5 134 441
2022	16 851 956	6 051 704	5 480 489
2023	16 421 256	5 896 873	5 811 698

Kaynak: TÜİK, 2024

Türkiye’nin toplam süt üretimi, 2010 yılı ile 2021 yılları arasında sürekli olarak artış içerisindeyken, 2022 yılı itibariyle düşüş içerisine girmiştir. Bu yıllar arasında toplam süt üretim miktarı 13 543 674 ton ve toplam üretilen süt

miktarı içerisindeki inek sütünün payı ise %91.69 iken, bu miktar 2021 yılında 23 200 306 tona ve inek sütünün toplam üretilen süt miktarı içerisindeki payı ise %92,11'e yükselmiştir. Toplam üretilen inek sütü miktarının 2022 yılında düşüş göstermesi, inek sütü fiyatının düşük, sığır eti fiyatının da yüksek olması nedeniyle, işletmeler zarar etmemek için süt hayvanlarını kesime göndermelerinden kaynaklanmıştır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Yıllara Göre Türkiye Toplam Süt Üretimi (kg) ve İnek Sütünün payı (%)

Yıllar	Toplam Süt Üretimi (Ton)	İnek Sütü Üretimi (Ton)	İnek Sütü Üretimimin toplam üretimdeki payı (%)
2010	13 543 674	12 418 544	91,69
2015	18 654 682	16 933 520	90,77
2016	18 489 161	16 786 263	90,79
2017	20 699 893	18 762 318	90,64
2018	22 120 716	20 036 877	90,58
2019	22 960 379	20 782 374	90,51
2020	23 503 790	21 749 342	92,54
2021	23 200 306	21 370 116	92,11
2022	21 563 492	19 912 135	92,34

Kaynak: TÜİK, 2024

3.2. Kadın ve Erkek Bakıcılara Ait Demografik Yapı

Okur-yazar olmayan, ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu, üniversite mezunu ve hayvancılıkla ilgili eğitim alma durumu bakımından kadın ve erkek işletmecilerin oranı sırasıyla; %42,11, %9,68; %31,58, %29,03; %15,79, %29,03; %5,26, %22,58; %5,26, %9,68 ve %15,79, %29,03 olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 6).

Çizelge 6. Erkek ve Kadın İşletmecilerin Eğitim Durumları

Eğitim Durumu	Kadın (N:19)	Erkek (N:31)	P
Okur-yazar değil	8	3	0,002
İlkokul mezunu	6	9	0,078
Ortaokul mezunu	3	9	0,021
Lise mezunu	1	7	0,009
Üniversite mezunu	1	3	0,003
Hayvancılıkla ilgili eğitimi	3	9	0,021

Çizelge 7 incelendiğinde, en fazla kadın işletmecinin içinde bulunduğu yaş grubu aralığı 39-45 (%36,84) yaş grubu iken, en az buldukları yaş grubu ise 53-59 (%5,26) yaş grubu aralığıdır. En fazla erkek işletmecinin içinde bulunduğu yaş grubu aralıkları ise 39-45 (%19,35) yaş grubu ile 46-52 (%19,35) yaş grubu aralığı iken, en az buldukları yaş grubu aralıkları ise 18-24 (%9,68) ile 60 yaş ve üzeri (%9,68) yaş grubu aralıklarıdır. Altmış yaş ve üzeri yaşta olan hiçbir kadın işletmeci bulunmazken, bu gruptaki erkek işletmeci sayısı üç olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 7).

Çizelge 7. Erkek ve Kadın Bakıcıların Yaş Durumları

Yaş Aralığı	Kadın (N:19)	Erkek (N:31)	P
18 - 24	2	3	0,062
25 - 31	3	4	0,041
32 - 38	4	5	0,036
39 - 45	7	6	0,009
46 - 52	2	6	0,028
53 - 59	1	4	0,033
60 ve üzeri	0	3	0,001

3.3. İşletmelere Ait Sağım Uygulamaları ve Kaliteli Süt Üretimi

Güvenli ve kaliteli süt üretimi bakımından kadın ve erkek bakıcılar arasındaki görülen farklılıklar istatistiki açıdan önemli bulunmuştur ($P<0,05$). Kadın ve erkek bakıcı grupları için hesaplanan oranlar; sığırların düzenli olarak aşılması için (%89,47, %74,19), sağım öncesi memenin yıkanması için (%94,74, %77,42), sağımla ilgili eğitim alma durumu için (%84,21, %87,10), düzenli mastitis kontrolü için (%73,68, %61,29), sağımda dezenfektan kullanımı için (%68,42, %83,87), sağım sonrası sağım makinesinin yıkanması için (%78,95, %64,52), sürü sağlığının düzenli olarak kontrolü için (%89,47, %70,97), sağım makinesinin periyodik bakımı için (%52,63, %67,74), sütte antibiyotik kalıntı kontrolü için (%52,63, %80,65), kaliteli süt üretimi için (%94,74, %87,10) ve kalitesiz süt üretimi için (%5,26, %12,90) olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 8. Kaliteli Süt Üretimi ve Gıda Güvenliği Bakımından Kadın ve Erkek Bakıcı Gruplarına İlişkin İstatistikî Sonuçlar

Gıda Güvenliğini ve Kaliteli Süt Üretimini Etkileyen Faktörler	Kadın (N:19)	Erkek (N:31)	P
Sığırların düzenli olarak aşılması	17	23	0,029
Sağım öncesi memenin yıkanması	18	24	0,020
Sağım tekniği ile ilgili eğitim durumu	16	27	0,018
Düzenli mastitis kontrolünün yapılması	14	19	0,015
Sağımda dezenfektan kullanımı	13	26	0,022
Sağım sonrası sağım makinesinin yıkanması	15	20	0,028
Sürü sağlığının düzenli olarak kontrolü	17	22	0,031
Sağım makinesinin periyodik bakımı	10	21	0,001
Sütte antibiyotik kalıntısı kontrolü	10	25	0,011
Üretilen Sütün Kalitesi			
Mastitis hastalığı görülme oranı (%)	9	31	0,008
Kaliteli süt üretimi	18	27	0,017
Kalitesiz süt üretimi	1	4	0,001

Ayrıca, mastitis hastalığı görülme oranı kadın işletmecilerde %9 iken, bu oran erkek işletmecilerde %31 olarak gerçekleşmiştir. Bakıcıların sağım ile ilgili eğitim durumu, sağım makinesinin periyodik bakımı, sütte antibiyotik kalıntı analizi ve kalitesiz süt üretimi bakımından erkek bakıcılara ait oranlar,

kadın bakıcılardan daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir (Çizelge 8). Hundal ve ark. (2013), Yürüttükleri bir çalışmada temiz süt üreten kadınların yaş ortalamasının 40,01 yaş olduğu ve bunun büyük çoğunluğunun 31-50 yaş aralığında olan kadın gruplarında olduğu, kadınların %4,7'sinin yüksek seviyede bilgiye sahip olduğu, düşük seviyede bilgiye sahip olanlarının oranının ise %8 olduğunu, kadın işletme sahiplerinin temiz süt üretimi bakımından bilgi seviyesini yaşın, eğitimin, kitle iletişim araçlarının bir etkisinin olmadığını, kadınların temiz süt üretimi bakımından değişik yöntemler uygulanarak aydınlatılması gerektiğini, temiz süt üretiminde teknoloji transferi de dahil olmak üzere değişik formüller yetkililer tarafından formülize edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Diğer bir çalışmada ise Safiq (2008)'de genel olarak, kırsal hayvancılıkta kadınların rolünün asla göz ardı edilemez olduğunu, kadınların hayvan besleme, barınak temizliği ve hatta hastalıklara karşı tedaviyle ilgilendiklerini, sağım ve süt işleme, kümes hayvancılığı ve yumurta satışı ile ilgilendiklerini, kadınların hayvancılık sektöründe önemli rol oynadıklarından bu alanda ticari olarak daha fazla yer almalarının önünün açılması sağlanarak, rollerinin genişletilmesi gerektiğini, pazarlamada daha aktif rol almalarının sağlanması ve hayvancılığı geliştirme faaliyetlerine erişimlerinin iyileştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Çizelge 9. Üretilen İnek Sütünün Besin Madde Kompozisyonu Üzerine Kadın ve Erkek Bakıcı Etkisine İlişkin İstatistikî Sonuçlar (means±S.E)

Sütün Besin Madde Kompozisyonu	Kadın	Erkek	P
Somatik hücre sayısı adet/ml	296 542±10123	368 921±11265	0,019
Yağ (%)	3,872±0,02	3,647±0,05	0,021
Kuru madde (%)	12,248±0,09	11,692±0,06	0,028
Laktoz (%)	4,016±0,08	4,034±0,06	0,163
Protein (%)	3,674±0,09	3,243±0,03	0,029
Asitlik (pH)	6,110±0,04	5,874±0,06	0,021
Yoğunluk	1,0301±0,0005	1,030±0,08	0,062

Kadın ve erkek işletmeciler tarafından üretilen çiğ sütün tüm bileşenleri bakımından belirlenen farklılıklar laktoz ve yoğunluk hariç diğer tüm besin madde bileşenlerinde istatistiksel olarak önemli bulunmuştur ($P<0,05$) (Çizelge 9). Süt kalitesine olumsuz etki yapan yüksek somatik hücre sayısı ve pH erkek

bakıcı grubunda daha yüksek olduğu tespit edilmiş olup, kadın bakıcı grubundaki somatik hücre sayısından 72 379 ve Ph'sı ise 0,236 daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Süt yağı, kuru madde ve protein bakımından kadın bakıcılar, erkek bakıcılara oranla sırasıyla; 0,2253, 0,556 ve 0,431 daha avantajlı durumda olduğu belirlenmiştir (Çizelge 9). Erkek bakıcı grubunda mastitis meme hastalığı görülme sıklığının daha yüksek olması nedeniyle daha yüksek sayıda somatik hücre görülmesi, hatalı besleme, sütün yağının işletmeciler tarafından alınması veya süte su ilave edilmesi gibi faktörlerin sütün yağ, kuru madde ve protein oranını düşürdüğü tespit edilmiştir. Yine sütün soğutularda yeterince muhafaza edilememesi nedeniyle sütteki asitliğin yükseldiği ve yoğunluğun ise azaldığı belirlenmiştir. Sütteki somatik hücre sayısı ve bileşenleri konusunda mevcut araştırmayı destekleyen benzer araştırmalar bulunmaktadır (Millogo ve ark., 2008; Bytyqi ve ark., 2013; Navarro, 2014; Moffat ve ark., 2016; Vu ve ark., 2016; Marcondes ve ark., 2017; Paraffin ve ark., 2018). Bytyqi ve ark. (2013), küçük ölçekli süt işletmelerinin yaygınlaştığını ve süt kalitesini iyileştirdiğini, bunun da küçük ölçekli süt üreticileri daha karlı hale getirdiğini bildirmiştir. Ayrıca Marcondes ve ark. (2017), süt sığırcılığının ağırlıklı olarak küçük ölçekli işletmelerde gerçekleştirildiğini, fakat, bu işletmelerden çok azının yüksek üretim kapasitesine sahip olduğunu ifade etmiştir. Paraffin ve ark. (2018) ise süt sığırcılığı işletmelerinde sütün kalitesinin değişkenlik gösterdiğini; üretim sistemi, ırk, sağım yöntemi, hijyen, bakıcı cinsiyeti ve yaşının ise süt kalitesini etkileyen önemli faktörler olduğunu belirtmiştir.

3.4. İşletmelerin Ekonomik Analizi

Ekonomik parametreler bakımından erkek ve kadın bakıcı grupları arasında gözlenen farklılıklar, toplam sığır sayısı, toplam sağmal inek sayısı, inek başına laktasyon süt verimi, çiğ süt satış fiyatı, işletme başına yıllık toplam süt üretimi ve geliri, kaliteli süt destek miktarı ve inek başına elde edilen yıllık kar bakımından istatistiki açıdan önemli ($P<0,05$), diğer parametreler bakımından ise önemsiz bulunmuştur ($P>0,05$) (Çizelge 10). Erkek bakıcı grubunun toplam sığır ve toplam sağmal inek sayıları bakımından, kadın bakıcı grubundan 10,90 ve 24,35 baş daha yüksek sayıda sığıra sahip olduğu gözlemlenmiştir. Kadın bakıcı grubunda çiğ süt satış fiyatı, kaliteli süt destek miktarı, inek başına yıllık süt geliri ve inek başına yıllık kar sırasıyla; 0,76, 342,

854 ve 1876 TL daha yüksek olarak gerçekleşirken, inek başına yıllık masraf, günlük masraf ve laktasyon süt verimi bakımından ise sırasıyla; 1022, 2,8 TL ve 285 litre daha düşük olarak gerçekleşmiştir. Kadın bakıcı grubundaki ineklerin laktasyon süt verim miktarı, erkek bakıcı grubundakilerden daha düşük düzeyde olsa da inek başına elde edilen yıllık kar daha yüksek çıkmıştır. Bu durum çiğ süt satış fiyatı ile kaliteli süt destek miktarının daha yüksek ve inek başına yapılan yıllık masrafın erkek bakıcı grubundan daha düşük düzeyde olmasından kaynaklanmıştır (Çizelge 10). Hayvancılık alanında özellikle kadınların rolü üzerine yapılan birçok araştırma yürütülmüştür. Usman ve ark. (2022)'de kadınların yaşının, sahip oldukları hayvan varlığının, hayvancılık faaliyetlerine katılımının, girdi pazarlarına erişiminin ve kadınların eğitiminin, hayvancılık geliri üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip faktörler olduğunu, kadınların hayvancılık işletme sahibi olmasının, krediye ve pazarlara kolay erişiminin, tarım dışı gelir fırsatlarına erişiminin, eğitim ve bilgiye erişiminin güçlendirilmesiyle, kadınların hayvancılıkta daha üretken ve verimli hala gelebileceğini ifade etmiştir.

Çizelge 10. Süt Stıgırcılığı İşletmelerinde Ekonomik Verimlilik Üzerine Kadın ve Erkek Bakıcı Etkisine Yönelik İstatistiki Analiz Sonuçları (means±S.E)

Ekonomik Parametreler	Kadın	Erkek
Toplam sığır sayısı (baş)*	29,27±3,48	53,62±3,74
Sağmal inek sayısı (baş)*	13,45±0,53	24,35±0,81
İnek başına laktasyon süt verimi (kg)*	6 569±148,67	6 854±198,71
Çiğ süt satış fiyatı (TL/kg)*	15,28±1,09	14,52±0,81
İşletme başına yıllık toplam süt üretimi (kg)*	88 353±12 961	166 895±29 871
İşletme başına yıllık toplam süt geliri (TL)*	1 350 034±59 173	2 423 315±102 035
İşletmelerin yıllık kaliteli süt destek miktarı (TL)	6 750±304	7 100±482
İnek başına yıllık kaliteli süt destek miktarı (TL)*	502±46	291±28
İnek başına yıllık süt geliri (TL)	100 374±4 945	99 520±5 035
İnek başına yapılan günlük masraf (TL)	259,3±15,7	262,1±17,5
İnek başına yapılan yıllık masraf (TL)	94 645±5 329	95 667±7 108
İnek başına yıllık kar (TL)*	5 729±705	3 853±425

*: Gruplar arasındaki istatistiki farklılıklar %5'te önemlidir.

Diğer bir araştırma da ise, Hindistan'ın tarıma dayalı bir ülke olduğu, hayvancılık sektörünün bunun ayrılmaz bir parçası ve hayvansal üretiminde

büyük ölçüde kadınların elinde olduğunu; Kaba ve kesif yem temini, hayvan besleme, sulama ve sağlık bakımı, yönetim, sağım ve ev düzeyinde işleme, katma değer ve pazarlama gibi hayvancılık faaliyetlerinin çoğunun kadınlar tarafından gerçekleştirildiği, hayvancılıktaki cinsiyet ayrımcılığının düzeltilmesinin zorunlu olduğu ve kadınların güvenle pazarlık yapma ve stratejik ihtiyaçlarını karşılama kapasitelerinin artırılması için politikalar geliştirilmesi gerekmektedir (Patel ve ark., 2016).

3.5. İşletme Gelirleri ve Karlılığı Üzerine Etkili Faktörler

İşletme gelirleri üzerine etkili faktörler ise Çizelge 11’de gösterilmiştir.

Çizelge 11. İşletmecilerin Gelirleri Üzerine Etkili Faktörler

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	Kadın ve Erkek Bakıcılar		
		Standart Beta Katsayısı	T	P
Constant	0,15	-----	51,78	0,0000
Bakıcının yaşı (yıl)	0,02	0,06	2,82	0,0022
Bakıcının cinsiyeti	0,01	0,10	3,10	0,0039
Bakıcının eğitim durumu	0,03	0,11	3,64	0,0018
Bakıcının hayvancılık eğitimi alma durumu	0,02	0,12	4,01	0,0016
Toplam sığır sayısı (baş)	0,01	0,19	5,67	0,0013
Toplam sağmal inek sayısı (baş)	0,01	0,21	5,92	0,0011
Laktasyon süt verim miktarı (kg)	0,01	0,20	4,83	0,0020
Çiğ süt satış fiyatı (TL)	0,00	0,21	5,04	0,0010
Kaliteli süt destek miktarı (TL)	0,02	0,09	3,18	0,0017
Girdi piyasasına erişim kolaylığı	0,02	0,09	3,23	0,0010
Kaliteli süt üretim durumu	0,01	0,20	4,89	0,0009
Kalitesiz süt üretim durumu	0,01	-0,21	-5,25	0,0013
Sağım tekniğine ve hijyene uyma durumu	0,02	0,10	3,42	0,0021
Meme temizliğinin yapılma durumu	0,02	0,12	4,05	0,0019
Mastitis hastalığı görülme oranı (%)	0,01	0,15	4,67	0,0028
İşletmede günlük çalışma süresi (saat)	0,01	0,08	3,04	0,0031
R ²	0,27			
Düzeltilmiş R ²	0,29			

Log-linear regresyon modeli istatistiki analiz sonuçlarına göre, işletme geliri üzerine, bakıcının yaşı, bakıcının cinsiyeti, bakıcının eğitim durumu,

bakıcının hayvancılık eğitimi alma durumu, toplam sığır sayısı, toplam sağmal inek sayısı, laktasyon süt verim miktarı, çiğ süt satış fiyatı, kaliteli süt destek miktarı, girdi piyasasına erişim kolaylığı, kaliteli süt üretim durumu, sağım tekniğine ve hijyene uyma durumu, meme temizliğinin yapılma durumu, mastitis meme hastalığı görülme oranı ve işletmede günlük çalışma süresi gibi faktörler istatistiki olarak pozitif yönde etkili iken kalitesiz süt üretim durumu istatistiki olarak önemli, fakat negatif yönde etkili olmuştur ($P<0,05$). Çizelge 11 incelendiğinde, her 1 birim arttığında işletme gelirinde pozitif yönde artışa neden olan faktörler; bakıcı yaşı (%0,06), bakıcı cinsiyeti (%0,10), bakıcı eğitim durumu (%0,11), bakıcıların hayvancılık eğitimi alma durumu (%0,12), toplam sığır sayısı (%0,12), toplam sağmal inek sayısı (%0,21), laktasyon süt verim miktarı (%0,20), çiğ süt satış fiyatı (%0,21), kaliteli süt destek miktarı (%0,09), girdi piyasasına erişim kolaylığı (%0,09), kaliteli süt üretim durumu (%0,20), sağım tekniğine ve hijyene uyma durumu (%0,10), meme temizliğinin yapılma durumu (%0,12), mastitis hastalığı görülme oranı (%0,15) ve işletmede günlük çalışma süresi (%0,08) iken, negatif yönde artışa neden olan faktör ise kalitesiz süt üretim durumu (%0,21) olarak belirlenmiştir. Harkness (2010), Rahman (2013), Roy (2017), Vogt ve ark. (2021) ve Usman ve ark. (2022)'nin bildirmiş olduğu araştırma sonuçları ile mevcut araştırma sonuçları benzerlik içerisindedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları, kadın bakıcıların, erkek bakıcılara oranla daha güvenli, daha kaliteli, daha hijyenik şartlarda ve ekonomik olarak daha verimli inek sütü ürettiğini; insan sağlığı, gıda güvenliği, sürdürülebilir süt hayvancılığı ve kırsal kalkınma açısından da daha uygun koşulları sağladığını ortaya koymuştur. Bu araştırmanın sonuçları ışığında aşağıda belirtilen öneriler yapılmıştır;

- Kadınların Hayvancılık işletmeleri kurabilmeleri kolaylaştırılmalıdır.
- Kadınlara hayvancılıktan elde edilen gelirden hak ettikleri payları almaları sağlanmalıdır.
- Hayvansal üretimde kadınların katkısının büyük olduğu kabul edilmeli ve bunun kanıtlanması için ölçümler mutlaka yapılmalıdır.

- Kadınların hayvancılık faaliyetindeki rolü ile günlük yaptığı rutin işleri arasında önemli bir boşluğun olduğu kabul edilmeli ve boşluğu dolduracak farklı politikalar ve formüller geliştirilmelidir.
- Kadın Tarım Sivil Toplum kuruluşları, kırsalda yaşayan kadınların hayatını olumlu yönde değiştirmede en önemli görevler üstlenmelidir.
- Kırsalda yaşayan toplumlarda hane halklarının örgütlenmesinde, özellikle hayvancılıkta kadınların rolüne yönelik kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır.
- Kadınların veterinerlik ve hayvan yetiştiriciliği konularında erkeklerden daha fazla bilgi ve ilgisi olabileceği kabul edilerek, onlara kırsal kesimdeki kadınlara hayvancılık konusunda rehberlik yapabilecekleri iş imkânlarının sağlanması gerekmektedir.
- Kırsal alanlardaki eğitimli kadınlara, hayvancılık konusunda eğitim alabilmeleri için burs imkanları sağlanmalıdır.
- Kadınların hayvancılığı bir meslek olarak kabul edebilmesi için onlara diploma verilen kursların açılması ve hayvancılıkla ilgili üniversitelere girişte onlara ilave puan verilerek teşvik edilmelidir.
- Kadınlara yönelik eğitimler, kadın eğitmenler aracılığıyla toplum düzeyinde yaygınlaştırılmalıdır.
- Kadın ve eğitim birbirini tamamlayan iki unsur olduğundan, eğitimli bir kırsal kadın yetiştirmek için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.
- Hem kadın hem erkek bakıcıların ve hem de kırsal toplulukların çevre ve doğal kaynakları koruma ve atık yönetimi kapasitelerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Özellikle süt sığırı yetiştiriciliğinde, kırsal kesimde yaşayan toplumların ve özellikle de yoksul kadınların bilgi, beceri ve teknolojilere erişimini kolaylaştıran ortamları yaratılması gerekmektedir.
- Hayvancılıkla uğraşan kadınların kısa, orta ve uzun vadeli kredilere kolayca ulaşmaları sağlanmalıdır. Bu amaçla, bürokratik süreçler kısaltılmalıdır.
- Kırsalda hayvancılıkla uğraşan kadınların sosyal güvenlik sigorta çatısı altına alınması ve onların erken emekli olmaları sağlanmalıdır.

- Kırıldaki kadınlara kaliteli süt üretimi, sürü yönetimi, hayvan besleme, koruyucu hekimlik, sağlık koruma ve üreme konularında teknik bilgilere kolayca erişimi sağlanmalıdır.
- Hem kadın bakıcıların ve hem de erkek bakıcıların hayvan barındırma, hayvan besleme, sağım, temiz ve kaliteli süt üretimi, sütün muhafazası, üreme, hayvan sağlığı ve sürü yönetimi ile hayvan davranışları konularında teknik bilgiler almaları sağlanmalıdır. Bu amaçla çeşitli eğitim kurslar düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, T.I. (2014). The role of rural women in livestock management: Socio-economic evidences from diverse geographical locations of Punjab (Pakistan). *Geography. Universit'e Toulouse le Mirail - Toulouse II*.
- Andleeb, N., Khan, M., Shah, S. A. (2017). Factors affecting women participation in livestock farming in district Mardan, Khyber Paktun Khawa, Pakistan. *Sarhad Journal of Agriculture*, 33(2), 288-292.
- Amanat, T., Nawaz, N., Maann, A. A., Ashraf, I., Akhtar, S., Hasan, G. (2015). Women's participation; livestock management and its harmful effects on their health: a case study of Toba Tek Singh. *Professional Medical Journal*, 22(8), 191-195.
- Arshad, S., Muhammad, S., Mahmood, A., Randhawa, I., Ashraf, K., Mehmood, K. (2010). Rural women's involvement in decision-making regarding livestock management. *Pakistan Journal of Agricultural Sciences*, 47(2), 1-4.
- Batool, Z., Warriach, H. M., Ishaq, M., Latif, S., Rashid, M. A., Bhatti, A., Murtaza, N., Arif, S., Wynn, P. C. (2014). Participation of women in dairy farm practices under smallholder production system in Punjab, *Pakistan Journal of Animal Plant Sciences*, 24(40), 1263-1265.
- Beghin, J.C. (2006). Evolving dairy markets in Asia: recent findings and implications, *Food Policy*, 31, 195–200.
- Bytyqi, H., Vehapi, I., Rexhepi, S., Thaqi, M., Sallahi, D., Mehmeti, I. (2013). Impact of Bacterial and Somatic Cells Content on Quality Fresh Milk in Small-Scale Dairy Farms in Kosovo. *Food and Nutrition Sciences*. 4, 1014- 1020.
- Delgado, C.L. (2003). Rising consumption of meat and milk in developing countries has created a new food revolution. *Journal of Nutrition*, 133, 3907–3910.
- Farinde, A. J., Ajayi, A. O. (2005). Training needs of women farmers in livestock production: implications for rural development in Oyo state of Nigeria. *Journal of Social Sciences*, 10(3), 159-164.
- Farnworth, C. R., Kathleen, E. C. (2015). Building a Gender-transformative extension and advisory facilitation system in Sub-Saharan Africa. *Journal of Gender, Agriculture and Food Security*, 1(1), 20-39.

- Faye, B., Alary, V. (2001). The challenges of animal production in southern countries. *INRA Productions Animales*, 14, 3–13.
- Grace, D. (2007). Women's reliance on livestock in developing-country cities. ILRI Working Paper. International Livestock Research Institute, Nairobi, Kenya.
- Harkness, S. (2010). The Contribution of Women's Employment and Earnings to Household Income Inequality: A Cross-Country Analysis. A working paper of Centre for Analysis of Social Policy and Department of Social and Policy Studies, University of Bath.
- Hashmi, A. H., Maann, A. A., Asghar K., Riaz, M. (2007). Gender role in livestock management and their implication for poverty reduction in rural Toba Tek Singh, Punjab Pakistan. *Pakistan Journal of Agricultural Sciences*, 44(4), 674-678.
- Hundal, J.S., Chandrashekar, B.R., Kaur, K., Singh, J., Verma, H.K. (2013). Clean milk production awareness among women dairy farmers of Punjab. *Veterinary Practitioner*, 14(2), 394-397.
- Kyotos, K.B., Oduma, J., Wahome, R.G., Kaluwa, C., Abdirahman, F.A., Opondoh, A., Mbobua, J.N., Muchibi, J., Bagnol, B., Stanley, M., Rosenbaum, M. and Amuguni, J.H. (2022). Gendered Barriers and Opportunities for Women Smallholder Farmers in the Contagious Caprine Pleuropneumonia Vaccine Value Chain in Kenya. Published in *Animals*. 1026. <https://doi.org/10.3390/ani12081026>.
- Mahadi, M. A., Khanum, R., Akhi, K. (2014). Participation in livestock and poultry rearing: A study on Haor women in Bangladesh. *Journal of Chemical Biological and Physical Science*, 4 (4), 3850-3860.
- Marcondes, M.I., Lúcia, V., Brandão, N., Ferreira, G.A.T. and da Silva, A.L. (2017). Impact of farm size on milk quality in the Brazilian dairy industry according to the seasons of the year. *Ciencia Rural*, 47(11), 1-8.
- Millogo, V., Ouédraogo, G.A., Agenäs, S. and Svennersten-Sjaunja, K. (2008). Survey on dairy cattle milk production and milk quality problems in peri-urban areas in Burkina Faso. *African Journal of Agricultural Research*, 3(3), 215-224.
- Moffat, F., Khanal, S., Bennett, A., Thapa, T. and George, S. (2016). Technical and investment guidelines for milk cooling centres Technical and

- guidelines for milk cooling centres (FAO). Available from: <http://www.fao.org/3/a-i5791e.pdf>. Accessed: July 28, 2017
- Navarro, E.F. (2014). Exploring Alternatives for Milk Quality Improvement and more Efficient Dairy Production in a Smallholder Farming Context – Case Study: Mantaro Valley (Peru), University of College Cork, Ireland.
- Naz, S., Khan, N.P. (2018). Financial contribution of livestock at household level in Federally Administered Tribal Areas of Pakistan: An empirical perspective. *Sarhad Journal of Agriculture*, 34(1), 1-9.
- Nin, A., Ehun, S., Benin, S. (2007). Livestock productivity in developing countries: an assessment. *Handbook of Agricultural Economics*, 3, 2461–2532.
- Paraffin, A.S., Zindove, T.J. and Chimonyo, M. (2018). Perceptions of Factors Affecting Milk Quality and Safety among Large- and Small- Scale Dairy Farmers in Zimbabwe. *Hindawi Journal of Food Quality*, 1-7. Article ID 5345874.
- Patel, S.J., Patel, M.D., Patel, J.H., Patel, A.S., Gelani, R.N. (2016) Role of women gender in livestock sector: A review. *Journal of Livestock Science*, 7, 92-96.
- Rahman, A. (2013). Contribution of female agricultural laborer to family income and employment generation in selected areas of Rangpur District. M.S. Thesis, Dept. of Agricultural Economics, Bangladesh Agricultural University, Mymensingh.
- Roy, A. (2017). Contribution of women to household income and decision making in some selected areas of Mymensingh in Bangladesh. *Progressive Agriculture* 28 (2), 120-129.
- Shafiq, M., (2008). Analysis of the Role of Women in Livestock Production in Balochistan, P. *Journal of Agriculture & Social Sciences*, 4(1), 18-22.
- SPSS, (2015). SPSS for Windows, Version 23. SPSS Inc., Chicago, IL., USA.
- Srairi, M.T., El Jaouhari M., Saydi, A., Kuper, M. and Le Gal, P.Y. (2011). Supporting small- scale dairy farmers in increasing milk production: evidence from Morocco. *Tropical Animal Health Production*, 43, 41–49.
- Usman, M., Saboor, A., Mohsin, A.Q., Afzal, A. (2022). Women’s role in livestock production and its impact on livestock income. *Journal of Education and Social Studies*, 3(2), 73-83.

- Vogt, J., Jackson-Smith, D., Ostrom, M., Lezberg, S. (2021). The Roles of Women on Wisconsin Dairy Farms at the Turn of the 21st Century. Program on Agricultural Technology Studies College of Agricultural and Life Sciences University of Wisconsin-Madison, PATS Research Report No. 10.
- Vu, N.H., Lambertz, C. and Gauly, M. (2016). Factors influencing milk yield, quality and revenue of dairy farms in Southern Vietnam. *Asian Journal of Animal Sciences*, 10(6), 290-299.
- Zahoor, A., Fakher, Ali, A., Sarwar, F. (2013). Participation of rural women in crop and livestock activities: a case study of tehsil Tounsa Sharif of southern Punjab (Pakistan). *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 2(12), 98-121.

BÖLÜM 9

AHP YÖNTEMİ İLE TARIMSAL KALKINMA KADIN KOOPERATİFLERİNDE PAZARLAMA KARMASI ELEMENLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Püren VEZİROĞLU BİÇER¹
Prof. Dr. Müge KANTAR DAVRAN²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14383747>

---

¹ Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Adana, Türkiye.
purenzeziroglu@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-0207-5829

² Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Adana, Türkiye.
mkantar@cu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-4780-1043

1.GİRİŞ

Kapitalist ekonomik sistemi benimseyen toplumlarda kapitalistler ya da egemen sınıflar, emek gücünü bir meta olarak satın alır ve işçilerin ürettikleri değerlerin belirli bir kısmına herhangi bir karşılık ödemeksizin el koyarlar. İşçi sınıfı üyeleri doğrudan kapitalistlerin mülkiyeti altında değildir; ancak sahip oldukları özgürlük yalnızca biçimsel bir görünümüdür. Bu görünüm, açlık ve yoksulluk aracılığıyla kısıtlanır ve işçiler, yaşamlarını sürdürebilmek için emeklerini kapitalistlerin hizmetine sunmak zorunda bırakılır. Bu durum, kapitalist üretim ilişkilerinin geçerli olduğu tüm toplumlarda gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda, kadınların toplum içindeki konumunu değerlendirildiğinde, kadınların çoğunlukla işçi sınıfının bir parçası olduğu ancak erkeklere kıyasla daha fazla “disipline edilmiş” bir durumda bulunduğu gözlemlenmektedir. Yoksulluk ve açlık, en yoğun olarak kadınları ve çocukları etkilemektedir. Bu durum, toplumsal gericilik, feodal ilişkiler, geleneksel ataerkil roller ve toplumsal baskılar ile birleştiğinde, kadınların üzerindeki yükün katlanarak artmasına yol açar. Günümüz tarımsal üretiminde cinsiyete dayalı bir iş bölümü hakimdir ve bu iş bölümü ağırlıklı olarak kadın emeğine dayanır. Kırsal kesimde yaşayan kadınların tarımsal üretime katılım biçimleri, toplumun kültürel yapısı ve ekonomik gelişim düzeyi ile yakından ilişkilidir. Tarım sektöründe toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin her boyutta gözlemlenmesi, sektörün belirgin özelliklerinden biridir; bu bağlamda, kadın emeği sömürsünün diğer sektörlerle kıyasla daha derinleştiği ifade edilebilir (Candan & Özalp Günel, 2013).

Dünya Gıda ve Tarım Örgütü'nün 1998 yılındaki çalışmasında “tarımda feminizasyon” olarak ifade ettiği tarımsal üretimde kadınların artan hakimiyeti ve sektörde erkek sayısının azalması eğilimi kadınların tarımsal üretimdeki görevlerini yerine getirme yeteneklerini ve gıda güvenliğine sağladıkları diğer katkıları artırmaya yönelik adımlar atmamayı her zamankinden daha zorunlu hale getirmektedir. Bu gelişme, dünya genelinde kadınların başında olduğu hanelerin sayısındaki artışla paralel ilerlemektedir. Her iki gelişmenin de başlıca nedeni, kırsal alanlardan erkeklerin şehir veya kasabalara veya başka ülkelere göç etmesi ve/veya daha kazançlı iş kolları için tarımı terk etmeleridir (Tempelman, 1998).

Yukarıda ifade edilen olguların yanısıra kooperatifçilik kavramına bakılacak olursa, kooperatifler, bireylerin ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve isteklerini karşılamak amacıyla, gönüllü olarak bir araya geldikleri, demokratik bir şekilde kontrol edilen ve ortak mülkiyete sahip oldukları özerk örgütlerdir. Kooperatifler, ihtiyaç duyulan her yerde kurulabilme avantajlarıyla yoksulluğun azaltılmasında etkili bir araç olarak öne çıkar. Birçok kooperatif, sosyal ve ekonomik destek sistemlerine, eğitim, sağlık, sigorta, kredi ve diğer temel hizmetlere erişim sağlama konusunda önemli katkılar sunmaktadır. Kooperatifler, özellikle yoksul bireylerin tek başlarına ulaşmakta zorlanacakları ürün ve hizmetlerde katma değer yaratır; bu da ortakların kaynaklarını birlikte ve verimli bir şekilde kullanmalarıyla mümkün hale gelir (Anonim, 2019).Bütün bu bilgilerin ışığında hem kadın istihdamı açısından hem de sosyal devlet olmanın gereklilikleri açısından kooperatiflerin önemi net bir şekilde görülmektedir. Kooperatifler, tarımsal ürünlerin pazarlanmasında da önemli rol oynamaktadırlar.

Tarımsal amaçlı kooperatifler tarımda verimliliği artırıcı önlemler olarak, bitkisel, hayvansal, ormancılık, su ürünleri, arıcılık, meyvecilik, bağcılık, sebzeçilik ve çiçekçilik gibi alanlarda rantabl yetiştiricilik için her türlü teknik faaliyeti yürütür. Ortakların ürün ve mamullerinin kalitesini artırmak, hastalık ve zararlılarla mücadele etmek, üretimle ilgili araç, gereç ve diğer tarımsal ihtiyaçlarını karşılamak kooperatifin temel görevleri arasındadır. Ayrıca, bitkisel ve hayvansal ürünlerin işlenmesi, muhafazası, pazarlanması gibi süreçlerin yönetimi için gerekli çalışmaları yapar. Doğal kaynaklardan faydalanmak ve el sanatları gibi küçük ölçekli üretim faaliyetlerini desteklemek, bu ürünlerin pazarlamasını sağlamak da kooperatiflerin sorumluluklarındandır. Ortakların finansman ihtiyaçlarına yardımcı olmak ve teslim ettikleri ürün oranında avans vermek; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile diğer kurum ve bankalardan sağlanan teknik ve mali desteklerin ortaklara aktarılmasını sağlamak kooperatiflerin bir diğer görevidir. Kooperatifler ayrıca, özel ve resmi kuruluşlardan sağlanan kredi, hibe ve borç kaynakları amaca uygun şekilde kullanarak, bina, arazi ve ekipman gibi mülkiyetlerini ortaklarının hizmetine sunar ve bakım-onarımlarını gerçekleştirir. Son olarak, ortakların gıda, ev ve giyim eşyası, yakıt ve akaryakıt gibi ihtiyaçlarının alım-satım işlemlerini yapar, bayilik olarak bu ürünlerin teminini sağlar(Şen & Çoban, 2008). Tarımsal kooperatiflerin bu geniş kapsamlı amaçları şüphesiz

ki hem tarımsal üretimi hem de tarımsal üretim zincirindeki her aktörün refahını arttırmak için tasarlanmıştır. Görüldüğü gibi, hem tarımsal üretim hem de kadın istihdamı toplumlar için ekonomik kalkınmanın, sosyal gelişimin ve sürdürülebilirliğin temel unsurlarındandır.

Türkiye için tarımsal kadın kooperatiflerinin sayısal verilerine kısaca bakılacak olursa: Türkiye Ziraat Odaları Birliği verilerine göre, 755 Ziraat Odası'na kayıtlı toplam 933.723 kadın çiftçi bulunmaktadır; bu sayı, tüm üyelerin %17,82'sini oluşturmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun 2023 yılı verilerine göre ise Türkiye'de 4/b kapsamında yer alan 460.260 Tarım BAĞ-KUR'lu çiftçinin %24'ünü oluşturan 110.381 kadın çiftçi, sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olarak kendi Tarım BAĞ-KUR primlerini ödemektedir (Anonim, 2024b). Kooperatifler, daha önce de vurgulandığı gibi, ortaklarının üretim faaliyetlerini desteklemek ve bu ürünlerin pazarlamasını sağlamakla sorumludur. Ortakların finansman ihtiyaçlarına yardımcı olma amacı taşıdıkları için, yönetimlerinde ticari işletme bakış açısına ihtiyaç duyarlar. Ticari işletmeler, üretim faktörlerini bir araya getirerek kâr amacı gütmektedir; bu nedenle, ürün seçimi ile başlayan pazarlama karması süreçlerini etkili bir şekilde yönetmeleri önemlidir.

Değişken bir çevrede faaliyet gösteren işletmelerin, buldukları sektörde rekabet edebilmeleri ve başarılı olabilmeleri için iç ve dış çevre faktörlerine uyum sağlamaları gerekmektedir. Dış çevre faktörleri, pazarlama yöneticisinin kontrol edemediği makro faktörler (demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel, politik ve hukuki, rekabet ve teknoloji) olarak tanımlanırken; mikro çevre faktörleri (pazar, üretim faktörleri sahipleri, aracı kuruluşlar) ise kısmen ve zorlukla kontrol edilebilen unsurlar olarak kabul edilmektedir. İşletmeleri etkileyen iç çevre faktörleri, pazarlama dışı kaynaklar ve imkanlar (finansman, üretim, personel, kuruluş yeri, firma imajı ve araştırma geliştirme) ile pazarlama karması elemanları (ürün, fiyat, tutundurma, dağıtım) şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. İç çevre faktörleri, dış çevre faktörlerinin aksine işletme yöneticilerinin kontrol edebildiği değişkenleri kapsamaktadır. İşletmeler, bu faktörleri kullanarak hedef müşteri kitlelerinin istek ve ihtiyaçlarını karşılamakta ve onlara arzu ettikleri mal ve hizmetleri sunmaktadırlar.

Başka bir deyişle, işletmeler pazarlama ile ilgili karar değişkenleri olarak görülen pazarlama karmasını, hedef pazarın ürünlerine yönelik talebi çekebilecek şekilde oluşturmaktadır. Pazarlama karması içindeki her elemanı,

pazarlama silahı olarak etkin bir şekilde kullanılmaktadırlar (İlgaz Sümer & Eser, 2006). Adana iline kayıtlı 129 adet tarımsal kalkınma kooperatifi bulunmaktadır (Anonim, 2024a) Bu tarımsal kalkınma kooperatiflerinden yalnızca 3 tanesi kadın kooperatifidir.

Bu çalışmada tarımsal kadın kooperatifleri yöneticilerinin AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) yöntemi kullanılarak pazarlama karması elemanlarından hangilerine önem verdikleri değerlendirilmiştir. Dört ana eleman, birbirleriyle karşılaştırılarak yöneticilerin hangi unsurlara daha fazla önem verdiği araştırılmıştır. Bu aşamada, her bir elemanın altında belirlenen alt kriterler kullanılarak, ana elemanların alt kriterler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu süreç, grup karar verme modeli çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. AHP tekniği, hiyerarşik bir yapıda karar verme sürecine olanak tanırken, nicel ve nitel verilerin sistematik bir şekilde değerlendirilmesine imkan tanır. Bu yöntem ile yöneticilerin tercihleri ve öncelikleri daha etkili bir şekilde analiz edilmiştir.

2. PAZARLAMA KARMASI ELEMANLARINA BİR BAKIŞ

Pazarlama karması genel olarak 4P ile ifade edilse de bu kavramı pazarlama literatürüne sunan Borden'in (1964) çalışmasında bu kavramı 12 elemandan oluştuğu görülmektedir. Borden (1964) yılındaki çalışmasında, "pazarlama karması" kavramının üreticiler açısından sınıflandırılmasını şu şekilde ifade etmiştir:

1. Ürün Planlaması
  - 1.1. Sunulacak ürün serilerinin nitelikleri, tasarımları ve diğer özellikleri.
  - 1.2. Hedef pazarların belirlenmesi: Kimlere, nerelerde, ne zaman ve hangi miktarlarda satış yapılacağı.
  - 1.3. Yeni ürün politikaları: Araştırma ve geliştirme süreçlerinin yönetimi.
2. Fiyatlandırma
  - 2.1. Benimsenmesi gereken fiyat seviyelerinin belirlenmesi.
  - 2.2. Uygulanacak spesifik fiyat stratejileri (örneğin, garip fiyatlandırma, çift fiyatlandırma vb.).
  - 2.3. Fiyat politikası: Sabit fiyat uygulamaları ile değişken fiyat stratejileri, fiyat bakım yöntemleri ve liste fiyatlarının kullanımı.
  - 2.4. Şirket ve ticaret için belirlenen kâr marjlarının tanımlanması.

3. Markalaşma

3.1. Ticari markaların seçim süreçleri.

3.2. Marka politikası: Bireyselleştirilmiş markalar ile aile markaları arasındaki seçim.

3.3. Özel etiket altında veya markasız ürün satışı stratejileri.

4. Dağıtım Kanalları

4.1. Üretim tesisinden tüketiciye ulaşım için kullanılacak dağıtım kanalları.

4.2. Toptan ve perakende dağıtım kanalları arasındaki seçicilik derecesinin belirlenmesi.

4.3. Ticaretin işbirliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirilecek çalışmalar.

Kişisel Satış

5.1. Kişisel satışın yüklenmesi gereken sorumluluklar ve bu süreçte kullanılacak yöntemler:

5.2. Üretici organizasyon yapısı.

5.3. Toptan ticaret segmentinde uygulanacak stratejiler.

5.4. Perakende ticaret segmentinde benimsenmesi gereken yöntemler.

6. Reklam

6.1. Reklam bütçesinin belirlenmesi ve reklam faaliyetlerine ayrılacak kaynakların yönetimi.

6.2. Benimsenmesi gereken reklam metni platformları: Elde edilmek istenen ürün imajı, kurumsal imajın oluşturulması.

6.3. Reklam karışımı: Ticarete, ticaret aracılığıyla ve doğrudan tüketicilere yönelik reklam stratejileri.

7. Tanıtımlar

7.1. Ticaret aracılığıyla veya doğrudan tüketicilere yönelik özel satış planları veya araçlarına yüklenmesi gereken sorumluluklar.

7.2. Bu araçların biçimleri: Tüketici tanıtımları ve ticaret tanıtımları için kullanılan yöntemler.

8. Ambalajlama

8.1. Ambalaj ve etiketin tasarım ve formülasyonu.

9. Sergileme

9.1. Satışı artırmak amacıyla sergileme yükümlülüklerinin belirlenmesi.

9.2. Sergilemenin güvence altına alınması için benimsenmesi gereken stratejiler.

10. Hizmet Verme

10.1 Müşterilerin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin sağlanması.

11. Fiziksel İşleme

11.1 Depolama süreçleri.

11.2 Taşımacılık yöntemleri.

11.3 Stok yönetimi.

12. Bilgi Toplama ve Analiz

12.1 Pazarlama operasyonlarında bilgilerin toplanması, analizi ve etkin bir şekilde kullanılması olarak ifade edilmektedir (Borden, 1964).

Bu unsurlar, şirketlerin pazarlama stratejilerini oluştururken dikkate alınması gereken temel bileşenlerdir. Başarılı bir pazarlama karması, hem pazar dinamiklerine uygun stratejilerin geliştirilmesine hem de müşteri beklentilerinin karşılanmasına katkı sağlamaktadır.

3. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmanın ana materyalini Adana'daki tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin yöneticileri ile yapılan yüz yüze anketler oluşturmaktadır. Toplamda 3 adet olan tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin hepsi ile görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında soruların dışında nitel veri niteliğinde olacak bilgiler de elde edilmiştir. Çalışmada kooperatif yöneticisi kadınların pazarlama karması elemanlarından hangilerine önem verdiklerini değerlendirmek için Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri'nden biri olan AHP (Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi) kullanılmıştır.

1960'ların sonlarında Yöneylem Araştırmacısı ve matematikçi Thomas Saaty, başında bulunduğu projeyi yürütürken proje paydaşlarının karar verme süreçlerinde karşılaştıkları iletişim sorunlarını ortadan kaldıracak daha uygulanabilir bir yöntemin eksikliğini gözlemiştir. Bu durum, sıradan insanlar için bile karmaşık sorunların çözümüne yönelik basit bir yol geliştirmeye yönelik bir motivasyon oluşturarak AHP'nin (Analitik Hiyerarşi Prosesi) literatüre kazandırılmasını sağlamıştır (Forman & Selly, 2001). AHP, karar verme problemlerinde yalnızca somut ve objektif gerçeklikleri değil, aynı zamanda soyut ve sübjektif fikirleri de ölçebilen etkili bir teoridir. Bu yöntem, her iki durumda da karar vericinin karşılaştırma yapmasına olanak tanır. AHP

kullanılırken, karar vericinin problemini hiyerarşik veya ağsal (network) bir düzende yapılandırması gerekmektedir (Saaty & Vargas, 2012). AHP'nin diğer yöntemlerden en önemli farklılıklarından biri esnekliğidir. Bu sayede, bulanık mantık ve doğrusal programlama gibi diğer tekniklerle entegre bir şekilde kullanılabilir (Vaidya & Kumar, 2006). Kişiler, çözmesi gereken sorunları algıladıktan sonra, sorunu oluşturan unsurları bir grup halinde toplama veya hiyerarşik bir sıralama yapma davranışı sergilerler. Bu sıralama veya sınıflandırma (kümeleme) bazen kişiye özgü olabilir; ancak sorun çözme aşamasında üretilen çözümler genellikle birbirleriyle uyumlu olmaktadır. Bireyler, bilgi, deneyim, sezgi ve fikirlerini mantıklı bir biçimde birleştirerek hem öznel hem de nesnel unsurları karar verme sürecine dahil ederler (Akad & Gedizlioğlu, 2011). Analitik Hiyerarşi Süreci'nin teorik altyapısı problem çözmek için yapılacak işlemleri sistematik bir şekilde uygulamak üzerine kurulmuştur. Çözülecek sorunun her ögesini kullanarak problemi çözmeyi temel alan AHP'nin 3 temel ilkesi vardır. Bunlar; ayrıştırma, karşılaştırmalı yargılama ve önceliklerin sentezidir (Veziroğlu, 2019).

- Ayrıştırma İlkesi

Ayrıştırma ilkesi, karmaşık bir karar verme probleminin hiyerarşik bir biçimde kümelere, alt kümelere ve daha alt kümelere ayrılması olarak tanımlanabilir (Forman & Selly, 2001). Böylece karar verici, karmaşık ve çözülmesi zor problemlerle daha kolay başedebilir duruma gelecektir (Veziroğlu, 2019).

- Karşılaştırmalı Yargılama

Bu ilke, karar verme probleminin tüm unsurlarının bulunduğu bileşimlerin ikili (eşli) karşılaştırmasının yapılmasını ifade eder. Ayrıştırma ilkesinde belirtildiği gibi, unsurlar kümelendir ve ihtiyaç duyulursa her bir küme alt bir kümeye ayrılabilir. Karşılaştırmalı yargılama aşamasında ise, unsurların tüm bileşimleri birbirleriyle ikili olarak karşılaştırılır ve bu karşılaştırmaların sonucunda ilgili kümenin yargılama sonuçları elde edilir (Forman & Selly, 2001).

- Önceliklerin Sentezi

Bu ilke, aynı seviyede kümelendirilmiş unsurların bir önceki adımda belirlenmiş yerel önceliklerinin, bağlı oldukları ana kümenin global önceliği ile çarpılması yoluyla elde edilir. Global önceliklerin hesaplanmasıyla, hiyerarşinin en alt seviyesindeki unsurların global öncelikleri belirlenmiş olur

(Forman & Selly, 2001). AHP yöntemini karar verme aracı olarak kullanırken, bazı temel adımların izlenmesi ve belirli kavramların bilinmesi gerekmektedir. AHP'nin uygulanması için takip edilmesi gereken adımlar aşağıda sıralanmıştır:

Modelin Kurulması: Karar probleminin hedef, kriter ve alternatiflerden oluşan hiyerarşik bir yapıya göre ayrıştırılması.

Kriter Ağırlıklarının/Önceliklerinin Elde Edilmesi: Kriter ağırlıkları belirlenirken, hiyerarşik yapıda kriterlerin üzerinde bulunan hedef dikkate alınarak karşılaştırma matrisleri oluşturulmalıdır. Matrisin tutarlılığı kontrol edilmeli ve gerektiğinde düzenleme yapılmalıdır.

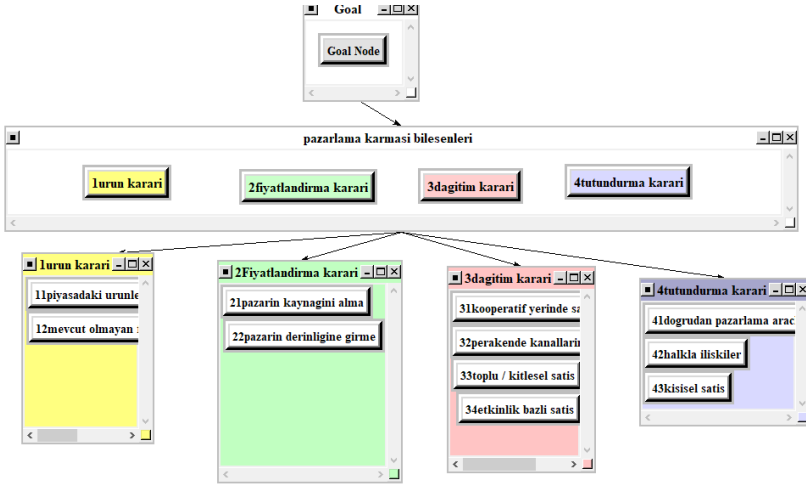
Alternatiflerin Lokal/Bölgesel Önceliklerinin Elde Edilmesi: Alternatiflerin önceliklerinin belirlenmesi için her bir kriter göz önünde bulundurularak karşılaştırma matrisleri oluşturulmalıdır. Bu aşamada matris tutarlılığı kontrol edilmelidir.

Sentezleme: Önceki aşamalarda matrisler yardımıyla elde edilen önceliklerin bir araya getirilmesi. Böylece, modelin genelinde en yüksek öncelik puanını alan alternatifin en iyi veya seçilmesi gereken alternatif olduğuna karar verilir.

Duyarlılık Analizi: Kriter ağırlıklarının değişiminin elde edilen sonucu ne kadar değiştireceğini ve sonuçların arkasındaki rasyonelliği değerlendirmek için yapılır.

Nihai Kararın Verilmesi: Sentezleme ve Duyarlılık Analizi sonuçları göz önünde bulundurularak karar verilir (Mu & Pereyra-Rojas, 2016).

AHP'nin teorik olarak kısaca açıklanmasından sonra bu çalışmada kullanılan karar modeli için AHP'nin 9'lu ölçeği kullanılmıştır ve karar modeli Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1 AHP Modeli

Yüz yüze görüşmelerde elde edilen veriler Super Decisions isimli AHP yöntemi için özel olarak tasarlanmış yazılım ile değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Nitel Bulgular

Adana ilinde toplam 3 adet tarımsal kalkınma kadın kooperatifi bulunmaktadır. Bu kooperatiflerinin yöneticileri ile kooperatifin karar vericisi olduğu göz önünde bulundurularak görüşülmüştür. AHP sonuçlarının paylaşılmasından önce yüz yüze görüşmelerde vurgulanan bazı önemli noktalar aşağıda paylaşılmıştır. İlk olarak görüşülen yöneticilerin ürünleri konusunda kendilerine güvenlerinin tam olduğu ancak en önemli sorunun rekabetçi piyasa yapısında tutundurma karmasının bir parçası olan müşteri ile iletişim ve markalaşma için bütçe ayıramadıkları buna ek olarak bu stratejiler için yeterli eğitimlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda barkod sistemi, logo tasarımı, marka değeri yaratma gibi ticari faaliyet gösteren şirketlerin önceliklendirdiği ve yüksek bütçe ayırdığı alanlarda rekabetçi ortam şartlarına göre zayıf kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ürün piyasada ihtiyaç karşılama amacının önemli olduğu ancak değişen müşteri / tüketicî portföyünün bunlara ek olarak iletişim, ürün hakkında detaylı bilgi sahibi olma, ürün güvenilirliği, ve şeffaflık gibi değerlere daha fazla önem verdiği günümüz koşullarında, bu konulara da yatırım yapılmasının markanın rekabet gücünü artırabileceği ifade

etmişlerdir. Bu yatırımın sadece finansal olarak düşünülmemesi gerektiğini aynı zamanda kooperatifin bütün paydaşlarının bu konularda eğitimler alabilmesinin fırsatlarının da olması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Ürünlerinin kalitesinden şüphe duymayan kooperatif yöneticileri, bu ürünlerin farklı pazarlara satılması için gerekli olan yasal ve prosedürel eğitimlere ihtiyaç duyduklarını, ayrıca en temel muhasebe işlemleri veya yazılımların kullanımında bile zaman zaman bilgi eksiklikleri nedeniyle sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

4.2. Nicel Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde AHP yöntemi ile analiz edilen öncelikler paylaşılacaktır. Çalışmaya katılan kooperatif yöneticilerine ilk olarak "yeni ürüne karar verirken" pazarlama karması elemanlarından hangilerinin öncelikli olduğu sorulmuştur. AHP, hiyerarşik bir yapı ile karar unsurlarını bölümlere ayırır ve ikili karşılaştırma yöntemiyle her bir unsuru göreceli olarak değerlendirir. Bu süreçte, karar vericilerin tercihleri ikili karşılaştırmalar yoluyla sayısallaştırılarak öncelik sıralaması oluşturulur. Çalışmada da, kooperatif yöneticilerinin pazarlama karması unsurları (fiyat, dağıtım, tutundurma) arasındaki önem sıralaması AHP yöntemi ile belirlenmiş ve yeni ürün kararında hangi faktörlerin daha fazla etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu sayede, kooperatiflerin yeni ürün stratejilerinde hangi pazarlama unsurlarına daha fazla önem vermesi gerektiği ortaya koyulmuştur. Bu halde, ürün kararını en az dağıtım, sonra tutundurma en son da fiyatlandırma'nın etkilediği tespit edilmiştir. (Tablo 1). Sonuç olarak karar vericiler için (kooperatif yöneticileri) dağıtım, tutundurma ve fiyatlandırma kritik önem taşıyan pazarlama karması elemanları olarak tespit edilmemiştir.

Tablo 1 Ana Kriterlerin İkili Karşılaştırma Tablosu Sonuçları

İsim	Normalizasyon	Limit
1ürün	0.49562	0.247808
2fiyatlandırma	0.28413	0.142065
3dağıtım	0.09990	0.049948
4tutundurma	0.12036	0.060180

İkinci soruda karar vericilere ürüne karar verirken pazarlama karması elemanlarından ürünü göz önünde bulundurarak hangi alt kritere önem

verdikleri sorulmuştur. Burada ürün tipi olarak piyasadaki ürünlere muadil ürün veya piyasadaki ürünlerin sağladığı faydalardan daha farklı faydaları sağlayan ürün olarak iki alt kriter değerlendirilmiştir. Piyasada mevcut olan faydaları sağlayan bir ürün yerine karar vericiler fayda yeniliği sağlayan ürünleri piyasaya sürmeye önem vermişlerdir. Diğer soruda karar vericilere fiyat göz önünde bulundurulduğunda yeni ürün kararını verirken neye önem verdikleri sorulduğunda karar vericilerin pazarın kaymağını alma olarak ifade edilebilecek olan stratejiyi benimsedikleri görülmüştür. Bu strateji yeni ürünün yüksek bir fiyat ile piyasaya sürülerek, ürün yaşam evresinin ilk dönemini yüksek fiyat ile tamamlaması daha sonra rakip ürünlerin piyasaya girmesi durumunda fiyat esnekliğine bağlı olarak ürünün fiyatında düşüşler yaşanması durumudur (Akçay, 1974).

Bir diğer önemli pazarlama karması elemanı olan dağıtıma bakıldığında ise karar vericilerin toplu / kitlesel satışlara en çok önemi verdikleri görülmüştür. Toplu / kitlesel satış olarak ifade edilen kooperatiflerle ihtiyaç üzerine anlaşma yapılarak herhangi tüzel veya özel kişilerin büyük miktarlarda ürün talep etmesidir. Diğer seçenekler; kooperatif yerinde (mağazasında) satış, etkinlik bazlı satış (festival veya kermes vb.) ve perakende kanallarında satış (çeşitli perakende kanallarında stand uygulaması ile satış) olarak verilmiştir.

Karar vericiler, özellikle etkinlik bazlı satışlarda ziyaretçi kitlenin çok farklı yapılarda olması nedeni ile ürün portföyünü sergilemede verimli olamadıklarını ifade etmişlerdir. Buna ek olarak perakende kanallarında satış yapmayı tercih ettiklerini ancak bu kanalların prosedürlerinin (gıda güvenliği, kalite mevzuatı sertifikaları) nedeni ile her ürünü o kanallarda değerlendiremediklerini söylemişlerdir.

Son olarak tutundurma elemanı için ise, karar vericiler en çok doğrudan pazarlama araçlarını tercih etmişlerdir. Bu araçlar e-ticaret, e-posta üzerinden tanıtım gibi araçlardır. Kişisel satış ve halkla ilişkiler tercih edilmemiştir. Bu bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2 Alt Kriterlerin İkili Karşılaştırma Tablosu Sonuçları

İsim	Normalizasyon	Limit
Piyasadaki Ürüne Muadil Ürün	0.32432	0.080370
Mevcut Olmayan Faydaları Sağlayan Ürün	0.67568	0.167438
Pazarın Derinliğine Girme	0.32432	0.046075
Pazarın Kaymağını Alma	0.67568	0.095990
Etkinlik Bazlı Satış	0.20383	0.010181
Kooperatif Yerde Satış	0.07354	0.003673
Perakende Kanallarında Satış	0.12717	0.006352
Toplu Kitlesele Satış	0.59546	0.029742
Doğrudan Pazarlama Araçları	0.77462	0.046616
Halkla İlişkiler	0.03995	0.002404
Kişisel Satış	0.18543	0.011159

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Kooperatif yöneticilerinin yeni bir ürüne karar verirken pazarlama karması unsurları arasında hangi faktörlere öncelik verdiklerinin araştırıldığı bu çalışmada, AHP yöntemi kullanılmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi AHP komplike karar verme süreçlerini daha kolay, anlaşılabilir ve karar verici için yol haritası çizmeye yardımcı olacak bir hale getirmektedir. Analiz sonuçları, ürün kararında en çok fiyatlandırmanın, ardından tutundurma ve en az da dağıtımın etkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, kooperatiflerin yeni ürün geliştirme sürecinde fiyatlandırmayı daha kritik bir unsur olarak değerlendirdiğini, dağıtımı ise göreceli olarak daha az önemli bulduğunu ortaya koymaktadır. Yöneticilerin ürün ile ilgili tercihleri incelendiğinde, piyasadaki mevcut faydaları sağlayan ürünler yerine, tüketicilere yeni faydalar sunan ürünleri tercih ettikleri görülmüştür. Bu bulgu, kooperatiflerin rekabetçi bir avantaj elde etmek ve tüketici ilgisini çekmek için değer yeniliğine önem verdiklerini göstermektedir. Fiyatlandırma stratejisi bağlamında ise yöneticilerin pazarın kaymağını alma stratejisini benimsedikleri tespit edilmiştir; bu da kooperatiflerin yüksek kar marjı sağlamayı hedefleyen bir fiyatlandırma politikası uygulama eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır.

Dağıtım stratejisi açısından bakıldığında, yöneticilerin özellikle toplu veya kitlesele satışlara öncelik verdikleri belirlenmiştir. Bu satış kanalı, kooperatiflerin büyük miktarlarda ürün satışı yaparak geniş bir pazara hitap

etme amacını yansıtmaktadır. Diğer dağıtım kanalları (mağaza satışları, etkinlik bazlı satışlar, perakende kanallarında satış) ise çeşitli kısıtlamalar ve verimlilik kaygıları nedeniyle daha az tercih edilmiştir. Özellikle etkinlik bazlı satışlarda hedef kitlenin çeşitliliği, ürün portföyünün etkili bir şekilde sergilenmesini zorlaştırmaktadır. Perakende satış kanallarında ise kalite ve gıda güvenliği mevzuatına uyum gereklilikleri, kooperatiflerin ürünlerinin tamamını bu kanallarda değerlendirmesini sınırlamaktadır. Tutundurma faaliyetlerinde yöneticiler, doğrudan pazarlama araçlarına (e-ticaret ve e-posta üzerinden tanıtım) öncelik vermektedir. Bu bulgu, kooperatiflerin doğrudan ve hedeflenmiş iletişim yollarını kullanarak müşteri ile birebir temas kurmayı önemsediklerini göstermektedir.

Genel olarak, çalışmanın bulguları kooperatiflerin yeni ürün stratejilerinde fiyatlandırma ve fayda yeniliğine odaklandıklarını, kitlesel dağıtım kanallarına ağırlık verdiklerini ve tutundurma faaliyetlerinde doğrudan pazarlama araçlarını tercih ettiklerini göstermektedir. Bu sonuçlar, kooperatiflerin pazar dinamiklerine uyum sağlayarak rekabet avantajı elde etmeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Akad, M., & Gedizlioğlu, E. J. İ. d. (2011). Toplu taşıma türü seçiminde simülasyon destekli analitik hiyerarşi yaklaşımı. 6(1).
- Akçay, O. (1974). Yeni mamulü yaşam evrenlerinde fiyatlama stratejisi. *Akademi: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 3(1), 162-176.
- Anonim. (2019). Kooperatifler hakkında bilgiler. Retrieved from <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/kooperatif-nedir>
- Anonim. (2024a). Kooperatif Faaliyetleri. Retrieved from <https://adana.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=44>
- Anonim. (2024b). Türkiye'de ve Dünyada Kadın Çiftçiler. Retrieved from <https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/15-ekim-dunya-kadin-ciftciler-gunu20241015085149>
- Borden, N. H. (1964). The concept of the marketing mix. *Journal of Advertising Research*, 4, 2-7.
- Candan, E., & Özalp Günal, S. (2013). [Tarımda kadın emeği]. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19(1 ve 2), 93-101.
- Forman, E. H., & Selly, M. A. (2001). *Decision by objectives: how to convince others that you are right*: World Scientific.
- İlgaz Sümer, S., & Eser, Z. (2006). [Pazarlama karması elemanlarının evrimi]. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 165-186.
- Mu, E., & Pereyra-Rojas, M. (2016). *Practical decision making: an introduction to the Analytic Hierarchy Process (AHP) using super decisions V2*: Springer.
- Saaty, T. L., & Vargas, L. G. (2012). *Models, Methods, Concepts & Applications of the Analytic Hierarchy Process*: Springer New York, NY.
- Şen, M., & Çoban, Ş. (2008). *Tarımsal Kooperatifçilik*. Samsun: Samsun İl Tarım Müdürlüğü.
- Tempelman, D. (1998). Rural women and food security: current situation and perspectives.

- Vaidya, O. S., & Kumar, S. (2006). Analytic hierarchy process: An overview of applications. *European Journal of Operational Research*, 169(1), 1-29. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ejor.2004.04.028>
- Veziroğlu, P. (2019). *Turunđgil Üretim ve Pazarlama Karar Süreçlerinin Dışsatım Potansiyelini Arttırma Açısından Analizi*. (Doktora), Çukurova Üniversitesi, Adana.

BÖLÜM 10

KADIN KOOPERATİFLERİN MEVCUT DURUMLARI ve PAZARLAMA SORUNLARI: ADANA İLİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dr. Tuğçe KAYA¹, Prof. Dr. Müge KANTAR DAVRAN²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14383916>

---

¹ Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Adana, Türkiye.
tkaya@cu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-5376-6144

² Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Adana, Türkiye.
mkantar@cu.edu.tr Orcid ID: 0000-0003-4780-1043

1. GİRİŞ

Kooperatifçilik, bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gönüllü olarak bir araya gelmesiyle kurulan özerk yapılar olarak tanımlanır. Kadın kooperatifleri ise kadınların ekonomik güçlenmesi ve toplumsal katılımlarının artırılması amacıyla oluşturulmuş dayanışma ve iş birliği modelleridir (Emiroğlu, 2019). Türkiye’de kadın kooperatiflerinin temelleri, 1990’lı yılların sonlarında atılmış ve özellikle 2000’li yıllardan itibaren hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yapılar, kadınların iş gücüne katılımını destekleyerek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yolunda önemli adımlar atılmasına katkıda bulunmuştur (Duguid ve ark, 2015).

Kadın kooperatifleri, Türkiye’nin birçok farklı bölgesinde, kırsal ve kentsel alanda faaliyet göstermektedir. Bu kooperatiflerin temel amacı, kadınlara gelir sağlamak, ekonomik bağımsızlık kazandırmak, becerilerini geliştirmek ve toplumsal statülerini yükseltmektir. Kadın kooperatifleri tarımdan el sanatlarına, gıda üretiminden dijital hizmetlere kadar geniş bir yelpazede faaliyet göstererek kadınların ekonomik faaliyetlerde yer almalarına imkan tanır (UN Women, 2020). Kooperatifler, üyelerinin sahip oldukları becerileri toplumsal bir değer haline getirmeye, gelir elde etmelerine ve sosyal açıdan güçlenmelerine destek olur. Özellikle düşük geliri ve eğitimsiz kadınlar için ekonomik bir çıkış noktası oluşturan bu kooperatifler, aynı zamanda kadınların aile içindeki ve toplumdaki rollerini de güçlendirmektedir (Erdoğan, 2022).

Kadın kooperatiflerinin önemi, özellikle ekonomik ve sosyal kalkınma açısından dikkate değerdir. Tarımsal üretimden evde üretim faaliyetlerine, çocuk bakımı hizmetlerinden el sanatlarına kadar birçok alanda faaliyet gösteren bu yapılar, yoksul bölgelerde kadınlara yeni istihdam olanakları sunmaktadır. Aynı zamanda kadınların bir araya gelerek ortak projeler gerçekleştirdiği kooperatifler, dayanışma ve yardımlaşmayı teşvik eden bir iş modelidir. Bu sayede kadınlar, birlikte çalışma alışkanlığı geliştirirken, girişimcilik ruhunu da pekiştirmektedir (Ankara Kalkınma Ajansı, 2024).

Kooperatiflerde, ortak mülkiyet ve demokratik katılım ilkeleri temel alınmakta olup, kadınların liderlik yeteneklerini geliştirmeleri de desteklenmektedir. Türkiye’de devletin sağladığı destekler, çeşitli STK’lar tarafından yürütülen projeler ve uluslararası kuruluşların sağladığı fonlar sayesinde kadın kooperatifçiliği hızla büyümektedir (Karakuş, 2022). Ancak,

kadın kooperatiflerinin sürdürülebilirliğini sağlamak ve pazarda rekabet güçlerini artırmak için daha fazla teknik bilgi, pazarlama desteği ve dijitalleşme gerekmektedir (UN Women, 2020).

Bu bağlamda, kadın kooperatifleri üzerine yapılan araştırmalar, Türkiye’de bu alanın gelişim potansiyelini ortaya koymaktadır. Kadın kooperatifleri, sadece ekonomik katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen bir yapı olarak, yerel kalkınmaya ve sürdürülebilir gelişime katkıda bulunmaktadır (Duguid ve ark, 2015; FAO, 2011).

Kadın kooperatifleri göz önünde tutularak yapılan bu çalışmada Adana’daki kadın kooperatiflerin mevcut durumlarını, ürettikleri ürünleri hangi yollarla pazarlamaya çalıştıklarını, pazarlama sırasında yaşadıkları sorunları ve önerileri ortaya koymaya çalışılmış. Ayrıca kooperatifte kullanılan bilgi iletişim teknolojilerinin varlığı ortaya konulmaya ve bunları ne amaçla kullandıkları araştırılmaya çalışılmıştır.

2. TÜRKİYE’DE KOOPERATİFÇİLİK

Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin tanımına göre kooperatif; “ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattır” (ICA, 2022). Kooperatifler genellikle tarım, toptan ve perakende ticaret, konut inşası, su ve enerji temini, eğitim, turizm, taşımacılık, sağlık, bankacılık ve sigortacılık gibi alanlarda faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte, bilgi ve iletişim teknolojileri, yaşlı ve çocuk bakım hizmetleri, el sanatları ve kültürel faaliyetler gibi alanlarda da yeni kooperatif türleri giderek yaygınlaşmaktadır (Emiroğlu, 2019). Günümüzde kooperatiflerin rolü oldukça önemlidir. Tarımsal pazarlamada aracı sayısını azaltarak, fiyat dalgalanmalarını dengelemeye ve gıda enflasyonunu düşürmeye katkı sağlamaktadır (Kutay, 2022).

Türkiye’de kadın kooperatiflerinin temelleri 1999 yılında atılmıştır. Günümüzde bu kooperatifler, ülke genelinde ortaklarına ve topluma çeşitli mal ve hizmetler sunarak faaliyet göstermektedir. Kadın kooperatifleri, salt ekonomik ya da yalnızca sosyal amaçlı yapılardan öteye geçerek, her iki alanı kapsayan bir örgütlenme biçimi oluşturmaktadır (Duguid ve ark, 2015).

Türkiye’de kooperatifçilik hizmetlerinden sorumlu üç farklı bakanlık bulunmaktadır. Tarımsal amaçlı kooperatifler Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına, yapı kooperatifleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösterirken, tarım dışındaki yapı kooperatifleri dışındaki kooperatifler ise Gümrük ve Ticaret Bakanlığının sorumluluğundadır (Ticaret Bakanlığı, 2015).

3. KADIN KOOPERATİFÇİLİĞİ

Kadın kooperatifleri, kadınların güçlendirilmesinde, ekonomik istikrarın artırılmasında ve toplumsal kalkınmanın teşvik edilmesinde dönüştürücü bir rol oynar. Bu kooperatifler, kadınlara işgücüne aktif olarak katılma, mali bağımsızlık kazanma ve sosyal statülerini geliştirme fırsatı sağlar. Geleneksel iş modellerinin aksine, kooperatifler kapsayıcı büyümeyi teşvik etmede etkili olan karşılıklı destek ve ortak mülkiyet ilkelerine göre çalışır. Son yıllarda, kadın kooperatifleri, özellikle kadınların işgücüne katılımının düşük kaldığı bölgelerde, cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik etmede etkili araçlar olarak ivme kazanmıştır. Kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifinin ana sözleşmesinde, kadın kooperatifinin amacı; ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamak, ekonomik faaliyetler çerçevesinde mal ve hizmet üretimini gerçekleştirmek ve pazarlamayı desteklemek, girişimlerini teşvik etmek, üretim becerilerini geliştirmek ve böylece ortaklarının ekonomik çıkarlarını koruyarak sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamak olarak belirlenmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Kooperatifler, kadınların kamusal yaşama katılımını, temel gelir kaynaklarına ve örgütlenme imkânlarına erişimini, ihtiyaçlarına yönelik eğitim, danışmanlık ve savunuculuk gibi çeşitli faaliyetleri ortak bir yapıda sağladıkları için kadınların güçlenmesi açısından uygun bir model olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, kooperatifçilik hareketi içinde kadınlar ve kadın kooperatiflerini desteklemeye yönelik politika çerçeveleri geliştirilmekte; destek hizmetleri, eğitim, araştırma ve iletişim ağları aracılığıyla kadınların kooperatiflerde güçlenmesi ve kadın kooperatiflerinin dayanıklılığı ile sürdürülebilirliğini artırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022).

Türkiye’de 2024 yılı itibariyle yaklaşık 1100 kadın kooperatifi ve 7 kadın kooperatif birliği bulunmaktadır (Ankara Kalkınma Ajansı, 2024).

Kadın kooperatifleri, küresel düzeyde birçok kadın için ekonomik bağımsızlığa ve toplumsal dayanıklılığa ulaşmada önemli bir köprü işlevi görmektedir. Ancak, bu kooperatiflerin, rekabetçi pazarlarda kendilerini etkili bir şekilde konumlandırmakta karşılaştıkları kalıcı zorluklar bulunmaktadır (UN Women, 2020). Kadın kooperatiflerinin pazarlama alanındaki sıkıntıları, genellikle sınırlı finansal kaynaklar, profesyonel pazarlama eğitimi eksikliği ve daha geniş dağıtım ağlarına sınırlı erişimden kaynaklanır (Duguid ve Weber, 2016). Ayrıca, toplumsal beklentiler ve cinsiyet önyargıları, kadınların öncülük ettiği girişimlerin ürettiği ürünlerin görünürlüğünü azaltabilir ve çeşitli tüketici gruplarına ulaşmayı zorlaştırabilir (ILO, 2018). Yeterli pazarlama olmadan, bu kooperatiflerin ürettiği yüksek kaliteli ürünler bile yeterince tanınmayabilir, bu da kooperatiflerin ekonomik istikrarlarını ve büyüme potansiyellerini olumsuz etkileyebilir (FAO, 2011). Genellikle kırsal alanda ve eğitim düzeyi düşük kariyer yapamayan kadınların emeklerini bir araya getirerek ekonomik ve sosyal gelişmeyi de beraberinde oluşturan kooperatifçilik yoksul ve eğitimsiz kadınların umududur. Kadın kooperatifçiliği statüsü bulunmamakla birlikte Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından teşvik edilmektedir. Bu bakımdan kadın kooperatifçiliğinin güçlendirilmesi, kadın emeğinin destek sağlanması önemlidir (Andiç, 2023).

Kadınların genellikle erkeklere göre daha sınırlı erişime sahip oldukları ekonomik kaynakların (örneğin toprak, sermaye, yetenek, kredi vb.) etkin kullanımını teşvik etmesi açısından kooperatifler büyük bir öneme sahiptir. Bu model, sermaye yerine bireyin temsil edilmesini esas alarak küçük üreticilerin ve işçilerin ekonomik hak ve menfaatlerini korur. Bu yönüyle kooperatifler, dünya çapında sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınma stratejileri kapsamında incelenmektedir. Kadınlar açısından önemli bir başka kooperatif uygulaması ise, ihtiyaç duydukları yerel, erişilebilir ve esnek ev ve bakım hizmetlerinin sağlanmasıdır. Kooperatiflerin sunduğu bu tür hizmetler aracılığıyla kadınlar kaliteli ve ulaşılabilir çözümlerle güçlenirken, enformel sektörde ve insana yakışır çalışma koşullarından uzak yerlerde çalışan kadın işçiler, kooperatifler sayesinde güvenli çalışma, örgütlenme ve savunma imkânları bulmaktadır (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022).

Kadın kooperatiflerinin sağladığı faydalar üç temel başlık altında toplanabilir (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022):

- Ekonomik Güçlendirme: Kadınlar, ücretli işe eşit erişim, iş birliği yoluyla resmi ekonomiye katılım, sermaye ve finansmana erişim, ekonomik beceri ve bilgi edinme fırsatları, ve kırsal kalkınma destekleriyle ekonomik açıdan güçlenmektedir.
- İyileştirilmiş Çalışma Koşulları: Kadınlara, adil ve yeterli ücret, güvenli çalışma koşulları, toplu pazarlık gücü ve işyerinde artan katılımcı demokrasi gibi olanaklar sunulmaktadır.
- Sosyal Güçlendirme: Teknik becerilerin geliştirilmesi, yönetim eğitimi, erişilebilir hizmetler, uygun maliyetli ürünler, ve artan öz güven kadınların toplumsal rollerini desteklemektedir.

Kooperatifler aynı zamanda kadınlara bilgi ve deneyim paylaşabilecekleri güvenli bir ortam sağlayarak güçlü bir destek ağı oluşturur. Bu iş birlikçi yapı, kadınların sosyal ve ekonomik destek alabilmesini mümkün kılar (Emiroğlu, 2019). Cinsiyet eşitliğini teşvik eden kooperatifler, toplumsal normlara meydan okuyarak kadınların ekonomik katkılarını öne çıkarır ve cinsiyet eşitliğini destekleyen politikaların geliştirilmesine katkı sağlar (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022). Sürdürülebilir kalkınmaya da katkı sağlayan kadın kooperatifleri, çevre dostu üretim süreçlerini benimseyerek yerel üretimi sorumlu bir şekilde teşvik eder (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012).

Bu nedenlerle kadın kooperatifleri sadece bir işletme değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal düzeyde güçlendirme, toplumsal değişim ve sürdürülebilir kalkınmaya olanak tanıyan yapılar olarak öne çıkmaktadır.

4. KADIN KOOPERATİFLERİN ÇALIŞMA ALANLARI

Kadınların kooperatif kurma amaçları genellikle daha uygun fiyatlı ürünlere erişim sağlamak, ücretli istihdam imkânlarına ulaşmak ve bu alanı iyileştirmek, daha güvenli ve iyi çalışma koşulları elde etmek, finansal hizmetlere erişimi artırmak, toplumsal katılım ve kapsayıcılığı desteklemek, kendi öznelliklerini inşa etmek ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete çözüm üretmektir (Duguid ve ark, 2015). Ayrıca kadın kooperatifleri, karlarını yerel ekonomiye yeniden yatırır, topluluk büyümesine katkıda bulunur ve yetersiz hizmet alan bölgelerde ekonomik dayanıklılığı artırır (Karakuş, 2022).

İşletme, tarımsal kalkınma ve küçük sanat kooperatifi olarak faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinde en yaygın görülen faaliyet alanları el işi ve gıda üretimi, restoran işletmeciliği, hediyelik eşya dükkânları ve kreş

işletmeciliğidir (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022). Kadın kooperatifleri, kadınların gelir düzeyini, becerilerini ve bağımsızlıklarını artırma potansiyeline sahiptir. Tabandan gelen bir işbirliği, katılım ve uygulanabilirlik yaklaşımı benimseyen kadın kooperatifleri, kadınlar için güçlendirici bir model sunmaktadır. Ancak, kadın kooperatifi kurma ve işletme sürecinde, sermaye yetersizliği, aile içi ve bakım sorumlulukları, çocuk bakım hizmetlerinin eksikliği gibi zorluklarla birlikte, derin yoksulluk, sosyo-kültürel normlar ve işsizlik gibi yaygın toplumsal sorunlar da karşılaşılan engeller arasında yer almaktadır (Duguid ve ark, 2015).

Kooperatiflerin en temel sorunlarının başında satış ve pazarlama gelmektedir. Pazar genişletme, müşteri erişimi, e-ticaretin etkin yönetimi ve uluslararası ticaret gibi alanlarda belirgin bir ihtiyaç bulunmaktadır. Birçok kooperatif e-ticaret platformlarında satış yapmaya başlamış olsa da, bu alanda yetkinliklerini artırarak satış hacimlerini büyütmeleri gerekmektedir. E-ticarette özellikle kargo maliyetleri, kooperatifler için önemli bir yük oluşturmaktadır. Bu nedenle, ürün listeleme kurallarına hakimiyet, kaliteli ürün görsellerinin hazırlanması, rekabetçi fiyatlandırma, promosyonlar, müşteri hizmetleri, vergi ve yasal uyumluluk konularında kapasite geliştirilmesi ve nakliye masraflarının düşürülmesi için anlaşmalar yapılması önem arz etmektedir. Örneğin, Hepsiburada platformu kadın kooperatiflerine özel avantajlar sağlamaktadır; belirli ürünler için %1 + KDV komisyon, ücretsiz kargo, 500 adede kadar ücretsiz fotoğraf çekimi ve e-ticaret eğitimleri gibi destekler sunulmaktadır. Ayrıca, pazar yerlerinin kurumlarla çeşitli avantajlı anlaşmalar yapabileceği ve bu konuda iş birliği fırsatlarının değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Market zincirleriyle satış anlaşmaları yapabilmek için e-fatura düzenleme, stoklu üretim sağlama ve tedarik zinciri denetimlerinden geçme gibi çeşitli kriterler gerekebilir. Bu çerçevede, kooperatiflerin iş sağlığı ve güvenliği, hijyen standartları ve çevresel etkiler konularında da kapasite geliştirilmesi önemlidir. Kadın Emegi Kooperatif Pazarları'ndan ilçelerdeki kooperatiflerin yararlanmasının zor olduğu belirtilmiştir; bu alanlara ulaşım sağlamak için lojistik destek gerekmektedir. Ayrıca, AVM'lerde düzenlenen satış etkinliklerinde bazı kısıtlamalar (örneğin tekstil ürünlerinin satılamaması gibi) tüm kooperatiflerin bu etkinliklerden eşit şekilde yararlanamamasına yol açmaktadır (Çalıştay Raporu, 2024).

5. LİTERATÜR TARAMASI

Kadın kooperatiflerinin mevcut durumları ve sorunları hakkında yapılan birçok çalışma mevcuttur. Çalışma bağlamında Türkiye’de yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir:

Furat (2013) çalışmasında kırsal alanlarda tarımsal kalkınma kooperatifleri kuran ve yöneten kadınların güçlenme koşullarını, karşılaştıkları engelleri ve güçlenme potansiyellerini incelemektedir. Kadınların güçlenmesi; psikolojik, ekonomik, örgütsel, sosyal ve politik boyutları kapsayan bir modelle analiz edilmiştir. Türkiye’de devletin tarımsal destekleri azaltması ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin kısıtlayıcı etkilerine rağmen, bu kooperatiflerin, kadınların güçlenme sürecinde önemli bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Bulgular, özellikle örgütsel ve sosyal güçlenmenin kooperatiflerin sürdürülebilirliği için kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

Duguid ve ark (2015) yazdıkları raporda Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu inceleyerek, kadınların ekonomik fırsatlara erişimlerinin artırılmasına katkıda bulunma potansiyellerini ele almaktadır. Rapora göre, kadın kooperatifleri, kadınları güçlendirme ve ekonomik bağımsızlık sağlama açısından kritik bir role sahiptir. Kadın kooperatifleri, kadınların iş gücüne katılımını artırarak sosyal destek ağları oluşturmada ve toplumsal kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Ancak, raporda kadın kooperatiflerinin sürdürülebilirliğini sağlamak ve kapasite geliştirmelerini desteklemek için daha kapsamlı bir yasal ve finansal altyapının gerektiği vurgulanmaktadır.

Demircan Yıldırım (2020) araştırmasında Antalya’nın Kaş ilçesindeki Ahatlı Kadın Kooperatifi’ni örnek alarak kırsal kalkınmada kadın kooperatiflerinin rolünü incelemektedir. Kooperatifler, kırsal alanda kadınların ekonomik ve sosyal güçlenmesini sağlarken, dayanışma ve iş birliği ilkeleri çerçevesinde ekonomik katkı sunmaktadır. Çalışmada, Ahatlı Kadın Kooperatifi’nin tarımsal üretim faaliyetleri ile yerel ekonomiye katkıları ve Antalya’nın kalkınmasındaki rolü analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, kooperatifin kırsal kalkınma ve kadın istihdamı açısından önemini vurgularken, kadın kooperatiflerinin sayısının artırılması gerektiğine işaret etmektedir.

Özdoğan ve Tokur Kesgin (2021), Bolu Demirciler köyünde kurulan Demirciler Gelincik Kadın Tarımsal Kalkınma Kooperatifi üzerinden, kırsal kalkınmada kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi sürecini

incelemektedirler. Kooperatifin kuruluş süreci, aldığı hibe desteği, proje uygulamaları ve elde edilen sonuçlar analiz edilmiştir. Bulgular, kooperatifin, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmaları, sosyal gelişimleri ve yerel ürünlerin üretiminde süreklilik sağlanması açısından önemli katkılarda bulunduğunu göstermektedir. Proje sürecinde kadınlar üretim, satış ve pazarlama gibi alanlarda eğitim alarak yeni beceriler kazanmış, kooperatifin kırsal kalkınma ve kadın istihdamı için önemli bir araç olduğu tespit edilmiştir.

Başaran ve Irmak (2022) çalışmalarında Zonguldak'ın Devrek ilçesinde kadın girişimciliği ve yerel ürün üretiminde kooperatiflerin rolünü analiz etmektedir. Devrek'te özellikle baston üretimi ve yerel gıda ürünleri üzerine kurulu kooperatifler ele alınarak, kooperatiflerin kadınların ekonomik bağımsızlığına ve toplumsal hayatta görünürlük kazanmasına katkıları incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, kooperatiflerin hem bireysel gelişim hem de toplumsal dayanışma açısından kadınların özgüvenlerini arttırdığını göstermektedir. Özellikle kadınlar, kooperatif faaliyetleri aracılığıyla sosyal yaşamda daha fazla yer almakta, ekonomik bağımsızlıklarını pekiştirmekte ve yerel el sanatlarının kültürel değerini koruma çabalarına katkıda bulunmaktadır.

Bülbüller (2022) çalışmasında Türkiye'de kadın kooperatiflerinin sosyal dayanışma ekonomisi içindeki rolünü, İzmir ilindeki kadın kooperatifleri örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Sosyal dayanışma ekonomisi, sosyal yaşamın dayanışma unsurlarını ekonomiyle birleştiren alternatif bir model olarak, özellikle yoksulluk ve sosyal dışlanmayı azaltma hedefiyle kooperatifler aracılığıyla işlev görmektedir. Kadın kooperatifleri, kadınların ekonomik ve sosyal anlamda güçlenmelerine katkı sağlamakta, iş gücüne katılım oranlarını artırarak toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemektedir. Bu bağlamda, İzmir'deki beş kadın kooperatifi ile yürütülen örnek olay çalışması kapsamında kadınlara kooperatife katılım motivasyonları, kooperatif sürecindeki deneyimleri, karşılaştıkları zorluklar ve kooperatiflerin hayatlarına olan etkileri sorulmuştur. Araştırma sonuçları, kadın kooperatiflerinin sürdürülebilirliği artırmak için hukuki destek, vergi indirimi ve eğitim gibi çeşitli destek mekanizmalarına ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Ayrıca, bu kooperatiflerin bakım ve kreş gibi alanlarda genişlemesi, kadın istihdamına katkı sağlarken sosyal kalkınmaya da önemli bir etki yapabilecektir.

Erdoğan (2022), Türkiye’de kadınların toplumsal konumları üzerindeki kooperatiflerin etkilerini, Gaziantep ilindeki kadın kooperatifleri örneğinde incelemektedir. Çalışma, kadın kooperatiflerinin kadınların aile içindeki rollerine, istihdam ilişkilerine ve kamusal alandaki görünürlüklerine olan katkılarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Moringantep Kadın Kooperatifi, Sada Kadın Kooperatifi ve Ezogelin Kadın Kooperatifi seçilmiş ve saha araştırması kapsamında 12 kadın ortak ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Bulgular, kadınların kooperatifler aracılığıyla ekonomik bağımsızlıklarını kazandıklarını, aile içinde karar alma süreçlerine daha fazla dahil olduklarını, iş gücüne katılım sağladıklarını ve kamusal alanda daha görünür hale geldiklerini göstermektedir. Kooperatifleşme, kadınların sosyal ve ekonomik olarak güçlenmesine katkı sağlarken, toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda da önemli bir adım teşkil etmektedir.

Gürsoy Yenilmez (2022) çalışmasında Türkiye’de e-ticaret platformlarında kırsal kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu analiz etmektedir. Araştırma, kadın kooperatiflerinin özellikle COVID-19 pandemisi sonrasında artan e-ticaret olanaklarıyla nasıl şekillendiğini ele alır. Çalışma, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmasına destek olan e-ticaretin, ürünlerini geniş kitlelere ulaştırmaları ve gelir elde etmeleri için bir fırsat sunduğunu göstermektedir. Ancak, bu kooperatiflerin dijital pazarlarda daha görünür hale gelmelerini sağlamak için kurumsal destek, eğitim ve piyasa erişiminin önemine vurgu yapılmaktadır. Çalışma ayrıca tüketici yorumlarını inceleyerek, tüketicilerin kadın kooperatiflerine olan desteğini ve bu destekle ilgili satın alma davranışlarını analiz etmektedir. Sonuç olarak, e-ticaret yoluyla kırsal kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesinin potansiyel faydaları ve karşılaşılan zorluklar değerlendirilmiştir.

Irgat (2022), bu çalışmada, kadın girişimci kooperatiflerinin faaliyet süreçleri ele alınarak, bu kooperatiflerin kadınların ekonomik ve sosyal durumlarını nasıl etkilediği araştırılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak Ankara’daki dokuz kadın girişimci kooperatifinin üyeleriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış, elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bulgular, kadın kooperatiflerinin kuruluş motivasyonlarında kadın emeğinin değerlendirilmesi, kadın yoksulluğunun azaltılması ve kadınların güçlendirilmesi gibi amaçların öne çıktığını göstermektedir. Ayrıca, kooperatiflerin faaliyetlerinin devamlılığı için markalaşma, iş geliştirme ve

yeni pazarlara erişim konularında bilgi ve beceri geliştirilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Karakuş (2022) çalışmasında kadınların güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlayan kadın kooperatiflerinin sosyo-ekonomik etkilerini incelemektedir. Bulgular, kadın kooperatiflerinin kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmalarına, sosyal sermayelerini güçlendirmelerine ve kendilerine olan güvenlerini artırmalarına katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Kooperatifler, kadınların iş gücüne katılımını artırmakta, onlara istihdam sağlamak ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasına olanak tanımaktadır.

Andiç (2023) çalışmasında Türkiye’de kadın kooperatifçiliğinin ekonomik ve sosyal gelişime katkılarını incelemekte ve Giresun ili örneğinde kadın kooperatiflerinin mevcut durumlarını, faaliyet alanlarını ve karşılaştıkları zorlukları ortaya koymaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde kooperatifçilik ve kadın kooperatifçiliği kavramları ile Türk Kooperatif Mevzuatı ele alınmış, ikinci bölümde kooperatiflerin sürdürülebilirlik açısından önemi üzerinde durulmuştur. Son bölümde, Giresun’daki kadın kooperatifleri ile yapılan saha araştırması bulguları sunulmuştur. Araştırmada, kadın kooperatiflerinin üyelerinin ekonomik bağımsızlıklarını kazanarak aile içindeki ve toplumsal yaşamdaki rollerini güçlendirdiği, ancak sürdürülebilirlik için destek mekanizmalarına ihtiyaç duyduğu sonucuna varılmıştır.

Boz ve İrmış (2023) çalışmalarında, kadın kooperatiflerini sosyal girişimcilik örneği olarak ele alarak, bu yapıların kadınların sosyo-ekonomik kalkınmasında ve sürdürülebilir yerel ilerlemede oynadığı rolü incelemektedir. Denizli, Türkiye’de gerçekleştirilen bu nitel araştırma, kooperatiflerin girişimcilik özelliklerini ve bu yapıları kuran kadınların öz-değerlendirmelerini analiz etmektedir. Çalışmada, kadın kooperatiflerinin topluluklara önemli sosyal ve ekonomik değerler kattığı, kadınların finansal bağımsızlık kazanmalarına ve toplumsal normlara meydan okumalarına olanak sağladığı ortaya konulmuştur. Bu kooperatifler, sadece ekonomik sorunları ele almakla kalmayıp, sosyal dayanışmayı teşvik ederek uzun vadede toplumsal desteğe katkıda bulunmaktadır. Demokratik bir örgütlenme yapısı ve iş birliğine dayanan uygulamalarıyla bu yapılar, toplumsal değişimin ve kadınların güçlenmesinin kritik bir aracı olarak öne çıkmaktadır.

Karakuş Uysal (2023) çalışmasında kadın kooperatiflerinin başarısında yönetsel yetkinliğin etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türkiye’de kadın kooperatiflerinin hızla arttığı ancak birçok kooperatifin kısa sürede faaliyetlerini durdurduğu gözlenmiştir. Çalışmada, Aksaray’da faaliyet gösteren altı kadın kooperatifi üzerinden örnek olay analizi yapılmıştır. Bulgular, özellikle kooperatif başkanlarının yönetsel yetkinliklerinin kooperatiflerin sürdürülebilir başarısında belirleyici olduğunu göstermektedir. Yönetsel deneyim ve beceriler, finansal yönetim, pazar araştırması, üretim kontrolü gibi konularda kooperatiflerin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Kooperatiflerin başarıya ulaşmasında, liderlerin iş deneyimi ve yönetsel becerilerinin kritik bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

6. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada birincil veriler kullanılmıştır ve bu veriler Eylül 2024’te Adana ilinde 14 kadın kooperatifinden yüz yüze anket yoluyla toplanmıştır. Araştırmada SPSS paket programından yararlanılmıştır.

Ayrıca toplanan veriler nitel veri analizi yardımıyla yorumlanmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmaların temel yapı taşı “nitel veri” dir. Nitel veri, belirlenen hedefler doğrultusunda doğal ortamlarda yapılan gözlem ve görüşme gibi yöntemlerle toplanarak bireylerin olaylara dair algılarını ve düşüncelerini yansıtan bir bilgi türünü ifade eder (Leech ve Onwuegbuzie, 2007; Özdemir, 2010). Kısaca nitel veri analizi, üzerinde çalışılan verinin anlamlandırılması ve veri setinde temsil edilen içeriğin açıklanması için yapılan bir sınıflandırma ve yorumlama sürecidir (Çelik ve ark, 2020). Bu tür veriler, nicel araştırmalardaki gibi sayısal ifadelere indirgenmez. Araştırmacı, nitel veriler aracılığıyla konu hakkında okuyucuya ayrıntılı ve gerçekçi bir betimleme sunmayı hedefler (Yıldırım ve Şimşek, 2003; Özdemir, 2010).

7. BULGULAR

7.1. Demografik Özellikler

Çalışmaya katılan 14 kadın kooperatiflerinin dağılımı Adana’nın farklı ilçelerindedir. Çukurova’dan 3, Seyhan’dan 3, Sarıçam’dan 2, Pozantı, Feke, Karaisalı, Karataş, Yumurtalık ve Saimbeyli ilçelerinden ise birer kadın kooperatif ortağı yer almaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 45 olup, eğitim düzeyleri lise ve üniversite mezunları arasında yoğunlaşmaktadır (7 lise, 5

üniversite mezunu). Katılımcılardan 8'i evli, 6'sı bekar. Hanedeki birey sayısı en fazla 4 kişiden oluşurken (9 kişi), hanede çocuk sayısı en fazla 2 olarak tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Kadın Kooperatiflerin Demografik Özellikleri

Görüşülen Kooperatif	İlçe	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Hanede olan Birey Sayısı	Hanede olan Çocuk Sayısı
Koop. 1	Seyhan	56	Lise	Bekar	1	-
Koop. 2	Seyhan	61	Yüksekokul	Bekar	4	-
Koop. 3	Çukurova	40	Üniversite	Evli	4	2
Koop. 4	Çukurova	40	Üniversite	Evli	4	2
Koop. 5	Çukurova	59	Lise	Evli	4	2
Koop. 6	Seyhan	47	Lise	Bekar	2	1
Koop. 7	Sarıçam	38	Üniversite	Evli	4	2
Koop. 8	Sarıçam	45	Lise	Evli	4	2
Koop. 9	Pozantı	43	İlkokul	Evli	5	3
Koop. 10	Feko	38	Lise	Evli	4	2
Koop. 11	Yumurtalık	41	Üniversite	Bekar	1	-
Koop. 12	Karaisalı	48	Üniversite	Bekar	4	3
Koop. 13	Karataş	35	Lise	Evli	4	2
Koop. 14	Saimbeyli	47	Lise	Bekar	3	3

Not: Tablo araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Kooperatif üyelerinin çoğunluğu (8 kooperatif) aylık 0-15.000 TL arasında gelir elde etmekte. Daha yüksek gelir aralıklarında ise 25.001-35.000 TL kazanan 2 kooperatif ve 15.001-25.000 TL kazanan 4 kooperatif bulunuyor. En yüksek gelir dilimi olan 35.001-45.000 TL aralığında ise 2 kooperatif yer almakta. Bu sonuç, kooperatiflerin büyük kısmının düşük gelir seviyesinde olduğunu gösteriyor. Kooperatif üyelerinin 9'u sosyal güvenceye sahipken 5'inin güvenceye sahip olmadığı görülüyor. Sosyal güvence sahibi olanlar içinde çoğunluk (%50'den fazla) SSK'ya bağlı. Bağ-Kur'a bağlı olanların sayısı ise daha az. Sosyal güvencesi olmayan kooperatifler, ekonomik istikrarsızlık durumlarında daha savunmasız olabilir. Kooperatiflerin aktif olma süreleri 2,5 yıldan 6 yıla kadar değişmekte.

Ortalama olarak 3-5 yıl arasında aktif olan kooperatiflerin sayısı daha fazla. Bu süre, kooperatiflerin nispeten genç olduklarını ve olgunluk dönemine henüz ulaşmadıklarını gösteriyor olabilir. Çoğu kooperatifin (11 kooperatif) kredi kullanmadığı, yalnızca 3 kooperatifin kredi çektiği gözlemleniyor. Bu durum, finansal destek alma ihtiyacının sınırlı ya da güvenilir finansal kaynaklara erişimde zorlanıldığını gösterebilir.

Genel olarak Tablo 2, kadın kooperatiflerinin büyük bir kısmının düşük gelir elde ettiğini, sosyal güvenceye sahip olmalarına rağmen çoğunluğun SSK'ya bağlı olduğunu ve kredi kullanımının sınırlı olduğunu gösteriyor. Bu bulgular, kooperatiflerin ekonomik sürdürülebilirliklerini ve finansal dayanıklılıklarını artırmaları için daha fazla desteğe ihtiyaç duyabileceklerini işaret edebilir.

Tablo 2. Kadın Kooperatiflerin Demografik Özellikleri 2

Görüşülen Kooperatif	Kooperatiften Kazanılan Ortalama Aylık Gelir	Sosyal Güvence Varlığı	Sosyal Güvence Çeşidi	Kooperatifin Aktif Olduğu Yıl	Kredi Çekme Durumu
Koop. 1	35.001TL-45.000TL	Var	Bağ_Kur	5	Hayır
Koop. 2	35.001TL-45.000TL	Var	SSK	5	Hayır
Koop. 3	15.001TL-25.000TL	Yok	-	3	Evet
Koop. 4	15.001TL-25.000TL	Yok	-	3	Evet
Koop. 5	25.001-35.000	Var	Bağ_Kur	2,5	Hayır
Koop. 6	0-15.000TL	Var	SSK	6	Hayır
Koop. 7	0-15.000TL	Var	SSK	3	Hayır
Koop. 8	0-15.000TL	Var	SSK	6	Hayır
Koop. 9	0-15.000TL	Yok	-	5	Hayır
Koop. 10	0-15.000TL	Yok	-	4	Hayır
Koop. 11	15.001TL-25.000TL	Var	Bağ_Kur	4	Hayır
Koop. 12	0-15.000TL	Var	SSK	3	Hayır
Koop. 13	15.001TL-25.000TL	Yok	-	6	Evet
Koop. 14	25.001TL-35.000TL	Var	SSK	3	Hayır

Not: Tablo araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

7.2. Üretilen Ürünler ve Üretim Miktarları

Bu kooperatiflerin ürün çeşitliliği ve üretim odakları, hem gıda sektöründe hem de el sanatları ve bakım gibi alanlarda geniş bir yelpazeyi kapsadığını göstermektedir (Tablo 3). Genel olarak üretilen ürünler ve verilen hizmetler 5 başlık altında toplanmıştır.

• Gıda Ürünleri Üretimi

Kooperatifler çoğunlukla yerel ve doğal gıda ürünleri üzerine odaklanmış durumdadırlar. Salça, reçel, sirke, nar ekşisi, pekmez gibi geleneksel ürünlerin yanı sıra acı biber reçeli, pancar kvass gibi daha spesifik ve inovatif ürünler de üretilmektedir. Bu durum, kooperatiflerin yerel kültürel değerleri koruyarak farklı tüketici gruplarına hitap etme amacını yansıtmaktadır. Birkaç kooperatif (Kooperatif 3, 4, 5, 10) aromatik yağlar, lavanta sabunu, kolonya gibi farklı doğal bakım ürünleri de üretmektedir. Bu çeşitlilik, kooperatiflerin pazara olan adaptasyon yeteneğini ve geniş müşteri kitlelerine hitap etme potansiyelini artırabilir.

• El Sanatları ve Dekoratif Ürünler

Kooperatif 7'nin ahşap dekorasyon ve hediyelik eşya gibi ürünlere odaklanması, yerel el sanatlarına yönelik bir talebe hitap ettiğini ve kültürel değerleri yaşattığını göstermektedir. Bu tür ürünlerin sürdürülebilir yerel ekonomi açısından önemi büyük olabilir.

• Yerel ve Organik Ürün Odaklılık

Kooperatiflerin çoğu ürünlerinde yerel malzemeleri ve geleneksel tarifleri kullanarak yöresel tatları ve kültürü yaşatmaktadır. Örneğin, kıddes ekmeği, yufka, içli köfte gibi yöresel ürünler üreten Kooperatif 13, bu geleneği sürdürme amacını taşımaktadır.

• Çok Yönlü Hizmetler

Kooperatif 2'nin sabun üretiminin yanı sıra yaşlı bakımı ve eleman sağlama gibi hizmetler sunması, kooperatiflerin sadece üretimle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda sosyal hizmet sağlama potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Bu da toplumsal fayda sağlayan bir yapı geliştirme amacını yansıtmaktadır.

• Doğal ve Sağlıklı Yaşam Ürünlerine Yönelim:

Turunç reçeli, sebze-meyve kurusu, doğal mum ve polen gibi doğal ve sağlıklı yaşam ürünlerine yönelmiş olan Kooperatif 6 ve 8 gibi yapılar, günümüzde artan doğal ve sağlıklı ürün talebine cevap vermektedir. Bu

çeşitlilik, kooperatiflerin piyasada kendilerine güçlü bir yer bulmalarına yardımcı olabilir.

Tablo 3. Kadın Kooperatiflerin Ürettikleri Ürünler ve Üretim Miktarları

Görüşülen Kooperatif	Üretilen Ürünler ve Üretim Miktarları					
Koop. 1	Salça (10 ton)	Turunç Reçeli (4 ton)	Zeytin 2,5ton	Kırlent& Masa Örtüsü (500- 600 Adet)	Kuru Nane (300- 400 kilo)	Sumak (300- 400 kilo)
Koop. 2	Sabun (100 kilo)	Yaşlı Bakımı İçin İnsan Temin Etme	Şirketler İçin Eleman Sağlama			
Koop. 3	Aromatik Yağ (5-6 bin Şişe)	Hidrosol (100 litre)	Sirke	Takı/ Toka		
Koop. 4	Aromatik Yağ	Hidrosol				
Koop. 5	Acı Biber Reçeli (200 Kavanoz)	Sirke 500 litre	Pancar Kvass (500 litre)			
Koop. 6	Erişte (2 Ton)	Fıstık Ezmesi (1 Ton)	Turunç Reçeli (1 Ton)	Tarhana (5 ton)	Sebze Meyve Kurusu (1 ton)	
Koop. 7	Ahşam Dekorasyon	Hediyelik Eşyalar				
Koop. 8	Turunç Reçeli	Sirke Çeşitleri	Bal	Polen	Doğal Mum	Kuru Meyve
Koop. 9	Reçel	Meyve Pestili	Bandırma (300-	Cevizli Muska	Hurma Kurusu	

	(200 kilo)	(150-200 kilo)	400 kilo)	(300-400 kilo)	(100-200 kilo)	
Koop. 10	Lavanta Sabunu (1000 Adet(Yıllık))	Mum (5000 adet)	Kolonya (1000 litre)	Lavanta Yağı (100-200 litre)	Kabak Tatlısı	Ayva Reçeli
Koop. 11	Biber Salçası (800 kilo)	Domates Salçası (300 kilo)	Siyah Zeytin (250 kilo)	Kırma Zeytin (500 kilo)	Nar Ekşisi (200-300 litre)	Zeytin Yağı (400 litre)
Koop. 12	Biber Salçası (2-3 Ton)	Kırmızı Zeytin (700 kilo)	Nar Ekşisi (50-60 litre)			
Koop. 13	Kıddes Ekmeği (100 Paket (Günlük))	Yufka	Mantı	İçli Köfte		
Koop. 14	Meyve Sebze Kurusu	Pekmez (1 Ton)	Pestil (500-600 kilo)	Elma Sirkesi (1 Ton)		

Not: Tablo araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Genel olarak, bu kadın kooperatifleri geniş bir ürün ve hizmet yelpazesi ile yerel ekonomiye katkı sağlamakta ve geleneksel üretim yöntemleri ile modern tüketici taleplerini birleştirmektedir. Bu da onların sürdürülebilir bir işletme modeli geliştirme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ürün çeşitliliği sayesinde, hem yerel pazara hem de turizm sektörüne yönelik bir çekicilik oluşturabilecekleri söylenebilir.

7.3. Kooperatiflerin Aldığı Destekler

Görüşülen kadınların tamamı devlet desteği alırken, kooperatiflerin çoğu belediye veya valilikten herhangi bir destek almamıştır (Tablo 4). Destek türleri arasında hibe, proje hibesi, danışmanlık ve mali destek ön plandadır.

Tablo 4. Kadın Kooperatiflerin Aldığı Destekler

Destekler	Destek Alma Durumu	Alınan Destek Türü	Verilen Cevap (Çoklu Cevap Verilmiştir)
Belediye	Hayır	-	-
Valilik	Hayır	-	-
Belediye	Evet	Hibe	1
		Eğitim	2
		Proje Hibesi	9
		Danışmanlık	4
		Mali Destek	6
		Ekipman Desteği	4

Görüşülen 14 kişi arasında tarımsal alanda eğitim alan 8 kadın, gıda güvenliği, gıda ürünlerinin işlenmesi, lavanta ve salep yetiştiriciliği, tıbbi aromatik bitkiler, proje yazma, seracılık, mantar yetiştiriciliği, ağaç-fidan dikimi, süs bitkileri yetiştiriciliği ve arıcılık gibi çeşitli alanlarda eğitim almışlardır. Bu çeşitlilik, kadın kooperatiflerinin geniş bir tarımsal bilgi yelpazesine sahip olduğunu ve farklı tarımsal ürünlerde uzmanlaşmalarına olanak sağladığını göstermektedir. Bu eğitimler, kooperatif üyelerinin ürün kalitesini ve verimliliğini artırarak yerel ekonomiye ve kooperatifin sürdürülebilirliğine katkıda bulunabilir. Öte yandan, tarımsal alanda eğitim almayan 6 kadın, bilgi eksiklikleri nedeniyle bu alanlardaki yenilikleri uygulamakta veya üretim verimliliğini artırmakta zorlanabilir. Bu nedenle, eğitim almamış üyeler için de benzer alanlarda eğitimler düzenlenmesi, kooperatifin kolektif başarısına önemli bir katkı sağlayabilir.

Kooperatifçilik alanında eğitim alan 13 kadının, kooperatiflerin kurulması ve sürdürülmesi, hijyen, e-ticaret, satış ve pazarlama, muhasebe, medya kullanımı, proje yazma ve e-ticaret için görsel çekim gibi geniş bir yelpazede eğitim almış olmaları, kooperatiflerin başarılı bir şekilde yönetilmesine yönelik önemli bir altyapı sağladığını göstermektedir. Bu eğitimler, kadınların kooperatif içindeki rollerini güçlendirerek iş yönetimi, finansal sürdürülebilirlik ve dijital pazarlama gibi alanlarda yeterlilik kazanmalarına katkıda bulunmaktadır.

Özellikle e-ticaret, satış-pazarlama ve görsel çekim alanlarında alınan eğitimler, kooperatif ürünlerinin dijital platformlarda tanıtımı ve satışını

destekleyerek, daha geniş bir müşteri kitlesine ulaşma fırsatını artırmaktadır. Muhasebe ve hijyen eğitimleri, ürün kalitesi ve güvenilirliğin korunmasında önemli bir rol oynarken, proje yazma eğitimi, kooperatifin sürdürülebilirliği için gerekli olan fon kaynaklarına erişimini kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamlı eğitimlerin, kooperatiflerin hem ekonomik hem de sosyal açıdan güçlü ve sürdürülebilir yapılar haline gelmesine katkıda bulunduğu söylenebilir.

7.4. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) Varlığı

Kooperatif üyelerinin iletişim araçlarına erişim düzeyini göstermektedir ve mobil iletişim araçlarının, özellikle cep telefonlarının en yaygın kullanılan araç olduğunu ortaya koymaktadır. Görüşülen 14 kişinin tamamının cep telefonu kullandığı, buna karşın sabit telefon erişiminin hiç olmadığı görülmektedir (Tablo 5). Bu durum, kooperatif üyelerinin iletişimde mobil teknolojilere bağımlı olduklarını ve sabit telefon kullanımının azaldığını yansıtmaktadır.

Tablo 5. Kooperatiflerin mevcut BİT Varlığı

İletişim Araçları	Var	Yok
Sabit Telefon	0	14
Cep Telefonu	14	0
Laptop	6	8
Tablet	6	8
Masaüstü	3	11

Dijital cihazlara erişimde ise laptop ve tablet kullanımında yaklaşık yarı yarıya bir dağılım bulunurken, masaüstü bilgisayar kullanımı oldukça düşüktür (sadece 3 kişi). Bu, kooperatif üyelerinin taşınabilir ve esnek kullanım sunan cihazları tercih ettiğini göstermektedir. Ancak, bazı üyelerin laptop veya tablet gibi cihazlara erişim sağlamaması, dijital iletişim ve iş süreçlerinde dezavantaj yaratabilir. Dijitalleşme sürecinin desteklenmesi için laptop veya tablet gibi taşınabilir cihazlara erişimi olmayan üyelerin bu araçlara erişimlerinin sağlanması, iletişim ve iş yönetimi etkinliğini artırabilir.

7.5. Kooperatif ile İlgili Bilgilerin Alındığı Yer

Kooperatif üyelerinin bilgi kaynaklarına başvurma alışkanlıkları üzerine yapılan analiz, hangi kaynakların daha çok tercih edildiğini ve hangi konularda başvurulduğunu göstermektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Kooperatif ile İlgili Bilgilerin Alındığı Yer

Bilgilerin Alındığı Yer	Hiçbir Zaman	Bazen	Daima	Bilgi Alınan Konu
Ziraat Mühendisleri	11	1	2	Tarımsal alanda bilgi danışma
Serbest/Özel Danışmanlar	13	1	0	
Kamu Kurumları	0	1	13	Muhasebe-Finans-Kooperatif Mevzuatı Bilgi Güncellemesi-Kanun değişikliği-sözleşme bilgileri
İnternet	1	1	12	Her Türlü Bilgi
Sosyal Medya	1	3	10	Diğer Kooperatifler ile iletişim ve e-ticaret
İlgili Gazete& Dergi	10	4	0	
Öğretim Üyeleri	5	6	3	Satış ve Pazarlama Hayvancılık

- Ziraat Mühendisleri: Üyeler arasında tarımsal bilgi danışmanlığı için ziraat mühendislerine düzenli olarak başvurular azdır; 11 üye bu kaynağı hiç kullanmazken, yalnızca 2 üye düzenli olarak danışmaktadır. Bu, tarımsal konularda bilgi ihtiyacı olan üyelerin mühendislerle etkileşimde sınırlı kaldığını göstermektedir.
- Serbest/Özel Danışmanlar: 13 üye bu kaynağı hiç kullanmamaktadır, bu da özel danışmanlık hizmetlerine olan erişim veya talep eksikliğini yansıtabilir.
- Kamu Kurumları: Muhasebe, finans ve mevzuat konularında en güvenilen bilgi kaynağı olarak kamu kurumları öne çıkmaktadır. 13 üyenin düzenli olarak başvurduğu bu kaynak, mevzuatla ilgili güncel bilgilere ulaşmak için tercih edilmektedir.
- İnternet: Çoğu üye (12 kişi) interneti düzenli olarak her türlü bilgiye ulaşmak için kullanmaktadır. İnternetin sağladığı erişim kolaylığı, bilgi çeşitliliği ve güncellik avantajı bu tercihi açıklamaktadır.
- Sosyal Medya: Sosyal medya, kooperatiflerin iletişim ve e-ticaret faaliyetlerinde etkili bir araç olarak görülmektedir. Diğer

kooperatiflerle iletişim kurmak ve ürün pazarlamak için sosyal medyayı düzenli kullanan 10 üye bulunmaktadır.

- İlgili Gazete & Dergi: 10 üye bu kaynakları kullanmadığını belirtmiştir, basılı yayınların dijital kaynaklara göre daha az tercih edildiği anlaşılmaktadır.
- Öğretim Üyeleri: Satış, pazarlama ve hayvancılık gibi alanlarda danışılan bu kaynak, belirli uzmanlık konuları için önem taşımaktadır. 3 üye düzenli olarak öğretim üyelerinden bilgi almakta, 6 üye ise ara sıra başvurmaktadır.

Tablo 6, kooperatif üyelerinin bilgilere erişimde kamu kurumları, internet ve sosyal medya gibi kaynaklara ağırlık verdiğini, ziraat mühendisleri ve özel danışmanlarla ise daha az etkileşimde olduklarını göstermektedir. Eğitim, destek ve bilgilendirme hizmetlerinin çeşitlendirilmesi, özellikle ziraat mühendisleri ve özel danışmanlarla daha fazla iş birliği yapılması, bilgi erişiminde eksik kalan noktaları kapatma potansiyeline sahiptir. Sonuç olarak, kooperatif üyelerinin bilgiye erişiminde farklı kaynaklara yönelme eğilimi, bilgi ihtiyacının kapsamlı ve çok yönlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, bilgi erişimini kolaylaştırmak için çeşitli eğitim ve destek hizmetlerinin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır.

7.6. E-Ticaret Yapma Durumu

Tablo 7 e-ticaret yapan kadın kooperatiflerin hangi platformda satış yaptığını göstermektedir.

Tablo 7'deki verilere göre, katılımcıların e-ticaret yapmak için kullandıkları platformlar arasında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Trendyol ve Instagram, katılımcılar tarafından en çok tercih edilen platformlar olup, her iki platformda da 7 katılımcıdan 5'i e-ticaret faaliyetlerini yürütmektedir. Bu durum, Trendyol ve Instagram'ın küçük işletmeler ve bireysel satıcılar için sunduğu geniş kitleye ulaşma imkânının, kullanıcılar açısından cazip bir seçenek olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Diğer yandan, Hepsiburada platformunu kullanan 4 katılımcı bulunmakta olup, bu platform, Trendyol ve Instagram kadar yaygın kullanılsa da önemli bir kullanıcı kitlesine sahiptir. Facebook ise e-ticaret amaçlı kullanım açısından diğer platformların gerisinde kalmaktadır; tüm katılımcılar, e-ticaret faaliyetlerinde Facebook'u tercih etmediklerini belirtmiştir.

Bu bulgular, özellikle sosyal medya ve popüler e-ticaret platformlarının, satış ve pazarlama faaliyetleri açısından öncelikli tercihler arasında yer aldığını göstermektedir. Facebook'un düşük kullanım oranı, geleneksel sosyal medya platformlarının e-ticaret açısından etkisini yitirmeye başladığını ve daha görsel odaklı, hızlı erişim sağlayan platformların tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle kooperatiflerin Trendyol gibi çevrimiçi satış platformlarını kullanmaları daha geniş bir pazara erişim ve pazarlama maliyetlerinin düşmesine fayda sağlamaktadır.

Kadın kooperatiflerinin e-ticaret platformlarındaki varlıkları, dijital satış kanallarını etkin kullanma çabalarını yansıtmaktadır. Hepsiburada ve Trendyol gibi platformlarda aktif olarak yer almak, kooperatiflerin geniş bir müşteri kitlesine ulaşma potansiyelini artırmaktadır. Erdoğan (2022) çalışmasında benzer sonuca ulaşmış, kadınların ürün satışını Sada Kadın Kooperatifi (Kendi siteleri üzerinden), Hepsiburada ve Trendyol üzerinden yaptığını belirtmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda kooperatiflerin dijital pazarlama stratejilerinde sosyal medya kullanımını artırmaları gerektiğini göstermektedir. Sosyal medya kanallarının etkin kullanımı, kooperatiflerin marka bilinirliğini artırarak daha geniş kitlelere ulaşmalarını sağlayabilir. Bu nedenle, kooperatiflerin dijital pazarlama ve müşteri ilişkileri yönetimi konularında daha fazla bilgiye ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Kooperatiflerin dijital platformlarda başarılı olabilmeleri için, teknik bilgiye dayalı destek hizmetlerinin artırılması ve platformların sağladığı avantajlardan tam anlamıyla faydalanabilmeleri adına eğitimlerin düzenlenmesi önemlidir.

Tablo 7. E-Ticaretin Yapılma Durumu ve Kullanılan Platform

E-ticaretin Yapıldığı Platform	Evet	Hayır	Toplam
Hepsiburada	4	3	7
Trendyol	5	2	7
Instagram	5	2	7
Facebook	0	7	7
Kendi Siteleri	2	5	7

E-ticaret yapan kadın kooperatiflerine karşın yapmayan kadın kooperatifleri de mevcuttur (Kooperatif 6-7-8-11-13-14). E-ticaret yapamayan kadın kooperatifler yapamama sebepleri özetle aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- E-ticaret için gerekli sistemi oturtamamış olmaları (personel ve cihaz sorunu yaşamaları (Kooperatif 7)), fotoğraf çekimi için düzgün mutfak ve ekipmanlarının olmaması, kırsalda olan kooperatifler kargo firması bulamama sıkıntısı yaşamaktadır (Kooperatif 13).
- Pazarlama ile alakalı bilgi yetersizliği ve pazarlama yapılacak firma ile iletişim sorunları yaşanan sorunlar arasındadır (Kooperatif 8).
- Medya okuryazarlığı olmadığı için e-ticaret yapamayan kadın kooperatifi özellikle dikkat çekmektedir (Kooperatif 6).
- Toptan satış yapmak için Migros, Groseri ve Seç marketler ile anlaşma yapan kadın kooperatifler e-ticaret yapmak istemediklerini belirtmiştir (Kooperatif 6-11).

E-ticareti sınırlı bir biçimde kullanan kooperatiflerin, dijital platformlarda daha fazla deneyim ve teknik bilgiye ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. E-ticaret faaliyetlerinin kooperatifler için sürdürülebilir bir büyüme sağlama potansiyeline sahip olduğu göz önüne alındığında, dijital pazarlama, ürün listeleme ve müşteri geri bildirimlerinin analiz edilmesi gibi konularda verilen desteklerin artırılması kooperatiflerin etkinliğini artırabilir. Bu sonuçlar, kooperatiflerin e-ticarette daha fazla kapasite geliştirmesi ve dijital dünyaya adaptasyonlarını hızlandırmasının önemini ortaya koymaktadır

7.7. E-Ticaret Yaparken Karşılaşılan Sorunlar

E-ticaret yapan kadın kooperatiflerinin bu süreçte yaşadığı bir çok sorun bulunmaktadır. E-ticaret süreçlerinde karşılaşılan temel sorunlar, dijital platformlarda başarılarını sınırlayan çeşitli zorlukları ortaya koymaktadır. En sık karşılaşılan problemler arasında, teknik aksaklıklar, kargo ücretlerinin yüksek olması ve kargo gecikmeleri öne çıkmaktadır (Tablo 8). Özellikle kargo işlemlerindeki aksaklıklar ve ürünlerin taşınması sırasında yaşanan bozulmalar, gıda sektöründe faaliyet gösteren kooperatifler için ciddi riskler taşımaktadır. Ayrıca, iade işlemlerinin zorluğu ve bazı kullanıcıların ürünleri fiziksel olarak görme isteği de müşteri memnuniyeti açısından olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Güvenlik endişeleri ve ödeme sorunları, e-ticaret platformlarında alışveriş yapan kullanıcılar için bir başka engel olarak görülmektedir. Özellikle medya okuryazarlığı düşük olan üyeler (Kooperatif 6), dijital araçları kullanmada zorluklar yaşamakta ve bu da e-ticaret faaliyetlerinin verimliliğini azaltmaktadır. Yabancı dil bilmemekten kaynaklanan sorunlar da, özellikle

uluslararası satış hedefleyen kooperatifler için engel teşkil etmektedir. Bu sorunlar, kooperatiflerin dijital pazarlama ve teknik destek alanlarında daha fazla eğitim ve altyapı desteğine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. E-ticaret süreçlerinin iyileştirilmesi, kooperatiflerin geniş pazarlara ulaşmalarını ve rekabet gücünü artırmalarını sağlayabilir.

Tablo 8. E-Ticaret Yaparken Karşılaşılan Sorunlar

Karşılaşılan Sorunlar	Hiçbir zaman	Ara sıra	Her Zaman
Sistem Sorunları	2	5	1
Güvenlik endişesi	4	3	1
Bireylerin Ürünleri fiziksel olarak görme isteği	5	1	2
Kargo ücreti	-	2	6
Kargo gecikmeleri	-	2	6
İade işlemlerinin zorluğu	-	3	5
Gıda ürünlerinde sevkiyat sırasında bozulmalar	3	2	3
Ödeme Sorunları	7		1
Ürün Ulaşmaması	4	3	1
Kargoda ürün karışması	5	2	1
Yabancı dil bilmediğim için sorun yaşıyorum	6		3
Medya okuryazarlığım olmadığı için internet kullanmada zorlanıyorum	6	2	2
Ürün kırılması	-	3	3

7.8. E-Ticaret'in Pazarlamaya Katkısı

Tablo 9 e-ticaret yapan kadın kooperatiflerinin bu yolla pazarlama yapmalarının kendilerine yararlarını göstermektedir. Kooperatif ürünlerinin e-ticaret yoluyla pazarlanmasının çoğunlukla sağladığı faydalar; zaman tasarrufu, geniş bir müşteri kitlesine ulaşma ve evden çıkmadan ürünleri pazarlamadır. Bu, özellikle kooperatif üyelerinin pazarlama sürecinde zamandan tasarruf etmelerini ve satış baskısı olmadan daha rahat bir şekilde işlemlerini gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, ürün yorumlarına erişim ve fiyat bilgilerine ulaşma imkânı, kooperatiflerin ürünlerini müşterilerin beklentileri doğrultusunda iyileştirmelerine olanak tanır.

Tablo 9. Ürünlerin E-Ticaret ile Pazarlanmasının Yararları

Pazarlanmasının Yararları	Hiçbir zaman	Ara sıra	Her Zaman
Zaman tasarrufu	-	-	8
Geniş ürün yelpazesi öğrenme	-	2	6
Fiyatlar hakkında bilgi alma imkanı	2	3	3
Ürün yorumları hakkında bilgi alıp ürünleri geliştirme	2	1	5
Evden çıkmadan pazarlama imkanı	-	4	4
Ürün seçme sırasında zaman kaybı yaşamama	-	6	2
Alıcı baskısı olmadan pazarlama yapabilme	-	5	3
Daha çok müşteriye ulaşma	-	2	6

7.9. Kooperatiflerde Sosyal Medya Kullanmanın Avantaj ve Dezavantajları

Tablo 10 kooperatiflerin sosyal medya kullanmalarının avantaj ve dezavantajlarını göstermektedir. Ayrıca bu tablo kooperatif üyelerinin sosyal medya kullanımında karşılaştıkları fırsat ve zorlukları da ortaya koymaktadır. Sosyal medya, alternatif bilgi kaynaklarına erişim, yeni bilgilere anında ulaşabilme, farklı bölgelerdeki üreticilerle iletişim kurabilme ve diğer kooperatiflerle bağlantı sağlama gibi önemli avantajlar sunmaktadır. Özellikle üreticiler, sosyal medya sayesinde daha ucuz ve kaliteli ürünleri bulma imkânına sahip olmaktadır. Aynı zamanda bilgiye hızlı ulaşma ve pazarlama kolaylıkları da bu platformların öne çıkan faydalarındandır. Bu, kooperatiflerin ürün işleme ve toplama yöntemleri, üretim teknikleri gibi konularda bilgi edinmelerine yardımcı olur.

Tablo 10. Sosyal medya kullanmanın Avantajlar ve Dezavantajlar

Avantajlar ve Dezavantajlar	Hiçbir zaman	Ara sıra	Her Zaman
Alternatif bilgi kaynaklarının olması	-	2	11
Yeni bilgilere anında ulaşılabilirlik	-	2	11
Farklı bölgelerdeki üreticilerle iletişim kurabilme	-	-	13
Farklı kooperatifler ile iletişimde olabilme	-	1	12
Ürünleri kullananların deneyimlerini öğrenebilme	5	6	2
Daha ucuz ürün satın alma	4	4	5
Daha kaliteli ürün satın alma	-	1	12
Birçok bilgiye hızlı ulaşma	1	3	9
Pazarlama kolaylığı sağlar	5	7	1
Ürünlerin işleme/toplama yöntemlerini öğrenme	5	7	1
Üretim tekniklerini (budama, aşılama vb.) öğrenme	4	-	9
Bilginin fazla olması nedeniyle kafa karıştırıcıdır	9	3	1
Öğrenilen bilgileri uygulayamama rahatsızlığı	12	1	-
Çok fazla zaman israfına neden olması	13	-	-
Sosyal medya Aileme zaman ayırmam konusunda sıkıntı yaşıyor	7	6	
Bilgi kirliliğinin fazla olması	7	1	1

Sosyal medya kullanımının avantajlarının yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Bilgi fazlalığının kafa karışıklığı yaratması, öğrenilen bilgilerin pratikte uygulanamaması ve zaman israfına yol açması gibi sorunlar belirgin olarak gözlemlenmiştir. Ayrıca, sosyal medya kullanımının aileye ayrılacak zamanı kısıtladığı ve bilgi kirliliğine yol açtığına dair geri bildirimler de bulunmaktadır. Bu tablo kooperatif üyelerinin sosyal medya kullanımlarını daha verimli hale getirebilmek için eğitim ve rehberlik desteği almasının faydalı olabileceğini göstermektedir.

7.10. Kooperatifte İnternetin Kullanım Amaçları

Tablo 11 kadın kooperatiflerin interneti ne amaçlarla kullandıklarını göstermektedir. Anketler üzerinde yapılan değerlendirme, üyelerin interneti çeşitli bilgi ve iş ihtiyaçlarını karşılamak için yaygın olarak kullandığını göstermektedir. Hava durumu, ürünler hakkında teknik bilgi, pazar bilgisi, destekleme programları ve piyasa kontrolleri gibi konularda bilgi edinmek için

internet düzenli olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, e-ticaret faaliyetleri yürütme, ürün fiyatlarını kontrol etme ve ürün satışı gibi ticari işlemler de internet aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

İnternetin kullanımı özellikle güncel haber takibi, sosyal medya etkileşimi, uzmanlara ulaşma ve devlet kurumlarından bilgi alma gibi amaçlarla da ön plana çıkmaktadır. Üyeler ayrıca, tecrübe paylaşımı ve teknik bilgi edinme gibi konularda da interneti etkin bir araç olarak kullanmaktadır. Bu durum, internetin kooperatif üyelerinin iş süreçlerinde bilgiye erişim, iş bağlantıları kurma ve pazarlama faaliyetlerini genişletme konularında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ancak, bazı üyelerin belirli konularda internet kullanımının sınırlı kalması, dijital okuryazarlık ve teknik destek ihtiyacını gündeme getirmektedir.

Tablo 11. Kooperatifte İnternet Ne Amaçla Kullanılıyor

Kullanım Amaçları	Hiçbir zaman	Ara Sıra	Her Zaman	Toplam
Hava Durumu	-	3	10	13
Üretilen ürün hakkında Teknik Bilgi	-	5	8	13
Ürün için Pazar Bilgisi	2	2	9	13
Desteklemelerle İlgili Bilgi	2	2	9	13
Makine/materyal fiyat araştırması	2	3	8	13
Piyasa Kontrolü sağlama	2	4	7	13
Genel Amaçlı Bilgi Tarama	2		11	13
Ürün fiyat kontrolü	-	2	11	13
Ürün satma	5	1	7	13
Ürün bilgisi	-	5	8	13
E-ticaret	4	2	7	13
Girdi fiyatı	2	3	8	13
İlaç satın alma	10	1	2	13
Tohum satın alma	10	1	2	13
Tohum satma	10	1	2	13
Bitki ve hayvan hastalıkları	9	2	2	13
Ürün çeşitliliği	3	5	5	13
Pazar bulma	3	3	7	13
Güncel Haberler	-	-	13	13
Sosyal Medya	-	-	13	13

Elektronik Posta	1	5	7	13
İşle ilgili uzmanlara ulaşma	-	2	11	13
Bilgi verme	-	1	12	13
Teknolojik bilgiler	-	5	8	13
Tecrübe paylaşma	-	5	8	13
Devlet Kurumlarından bilgi alma	-	1	12	13
Kurslara katılmak	4	5	4	13
Uzman görüşü öğrenme	-	5	8	13
Edinilen bilgiyi arkadaşlar ile paylaşmak	3	3	7	13
İş aramak & iş başvurusu yapmak	9	2	2	13

Not: Kooperatif 6'nın dijital okuryazarlığı olmadığı için değerlendirmeye dahil edilememiştir.

Bu sonuçlar, kadın kooperatiflerinin ekonomik bağımsızlık sağlamada, tarımsal bilgiye erişimde ve kırsal kalkınmada BİT araçlarının önemini göstermektedir. Ayrıca, e-ticaret ve sosyal medya, bu kooperatiflerin ürünlerini daha geniş kitlelere ulaştırmasında ve pazarlama süreçlerinde büyük avantaj sağlamaktadır.

7.11. Kooperatiflerin Sorun ve İstekleri

Tablo 12'de görüşülen kadın kooperatiflerinin sorun ve istekleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Tablo 12. Görüşülen Kooperatiflerin Sorunları

Kooperatifler	Sorun ve İstekler
Koop. 1	<i>“Dijital platformlarda tanınırlığı artırmak için mentora ihtiyacımız var. Ayrıca ürün ekme dikme işlemleri için üniversitenin ve belediyenin atıl bulunan arazileri kullanmamız için tahsis edilmeli diye düşünüyorum. Yeniçağa ayak uydurmak bu dönemde çok zor olduğu için bu konuda üniversitelerin ve ilgili devlet kurumlarından konferans ya da bilgilendirme toplantıları talep etmekteyiz.”</i>
Koop. 2	<i>“Genel olarak ekonomik sorunlarımız mevcut ve kooperatiflerin bir araya gelip, ürünleri daha fazla üretilip, maliyeti düşürme politikası uygulanmalıdır.”</i>
Koop. 3	<i>“Yönetim kurulu üyelerine sosyal güvence sağlansın istiyorum. Kooperatifimizin aktif olduğu yerin kirası çok yüksek ve devletten kira konusunda destek istiyorum. Ayrıca şunu da belirtmek</i>

	<i>istiyorum; belediyeye bağlı olan kooperatiflerin kapatılması elzemdir. Şöyle ki; yapılan proje ya da destekler direkt belediyeye bağlı kooperatiflere gitmekte ve bu da haksız rekabete yol açmaktadır.”</i>
Koop. 4	<i>“Kira desteği istiyorum ayrıca sigortam olmadığı için sağlık problemlerimi çözmeye zorluk yaşıyorum. Kooperatiflere sosyal güvence sağlanmasını istiyorum.”</i>
Koop. 5	<i>“Kooperatiflere verilen eğitimlerin artmasını ve özellikle e-ticaret konusunda eğitim almayı çok istiyorum. Kazandığımız para yetmiyor bu nedenle devletten destek beklemekteyiz.”</i>
Koop. 6	<i>“Kooperatifimde internet bağlantısı yok. Kendi telefonumla internete girmeye çalışıyorum fakat yeterli olmuyor. Yaptığım üretim gıda üzerine olduğu için kargolama konusunda sıkıntılar yaşıyorum. Medya okuryazarlığım yok ve bu nedenle çevremdeki kooperatiflerde ne oluyor takip edemiyorum. İnternet kullanımını çocuğumdan öğrenmeye çalışıyorum bu da yeterli olmuyor. Bu konuda eğitim talep ediyorum. Yurt içindeki örnek kooperatiflerde neler oluyor, nasıl üretim yapıyorlar çok merak ediyorum. Bunun için geziler düzenlensin istiyorum. Yurt dışındaki kooperatiflerin işleyişleri nasıl bu konuda bilgi sahibi olmak istiyorum. Son olarak en büyük sıkıntım kullanışlı bir mutfağımın olmamasından kaynaklı yeterli miktarda ürün üretmiyor olmam. Üretim yapsam da gıda ürünü olduğu için depolamakta zorlanıyorum. Kooperatifime ve üretim şeklime ve miktarıma uygun alan istiyorum.”</i>
Koop. 8	<i>“Ekonomik kriz nedeni ile birçok ihtiyacımızı karşılayamaz durumdayız bu sebeple devlet desteği artırılmalı. E-ticareti geliştirmek istiyorum bu sebeple eğitim talep ediyorum. Ambalaj fiyatları çok yüksek en azından kooperatifler için bir öncelik tanınıp fiyatlarda bizim için düzenleme yapılsın istiyorum”</i>
Koop. 9	<i>“Kırsal bölgede olmam dolayısı ile e-ticaret yapamıyorum. Kazancım çok az ve bu sebeple uzun bir süre elektrik faturasını ödeyemediğim için kooperatifimizin elektriği kesildi. Belediyeden yardım talep ettik ve elektriğimiz açıldı. Elektrik olmadığı için makine kullanımı yapamadık ve dolayısıyla üretim de yapamadık. E-ticarete atılmak istiyoruz fakat mevcut durumumuz buna el vermiyor. Bu sebeple ilgili yerlerle bağlantılarımızın sağlanmasını istiyorum.”</i>

Koop. 11	<i>“Özellikle proje desteği istiyorum ve e-ticaret konusunda eğitim talep ediyorum. Bu konuda çok eksiklerimiz var ve tamamlamamız uzun bir süreç olabilir. Bu sebeple eğitimlerin artırılması hususunda bir şeyler yapılmalı.”</i>
Koop. 12	<i>“Kooperatif olarak kazandığımız ancak bize yetiyor. Devletten vergi muafiyeti istiyorum.”</i>
Koop. 13	<i>“Kırsalda olmamız dolayısı ile kooperatif hakkında çok bilgimiz yok ve geliştirmekte zorluk yaşıyoruz. Bu konuda eğitim talep ediyorum.”</i>
Koop. 14	<i>“Kooperatif kazancımız çok düşük ve masraflarımız çok fazla. Bu sebeple devlet desteği istiyorum. Kooperatifin geliştirilmesi konusunda eğitim istiyorum.”</i>

Not: Tablo araştırmacı tarafından oluşturulmuş olup, görüşülen kooperatiflerin birebir talep ve sorunlarını aktarmaktadır. Kooperatif 7 ve Kooperatif 10 herhangi bir sorun ve öneri bildirmemiştir.

Bu değerlendirmeler, kooperatiflerin sürdürülebilir bir gelişim sağlayabilmesi için eğitim, devlet desteği, dijitalleşme ve mali destek gibi çeşitli alanlarda kapsamlı bir destek sistemine ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Adana'daki kadın kooperatiflerinin ekonomik, sosyal ve dijital varlıklarını daha yakından tanımamızı sağlamıştır. Kooperatif üyelerinin çoğunlukla düşük gelir düzeyine sahip olması, sosyal güvencelerinin sınırlı olması ve özellikle kırsal alanlarda dijital araçlara erişimde yaşadıkları sıkıntılar, kooperatiflerin sürdürülebilirliklerini etkileyen başlıca faktörlerdir.

Kadın kooperatiflerinin yerel ve doğal ürünler üretimi konusundaki becerileri, yerel kültürel değerleri koruma ve geniş bir tüketici kitlesine hitap etme potansiyellerini göstermektedir. Ancak, kırsal bölgelerde faaliyet gösteren kooperatiflerin dijital pazarlama ve e-ticaret konularında yeterli bilgiye sahip olmaması, bu pazarlara tam anlamıyla erişimlerini sınırlamaktadır.

Bu bulgular, kadın kooperatiflerinin sadece ekonomik desteklerle değil, aynı zamanda eğitim, dijital okuryazarlık ve teknik bilgiyle de güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ek olarak, sosyal güvence yetersizliği, birçok kadın kooperatif üyesinin finansal istikrarını tehdit eden bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Devlet ve yerel yönetimlerin daha kapsayıcı destek programları

geliştirmesi, kadın kooperatiflerinin uzun vadeli başarısına ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunacaktır.

Araştırmada bulunan sonuçlar doğrultusunda şu şekilde öneriler sunulabilir;

- Dijital Okuryazarlık ve E-Ticaret Eğitimi: Kadın kooperatiflerinin dijital dünyada daha etkin rol alabilmeleri için dijital okuryazarlık, e-ticaret ve sosyal medya kullanımı konularında eğitim almaları büyük önem taşımaktadır. Bu eğitimler sayesinde, özellikle kırsal kesimdeki kooperatifler, ürünlerini daha geniş kitlelere tanıtabilir ve satışlarını artırabilir.
- Finansal Destek ve Sosyal Güvence Sağlanması: Kadın kooperatiflerinin düşük gelir seviyelerinde olması, finansal destek ihtiyacını artırmaktadır. Bu nedenle, devletin kooperatiflere özel kredi paketleri veya hibe programları sunması, ekonomik dayanıklılıklarını artıracaktır. Ayrıca, kooperatif üyelerine sosyal güvence sağlanması, kadınların hem ekonomik güvenceye sahip olmalarını hem de sağlık gibi temel ihtiyaçlarını daha rahat karşılamalarını sağlayacaktır.
- Pazarlama ve Marka Bilinirliği Geliştirme: Kadın kooperatiflerinin markalaşma süreçlerinde daha fazla desteklenmesi gerekmektedir. Yerel yönetimler, kooperatif ürünlerinin tanıtılması için fuarlar, pazar yerleri ve festivaller gibi etkinlikler düzenleyebilir. Böylelikle, kooperatifler hem yerel hem de ulusal düzeyde daha fazla tanınırlık kazanabilir.
- Altyapı ve Ekipman Desteği: Kooperatiflerin özellikle kırsal bölgelerde üretim yaparken yaşadığı altyapı ve ekipman eksiklikleri giderilmelidir. Daha modern ve hijyenik üretim alanlarının sağlanması, üretim kapasitesini artırabilir ve ürünlerin kalitesini yükseltebilir. Ayrıca, üretim sürecini kolaylaştıracak cihazların temini, kooperatif üyelerinin işlerini daha verimli yapmalarına olanak tanıyacaktır.
- Kamu-Üniversite İşbirliği: Kadın kooperatiflerinin gelişimini desteklemek amacıyla üniversitelerle yapılacak iş birlikleri teşvik edilmelidir. Üniversiteler, kooperatiflere araştırma, geliştirme ve inovasyon konularında rehberlik edebilir. Özellikle tarım, gıda

güvenliği, pazarlama ve sürdürülebilirlik konularında akademik destek, kooperatiflerin bilgi birikimlerini artırarak daha etkin olmalarını sağlayabilir.

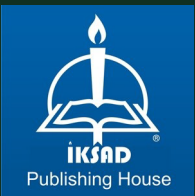
Bu öneriler, kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir bir büyüme sağlamalarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunmalarına yardımcı olacak destek mekanizmaları oluşturmayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Andiç, H., Türkiye’de kadın kooperatifçiliğinin incelenmesi: Giresun ili örneği, Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2023.
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2024). *Kadın kooperatifleri çalıştay raporu* (16 Mayıs 2024). Ankara Kalkınma Ajansı.
- Başaran, H., & Irmak, E. (2022). Devrek’te yerel ürün üretimi ve yerelde kadın girişimciliğinde kooperatiflerin yeri. *Ahi Evran Akademi*, 3(1), 19-31.
- Boz, N., & İrmiş, A. (2023). Bir Sosyal Girişimcilik Örneği Olarak Kadın Kooperatifleri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(3), 2088-2124. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.23.08.2159>
- Bülbüller, G. (2022). *Türkiye’de kadın kooperatiflerinin sosyal dayanışma ekonomisi kapsamında incelenmesi: İzmir ili örneği* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- COPAC (2015) Cooperatives, Women, and Gender Equality, http://www.copac.coop/wp-content/uploads/2015/07/COPAC_PolicyBrief_CoopsWomen.pdf (29.10.2024).
- Çelik, H., Baykal, N. B., & Memur, H. N. K. (2020). Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 379-406.
- Demircan Yıldırım, P. (2020). Kırsal kalkınmada kadın kooperatiflerinin rolü: Ahatlı Kadın Kooperatifi örneği. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 159-170. <https://doi.org/10.29157/etusbe.2020.58>
- Duguid, F., Durutaş, G., & Wodzicki, M. (2015). Türkiye’de Kadın Kooperatifleri’nin Mevcut Durumu. The World Bank.
- Duguid, F., & Weber, N. (2016). Women and cooperatives: Gender equality and women’s empowerment – A literature review. International Cooperative Alliance (ICA). Erişim adresi: <https://ccr.ica.coop/sites/ccr.ica.coop/files/attachments/1.5%20Duguid.pdf>
- Erdoğan, M. (2022). *Türkiye’de kooperatiflerin kadınların toplumsal konumları üzerindeki etkileri: Gaziantep kadın kooperatifleri örneği* (Yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Emiroğlu, M. (2019) Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri, <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e48b13b87639ac9e02df/7458fc6b5805cfbbaf4a3f0d76ad0bf5.pdf>
- FAO. (2011). The Role of Cooperatives in Rural Development and Women's Empowerment. Food and Agriculture Organization.
- Furat, M. (2013). Kırsal kadınların tarımsal kalkınma kooperatifleri yoluyla güçlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6), 525-547. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1542>
- Gönüllü Atakan, A. ve Çoban A. (2022) Türkiye'de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler, ILO Yayınları.
- Gürsoy Yenilmez, Ö. B. (2022). Türkiye'de E-Ticaret Platformlarında Satış Yapan Kırsal Kadın Kooperatiflerinin İncelemesi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 10(1), 265-279. <https://doi.org/10.14514/BYK.m.26515393.2022.10/1.265-279>
- ILO-ICA. (2015). *Advancing gender equality: The co-operative way*. International Labour Organisation.
- ICA. (2022). What is a cooperative? URL: <http://ica.coop/en/what-cooperative>,
- ICA. (2015). Resource Guide for Advance Training of Co-operatives on Entrepreneurship Development of Women and Gender Equality.
- ICA. (2015). Website. <http://antalya2015.coop/>
- ILO. (2018). Cooperatives and the World of Work: Tackling Inequality and the Role of Gender. International Labour Organization.
- Irgat, H. (2022). *Ankara'da faaliyet gösteren kadın girişimci kooperatifleri üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Karakuş, B. (2022). *Türkiye'de kadın kooperatiflerinin ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkıları*. Ticaret Bakanlığı Çalıştay Raporu.
- Karakuş, G. (2022). Kadın kooperatiflerinin kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki rolü. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 247-259.
- Karakus Uysal, S. (2023). Kadın kooperatiflerinin başarısında yönetsel yetkinliğin etkileri: Karşılaştırmalı örnek olay analizi. *Parion Akademik Bakış Dergisi*, 2(Ek), 14-27.
- Kutay, T. (2022). Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Türkiye Özelinde Bir Değerlendirme. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(1), 119-150.

- Leech, N. L., Onwuegbuzie, A. J. (2007). An Array of Qualitative Data Analysis Tools: A Call For Data Analysis Triangulation. *School Psychology Quarterly*, 22, 557-584.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özdoğan, E., & Tokur Kesgin, M. (2021). Kırsal ekonomik kalkınma için kadının güçlendirilmesi: Bolu SS Demirciler Gelincik Kadın Tarımsal Kalkınma Kooperatifi örneği. *Zeugma Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 3(2-3), 81-87.
- UN Women. (2020). *Women's Empowerment through Cooperatives: Challenges and Opportunities*. United Nations.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları .
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2012). *Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016*
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. (2015). *Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2014*.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2024), *Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Örnek Ana Sözleşmesi*. Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. (ticaret.gov.tr)
- Turan, N. (2005). Üretken bir istihdam yaratılmasında kooperatif işletmelerin potansiyel katkıları. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 99-111.

ISBN: 978-625-367-982-8